

Αγαπητοί αναγνώστες,

Ο χρόνος πραγματικά φεύγει γρήγορα. Μοιάζει σαν να ήταν μόλις χθες που γιορτάζαμε τη 10η επέτειο των *Παιδιών στην Ευρώπη* και ήδη βρισκόμαστε στο ιωβηλαίο του περιοδικού, παρουσιάζοντας το 25ο τεύχος του. Το γεγονός είναι για μας άλλη μια ευκαιρία να γιορτάσουμε και έχουμε επιλέξει ένα κατάλληλο θέμα γι' αυτό: τον χρόνο.

Τα τελευταία δέκα περίπου χρόνια όλο και περισσότερα παιδιά είχαν τη δυνατότητα πρόσβασης σε υπηρεσίες προσχολικής ηλικίας. Συνεπώς όλο και περισσότερα παιδιά προσχολικής ηλικίας περνούν τον χρόνο τους μέσα σε υπηρεσίες και θεσμούς. Η τάση αυτή συνοδεύεται από την πεποίθηση ότι οι δομές αυτές είναι μια αναγκαιότητα, αν θέλουμε να είμαστε σίγουροι ότι δεν θα καταστρέψουμε τις δυνατότητές τους για το μέλλον.

Σε αυτό το τεύχος αμφισβητούμε την πολιτική της πρόωρης εκπαίδευσης, γιατί η ταχύτητα είναι μία μόνο πτυχή του χρόνου και σίγουρα όχι η πιο πολύτιμη. Άλλες πτυχές του, όπως η βραδύτητα, πάνε χέρι χέρι με το βάθος, τη συγκέντρωση ή την αφοσίωση.

Αυτό που θέλουμε να προωθήσουμε δεν είναι η στόχευση απλώς στην ταχύτητα και την τήρηση προθεσμιών - οι οποίες καθορίζονται από ποιον; Άραγε τα παιδιά που παρουσιάζουν πρώιμες επιδόσεις είναι πάντα κερδισμένα; Κάποια ωφελούνται από τη βραδύτητά τους και εμείς πρέπει να τους δώσουμε χρόνο για να ανακαλύψουν τι τους ταιριάζει πραγματικά.

Roger Prutt

Παιδιά στην Ευρώπη 2013

www.childrenineurope.org

Υπεύθυνη έκδοσης: Τζέλα Βαρνάβα-Σκούρα

Συντονισμός σύνταξης του τεύχους 25:

Roger Prutt

Επιμελήτριες τεύχους: Perrine Humblet, Marta Guzman

Μετάφραση: Ιορδάνης Βλαχόπουλος

Διόρθωση κειμένων-Γλωσσική επιμέλεια:

Χριστίνα Ντεμίρη

Σχεδιασμός έκδοσης: Arianna Bertone

Εκτύπωση: Spaggiari@ S.p.A., Parma

Εκδότης: Γ. Ντουντούμης & ΣΙΑ ΟΕ

(Μαυρομικάλη 60, 10680 Αθήνα)

www.doudoumis.gr

info@doudoumis.gr, doudoumi@hol.gr

Απαγορεύεται η αναδημοσίευση μέρους ή όλου του έργου, η αναπαραγωγή, η μετάδοσή του με οποιοδήποτε οπτικοακουστικό, γραπτό ή άλλο μέσο, χωρίς την έγγραφη άδεια του εκδότη ή του συγγραφέα.

Η φωτογραφία του εξωφύλλου και οι φωτογραφίες των σελ. 2, 13 και 20 έχουν παραχωρηθεί ευγενικά από τον παιδικό σταθμό "Il cavallino a dondolo" της Μπολόνιας.

Η φωτογραφία στη σελ. 11 έχει παραχωρηθεί ευγενικά από τον πολυπολιτισμικό σταθμό "La souris verte" του Villé (Γαλλία).

Η φωτογραφία στη σελ. 18 προέρχεται από την έκδοση του θεατρικού εργαστηρίου A Caval teatro - ITER, Le parole del tempo, ITER, Torino, 2008.

Η φωτογραφία στη σελ. 32 (κάτω) έχει ληφθεί στο σχολείο "Els Pinetons" του Ripollet (Βαρκελώνη)

2

Πώς να αντιμετωπίσουμε το θέμα του χρόνου;

PERRINE HUMBLET, MARTA GUZMAN

4

Χρόνος και ρυθμοί της καθημερινής ζωής στην προσχολική εκπαίδευση

MARIA CARMEN SILVEIRA BARBOSA

6

Η μαμά θα έρθει να σε πάρει μετά τον υπνάκο

MARTA KORINTUS

8

Τα λόγια του χρόνου

ΘΕΑΤΡΙΚΟ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙ Α CAVAL TEATRO, TOY TOPINOY

10

Εγκώμιο του αργού σχολείου

PENNY RITSCHER

11

Ποιος θα πρέπει να είναι ο ρυθμός της προόδου;

SIMONE BELLER

12

"Όλα τα ρολόγια μάς εξαπατούν"

EULALIA BOSCH

14

Ο χρονικός κόσμος των μικρών παιδιών και το χρονικό

σύμπαν της σημερινής κοινωνίας

LOTTA DE COSTER, CAROLINE BLANCHARD

16

Σταματήστε τον χρόνο, αφήστε τα ρολόγια σας...

CHRISTINE SCHUHL

18

Ελεύθερος χρόνος και απελευθερωμένος χρόνος

GAËLLE AMERJCKX

19

Η βιασύνη μας δεν αντέχει

TILL BASTIAN

20

Φυσαλίδες χρόνου

PAUL O'GRADY

22

Χρόνος

SUSANNA MANTOVANI

24

Η αξία και η πολυπλοκότητα... της απλότητας

EVA JANSÄ

26

Στην ώρα του παιχνιδιού οι εκπαιδευτικοί περιμένουν...

BEATRICE VITALI

28

Οι προϋποθέσεις μιας σκέψης προσανατολισμένης στην ανακάλυψη

CLAUS JENSEN

30

ΣΥΝΝΕΤΕΥΞΗ

Ο χρόνος μέσα από τα μάτια των παιδιών

Πώς να αντιμετωπίσουμε το θέμα του χρόνου;

Perrine Humblet, Marta Guzman

Ο χρόνος των παιδιών δεν μοιάζει με τον χρόνο των ενηλίκων. Για όλα ισχύει η αρχή «δώστε χρόνο στον χρόνο». Αν, λοιπόν, πέρα από το «εγκώμιο της βραδύτητας», προσπαθούσαμε και να αναρωτηθούμε σχετικά με τη διάσταση αυτή, που είναι τόσο σημαντική για τα παιδιά;

Πώς να χειριστούμε το θέμα του χρόνου;

Επιλέγοντας να εξετάσουμε το ζήτημα του χρόνου, δεν θέλαμε να πλέξουμε απλώς το εγκώμιο της βραδύτητας. Θέλαμε περισσότερο να αναρωτηθούμε σχετικά με αυτή τη διάσταση, που είναι θεμελιώδης για τα άτομα που είναι σε ηλικία ανάπτυξης, δηλαδή τα παιδιά, σε μια εποχή κατά την οποία ο χρόνος μοιάζει να λείπει από όλους τους ενήλικες. Ασφαλώς δεν φανταζόμασταν ότι καθένας από τους συγγραφείς που ζητήσαμε να γράψουν σε αυτό το τεύχος θα ξεκινούσε μιλώντας προσωπικά για τον χρόνο, ούτε και πόσο πολλές θα ήταν αυτές οι απόψεις.

Αυτή η πτυχή διαποτίζει τον πυρήνα της συζήτησης για την κοινωνία μας, είτε με μια νότα νοσταλγίας για έναν κόσμο φανταστικό είτε με ένα αίσθημα ενοχής ή αποτυχίας μπροστά στον σημερινό κόσμο ή, αντίθετα, με ένα συναίσθημα που εκπορεύεται από την πιεστική ανάγκη να αποκτήσουμε εκ νέου τον έλεγχο πάνω στον χρόνο, προκειμένου να ξαναποκτήσουμε μια νέα ελευθερία. Οι ρυθμοί, οι αλληλουχίες, οι διάρκειες και οι ταχύτητες καθορίζονται, ου-

σιαστικά, από την κοινωνία και επιβάλλονται τόσο στους ενήλικες όσο και στα παιδιά. Οι ρυθμοί επιταχύνονται, «εκλογικεύονται»: στις μέρες μας η κίνηση, γενικά, είναι η κίνηση της επιταχυσμένης χρονικότητας, η οποία ενσωματώνεται στις νέες τεχνολογίες της πληροφορικής - και όχι μόνο σε αυτές.

Το ίδιο ισχύει και για την οργάνωση της εργασίας και τις μεθόδους παραγωγής, για τις μεταφορές και τις επικοινωνίες. Όσον αφορά την πρώιμη παιδική ηλικία, η πιο εντυπωσιακή αλλαγή συνδέεται με την πολύ στενή σχέση του κόσμου της εργασίας - χρόνος εργασίας- από τη μια μεριά, και της οικογενειακής ζωής - χρόνος με την οικογένεια- από την άλλη. Υπάρχει μια πολύ στενή σύνδεση, όχι μόνο μεταξύ των δύο (η οργάνωση της εργασίας πάντα επηρεάζει τις συνθήκες της ιδιωτικής ζωής), αλλά και με τις αξίες τους, όπως η ευελιξία, το επειγόν, η επιτάχυνση της προσπάθειας και οι προτεραιότητες μέσα σε ένα μικρό χρονικό διάστημα. Ευέλικτοι γονείς, ευέλικτα παιδιά.

«Προχωρούμε αργά σε έναν δρόμο από χαλίκια, γιατί, σύμφωνα με το γνωμικό των κατοίκων

της Παταγονίας, η βιασύνη είναι ο πιο σίγουρος τρόπος να μη φτάσουμε και μόνο οι δραπετές βιάζονται».¹ Η επίκληση στη σοφία της βραδύτητας μπορεί να θεωρηθεί ως μια μορφή αντίστασης στις αντιφάσεις της κοινωνικής ζωής. Το θέμα του χρόνου μπορεί να περιγραφεί και από την άποψη της κοινωνικής ανισότητας. Σε αυτή την περίοδο της οικονομικής και κοινωνικής κρίσης ο χρόνος για τις οικονομικά ενεργές οικογένειες είναι πάντα πολύ λίγος, ενώ για τους ανέργους και τους περιστασιακά εργαζόμενους έχει χάσει το νόημα και τη δομή του και έχει γίνει πηγή αποκοινωνικοποίησης. Είναι ενδιαφέρον να υπογραμμίσουμε με ποιον τρόπο κάποιες δημόσιες πολιτικές ασχολούνται σοβαρά με το πρόβλημα. Η όγδοη αναφορά για την οικογένεια του γερμανικού Ομοσπονδιακού Υπουργείου είναι αφιερωμένη στον «χρόνο για τις οικογένειες». Η βελτίωση της εξουσίας των ατόμων πάνω στον χρόνο και ο συντονισμός του χρόνου μέσα στην οικογένεια: εργασία, σχολείο, καταμερισμός του ισοζυγίου του χρόνου ανάμεσα στις γενεές είναι μερικοί μόνο τίτλοι των κεφαλαίων που την αποτε-

λούν. Ίδια περίπτωση είναι και ένα πρόγραμμα για τη βασική πρόληψη της κακομεταχείρισης, το YAPAKA.be, στο οποίο το κύριο μοτίβο των εκστρατειών που απευθύνονται στο ευρύ κοινό βασίζεται στον όρο «μαζί»: «Ας αδράξουμε την ευκαιρία να... ζήσουμε μαζί», να «...δουλέψουμε μαζί», να «... σκεφτούμε μαζί».

Τα παιδιά υπόκεινται σε χρονικούς περιορισμούς που επιβάλλονται από τους ενήλικες, παρόλο που αυτοί οι περιορισμοί δεν έχουν νόημα γι' αυτά. Ο χρόνος των παιδιών δεν είναι ο χρόνος των ενηλίκων. Πώς έχουν αντιμετωπίσει και αντιδράσει σε αυτό το πρόβλημα οι εργαζόμενοι στην προσχολική ηλικία;

Στο τεύχος αυτό παρουσιάζουμε μια σειρά άρθρων που, σαν ένα είδος καλειδοσκοπίου, μάς επιτρέπουν να εξετάσουμε την έννοια του χρόνου σε διαφορετικές μορφές και αποχρώσεις, οι οποίες αντιπροσωπεύουν πολλές ματιές και οπτικές και μας κάνουν να ανακαλύψουμε διαφορετικές εμπειρίες, απόψεις που αλληλοσυμπληρώνονται και συγκροτούν μια πραγματικότητα που μας περιβάλλει και η οποία, με τη σειρά της, μας καλεί να συλλογιστούμε πάνω στον χρόνο των παιδιών και των ενηλίκων.

Θα βρείτε σκέψεις σχετικά με τη σημασία της εκπαίδευσης μέσα στην πραγματική κοινωνία και τον ρόλο του σχολείου σήμερα (Mantovani), σχετικά με τη σημαντικότητα της καθημερινότητας και όλων των πράξεων που πηγάζουν από αυτήν, καθώς και σχετικά με την ανάγκη να είναι ο χρόνος δομημένος, ώστε να βρισκόμαστε μαζί και να είμαστε παρόντες (Barbosa).

Στο τεύχος αυτό θεωρήσαμε σημαντικό να μην αποσιωπήσουμε μια σειρά από άλλα θέματα και προβλήματα: ποιος είναι ο ρόλος του εκπαιδευτικού, πώς ο ίδιος διαχειρίζεται τον

χρόνο στο σχολείο, η ανάγκη να δίνουμε χρόνο στα παιδιά και να ξέρουμε να περιμένουμε (Vitali), η αδημονία του ενήλικα μπροστά στους χρόνους που το παιδί χρειάζεται (Tardos, σελ. 30), η οργάνωση των εκπαιδευτικών υπηρεσιών (Lotta de Coster & Blanchard) και οι άλλες δραστηριότητες στις οποίες μπορούν τα παιδιά να επιδοθούν κατά τον ελεύθερο χρόνο τους (Amerijckx).

Ο χρόνος και ο χώρος (Bosch) δίνουν τα χέρια και προχωρούν μαζί για να δημιουργήσουν ένα σχολείο που ξεφεύγει από τα παλιά κλισέ, που αποφεύγει τον συνδυασμό αυτών των δύο μεταβλητών και τη δημιουργία τυποποιημένων και ελάχιστα δημιουργικών σχολείων, στα οποία το αποτέλεσμα έχει προτεραιότητα έναντι της διαδικασίας. Θέλουμε, αντίθετα, να ανακαλύψουμε τον χρόνο ως μάρτυρα στιγμίων σχέσεων και διεργασιών και όχι μόνο αποτελεσμάτων (Jansà), κατά τις οποίες οι ρυθμοί γίνονται σεβαστοί, γιατί ο χρόνος δεν είναι άκαμπος, είναι εύκαμπος και προσαρμόσιμος στις διαφορετικές καταστάσεις και ατομικότητες.

Θεωρήσαμε επίσης ενδιαφέρον να παρουσιάσουμε και κάποιες άλλες φωνές και παιδαγωγικές εμπειρίες, με σκοπό να εμπλουτίσουμε τη συζήτηση. Ποιον ρόλο μπορούν να παίξουν οι παπούδες σε σχέση με την επιτάχυνση του δικού μας χρόνου (Bastian), ποιες σκέψεις μάς παραδίδουν κάποιοι πατέρες και κάποιες μητέρες (O'Grady) και ποιες είναι, τέλος, οι διαφορετικές αντιλήψεις που μπορούμε να έχουμε για τον χρόνο;

Θα βρείτε επίσης να παρουσιάζονται εμπειρίες (Torino, Schuhl). Μάλιστα, όσον αφορά αυτές, πρέπει να παραδεχτούμε ότι στάθηκε δύσκολο να βρούμε πολλά παραδείγματα σχολικών

πρακτικών που σέβονται τους ρυθμούς του παιδιού. Ίσως θα έπρεπε να αναρωτηθούμε γιατί αυτές οι πρακτικές είναι τόσο περιορισμένες στην Ευρώπη. Αυτό είναι ίσως ένα έργο που βαρύνει τους ώμους των εργαζομένων στην εκπαίδευση.

Από την άλλη, θελήσαμε να είμαστε συνετοί στην επιλογή των φωτογραφιών που εικονογραφούν τα άρθρα. Θέλουμε να δείξουμε παιδιά που παίζουν με τον δικό τους ρυθμό, που διαθέτουν όλο τον χρόνο τους για να κάνουν ανακαλύψεις, να παρατηρήσουν ή -γιατί όχι;- να μην κάνουν τίποτε. Να δείξουμε τον χρόνο που τα παιδιά είναι μαζί με άλλα και τον χρόνο που είναι μόνα τους, τον χρόνο του παιχνιδιού, ενός παιχνιδιού ποιότητας, με πλούσια υλικά και με έναν χώρο σχεδιασμένο με προσοχή. Με δυο λόγια, τον χρόνο για να μεγαλώσουν και συγκροτηθούν αυτόνομα.

1 Sepúlveda, L. 2011. *Ultime notizie dal Sud*. Milano: Guanda.

Η Perrine Humblet διευθύνει το CRISS Centre de recherche interdisciplinaire, Approches sociales de la santé (Κέντρο διεπιστημονικής έρευνας, Κοινωνικές προσεγγίσεις της υγείας) στο Ελεύθερο Πανεπιστήμιο των Βρυξελλών και είναι συντάκτρια του *Enfants d'Europe* (έκδοση των Παιδιών στην Ευρώπη για το γαλλόφωνο κοινό του Βελγίου).
phumblet@ulb.ac.be

Η Marta Guzman εργάζεται στην Associació de Metres Rosa Sensat και είναι υπεύθυνη για τα *Infancia a Europa* και *Infancia en Europa* (καταλανική και ισπανική έκδοση του Παιδιά στην Ευρώπη).
martaguzman@rosasensat.org

© VBJK - Caroline Boudry

© Udoro Lange

Χρόνος και ρυθμοί της καθημερινής ζωής στην προσχολική εκπαίδευση

Maria Carmen Silveira Barbosa

Το κείμενο αυτό πραγματεύεται την καθημερινή ζωή και τις εμπειρίες που προσφέρουμε στα παιδιά μας και αναφέρεται στη σημασία που έχει η σκέψη μέσα σε έναν πολιτισμό χαράς και ζωής.

“ Παιδική ηλικία είναι η εποχή που δεν είναι ακόμη πολύ αργά. Είναι όταν είμαστε ανοιχτοί στην έκπληξη και τη γοητεία. Σχεδόν τα πάντα αποκτώνται σε αυτή την περίοδο κατά την οποία μαθαίνουμε τη δική μας αντίληψη για τον χρόνο. ”

Mia Couto

Επιταχυνόμενος χρόνος, ο καπιταλιστικός χρόνος

Στο τέλος της δεκαετίας του 1970 ο Felix Guatarrí έθεσε έναν σημαντικό προβληματισμό σχετικά με τους παιδικούς σταθμούς. Ο παιδικός σταθμός, έγραψε, είναι ένας χώρος μύησης, και σε αυτή την περίοδο της ιστορίας τους η βασική μύηση των παιδιών είναι να τοποθετηθούν μέσα στον χρόνο - όχι σε οποιοδήποτε χρόνο, αλλά στον επιταχυνόμενο χρόνο του κεφαλαίου.

Χωρίς αμφιβολία, τη στιγμή που γράφονταν αυτές οι λέξεις, εμείς οι εκπαιδευτικοί δεν μπορούσαμε να αντιληφθούμε τις επιπτώσεις που θα είχε η αναδιαμόρφωση του χρόνου και του χώρου, η οποία έγινε τα τελευταία τριάντα χρόνια με τη λογική της ταχύτητας και της κατανάλωσης, στην καθημερινή μας ζωή και στη ζωή των παιδιών της νέας γενιάς.

Η οικονομική διαδικασία της παραγωγής, της κερδοφορίας, του εξορθολογισμού, της μέτρησης και επιτάχυνσης του χρόνου είχε επιπτώσεις στην αντίληψή μας για την εκπαίδευση. Τα τελευταία λίγα χρόνια μπορούσαμε να εντοπίσουμε στους παιδικούς σταθμούς -παρά τη φαινομενική τους έλλειψη οικονομικής παραγωγικότητας- την παρουσία του χρόνου του κεφαλαίου ως υποκρυπτόμενη παιδαγωγική.

Υπάρχουν πολλές εκδηλώσεις αυτής της παιδαγωγικής: δίνεται προτεραιότητα στην εκτέ-

λεση εργασιών που οδηγούν σε αξιολογήσιμα αποτελέσματα, στον πρώιμο εγγραμματισμό, στην παροχή επιστημονικών γνώσεων, όπως η εκμάθηση ξένων γλωσσών και η πληροφορική, καθώς και στην οργάνωση της αξιολόγησης σε υψηλό επίπεδο, με σκοπό τη σύγκριση και ταξινόμηση: κύριος στόχος είναι η απόκτηση προσόντων που απαιτεί η αγορά. Προκειμένου να οργανώσουν τον χρόνο τους, τα σχολεία επινοούν εντυπωσιακά τεχνάσματα - χρονοδιαγράμματα, ωρολόγια προγράμματα, ρουτίνες που υποτίθεται ότι ελέγχουν τον χρόνο. Ο χρόνος αντιμετωπίζεται ως αποκλειστικά χρονολογικός, γραμμικός, σειριακός, κατακερματισμένος, ένας χρόνος που απλώς περνά και οργανώνει την παραγωγικότητα. Ο χρόνος αυτός είναι χαρακτηριστικός

των καπιταλιστικών σχέσεων, εισβάλλει στην καθημερινή μας ζωή και φτωχαίνει τις εμπειρίες της παιδικής ηλικίας.

Ο χρόνος ιδωμένος διαφορετικά

Για να ξανασκεφτούμε την έννοια του χρόνου στην καθημερινή εκπαίδευση της παιδικής ηλικίας, είναι απαραίτητο να ξεφύγουμε από την ιδέα του γραμμικού χρόνου και από τη δυναμική της επιτάχυνσης που επιβάλλει το καπιταλιστικό σύστημα. Η επιτάχυνση αυτή στερεί από τις εκπαιδευτικές επιδόσεις το νόημά τους. Στην πραγματικότητα και κατά παράδοξο τρόπο, η επιτάχυνση αυτή δίνει την εντύπωση ενός τεράστιου αριθμού εργασιών που πρέπει να εκτελεστεί, η οποία ενώ στους ενήλικες δημιουργεί ένα αίσθημα αποτυχίας

© Luciane Pandini

όσον αφορά την αίσθηση της προσωπικής και επαγγελματικής καταξίωσης, στα παιδιά προκαλεί ένα αίσθημα ήττας όσον αφορά την εκπαίδευσή τους.

Ένας τρόπος να ξεφύγουμε από αυτή την *καπιταλιστική χρονικότητα* είναι να σκεφθούμε άλλες αποδεκτές ιδέες του χρόνου, όπως αυτές των Ελλήνων, όπου βρίσκουμε τις έννοιες *χρόνος* - η διαδοχική πορεία: παρελθόν-παρόν-μέλλον- *καιρός*, που σημαίνει την κατάσταση, την κρίσιμη στιγμή, την ευκαιρία, και η οποία διακρίνεται από τον *αιώνα*, τον χρόνο που γίνεται νοητός ως ένταση και διάρκεια.

Παρόμοια, οι αρχαίοι Μεσοαμερικανοί είχαν εφεύρει ημερολόγια που επέτρεπαν τη μέτρηση του χρόνου όχι μόνο διαχρονικά, αλλά και συγχρονικά. Άλλοι, πάλι, όπως οι Κραχό, μια σύγχρονη φυλή του Αμαζονίου αντιλαμβάνονταν, με βάση ένα συμβολικό σύμπαν, τον χρόνο ως μια δύναμη που παράγει ζωή μέσα από τη ροή και τις εναλλαγές του: ανατολή/δύση, ξηρασία/βροχή, ηλικιακός χρόνος (ταχύς)/σεληνιακός χρόνος (αργός), ο χρόνος είναι δημιουργία. Μπορούμε επίσης να βρούμε «μη νοητό» χρόνο, όπως στη φυλή των Amondawa. Αυτοί οι άνθρωποι, αν και μετρούν τον χρόνο σειριακά, δεν διαχωρίζουν το παρόν απ' ό,τι συμβαίνει σε άλλους χρόνους.

Αυτή η πολιτισμική ποικιλία στην κατανόηση του χρόνου μπορεί να μας βοηθήσει να στοχαστούμε πάνω στην αλληλεπίδρασή του με τα μοντέλα της κοινωνίας και τους τρόπους με τους οποίους προσφέρουμε στα παιδιά μας μια εμπειρία παιδικής ηλικίας.

Η καθημερινότητα δημιουργείται μέσα στην κοινοτική ζωή

Στην προσχολική εκπαίδευση η ζωή της κοινότητας είναι δομημένη γύρω από την καθημερινότητα, με τη βοήθεια κάποιων μεταβλητών. Θα μπορούσαμε να ξεκινήσουμε λέγοντας ότι ο τρόπος οργάνωσης των χώρων (επίπλωση και τα συναφή) ή η προσφορά υλικών σε

μια ομάδα (παίγνια και παιχνίδια, καθημερινά αντικείμενα, καλλιτεχνικά, επιστημονικά και τεχνολογικά υλικά) αποτελούν επιλογές και επιτρέπουν τη δημιουργία κοινοτικής ζωής ανάμεσα σε ενήλικες και παιδιά.

Κάθε μέλος της ομάδας φέρει μια διαφορετική πολιτισμική, κοινωνική και συναισθηματική *εμπειρία*, είτε είναι βρέφος είτε παιδί είτε επαγγελματίας παιδικής φροντίδας. Από το σημείο αυτό απαιτείται χρόνος, ώστε ο χώρος αυτός, με τους ανθρώπους και τις εμπειρίες τους, να γίνει ένα περιβάλλον, ένας τόπος συναντήσεων και συγκρότησης κοινοτικής ζωής. Ο χρόνος είναι μια μεταβλητή που αφήνει πίσω της μια κίνηση, μια ενέργεια, έναν ρυθμό, έτσι που τα παιδιά και οι εκπαιδευτικοί μπορούν να ζουν έντονα την καθημερινή εμπειρία της κοινοτικής ζωής. Ο χρόνος είναι αυτός που δημιουργεί τη διάσταση της συνέχειας, της διάρκειας και της συγκρότησης νοήματος στην ατομική ή την κοινοτική ζωή. Υπάρχουν όμως και άλλοι δρόμοι, άλλοι τρόποι να βλέπει, να είναι και να ενεργεί ο άνθρωπος. Έχει θεμελιώδη σημασία να περιλαμβάνονται πρακτικές στην καθημερινή ζωή, άλλοι τρόποι αντίληψης και παραγωγής χρόνου, τρόποι που ξεφεύγουν από μια μοναδική λογική του χρόνου.

Βρείτε χρόνο να είστε μαζί με τα παιδιά, αλλά παρόντες: προσεκτικοί, με ενδιαφέρον, ήρεμοι, επιμελείς, φροντίζοντας ταυτόχρονα να μην είστε πολύ παρεμβατικοί.

Μικρές καθημερινές ενέργειες που πραγματοποιούνται από κοινού είναι αυτό που επιτρέπει τη δημιουργία ενός πραγματικού και ενός φανταστικού κόσμου και την επινόηση ευρύτερων δυνατοτήτων για τη ζωή με τη σύνδεση των δημιουργικών τεχνών με την τέχνη της ζωής. Μαζί με τους ενήλικες τα παιδιά μαθαίνουν τρόπους συμπεριφοράς και σύνδεσης με τον κόσμο, δημιουργούν τον δικό τους τρόπο ύπαρξης. Όταν τα παιδιά έχουν χρόνο να ακούσουν λίγη ποίηση, μια μουσική, μια φωνή, να παρατηρήσουν εικόνες, να ακούσουν ιδέες, όλα αυτά ενισχύ-

ουν τις ευαισθησίες τους. Η καθημερινή ζωή γίνεται ένας χώρος τελετουργίας, επανάληψης, αλλά και επαφής με το εξαιρετικό να ξεπηδά από την καθημερινότητα. Ο χρόνος των παιδιών στο σχολείο δεν μπορεί να υποβιβαστεί σε «κύλιμα του χρόνου». Αξίζει να βιώνεται με *ιωνική* ένταση, ώστε να διαμορφωθεί μια εμπειρία της παιδικής ηλικίας. Με τη βοήθεια των παιδαγωγών τους, τα παιδιά μαθαίνουν να αποφασίζουν πώς θα χρησιμοποιήσουν τον δικό τους χρόνο -τόσο τον προσωπικό όσο και τον συλλογικό- να αντλούν ευχαρίστηση από τις δυνατότητές τους, να δημιουργούν εμπειρίες. Αυτό είναι που γεννά τον ενθουσιασμό μέσα σε κάθε παιδί, τον οποίο θα κουβαλά σε όλη τη ζωή του - θα είναι η πηγή της απόλαυσης της ζωής, της συντροφικότητας, της ανανέωσης του κόσμου μέσα από τον συνδυασμό της μοναδικότητάς του με τη δύναμη της συλλογικότητας.

Η καθημερινή ζωή είναι διαποτισμένη από την πολιτική ζωή, μέσα από την τέχνη της ενέργειας και της δράσης και μέσα από τις σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων. Παίζει, επίσης, έναν ηθικό ρόλο: τη δημιουργία σχέσεων σεβασμού με τους άλλους, τη διαμόρφωση της μνήμης. Η αφήγηση ιστοριών και η μεταβίβαση εμπειριών στους άλλους προσφέρουν αισθητική απόλαυση, προκαλώντας την προσοχή στη λεπτομέρεια, την καλοσύνη, την ανάπτυξη του εαυτού. Με λίγα λόγια, την αδιαπραγμάτευτη ευθραυστότητα της ζωής. Αφηγήσεις για τη συγκρότηση του χρόνου· άνεση χρόνου για τη δημιουργία αφηγήσεων. Ο χρόνος δημιουργείται μέσα από αφηγήσεις.

Ζήσε την καθημερινή ζωή με χαρά

Όπως υποστηρίζει ο Boaventura Santos (2012), «νεοφιλελευθερισμός είναι, πάνω από όλα, η καλλιέργεια του φόβου, του πόνου και του θανάτου για τη συντριπτική πλειονότητα: δεν μπορούμε να τον καταπολεμήσουμε αποτελεσματικά, αν δεν τον φέρουμε αντιμέτωπο με μια κουλτούρα της ελπίδας, της χαράς και της ζωής». Πιστεύω ότι αυτή είναι η κουλτούρα που πρέπει να δημιουργηθεί και να πυροδοτηθεί στα παιδιά κατά την καθημερινή ζωή τους στα σχολεία. Να ζήσουν μια δίκαιη, αξια και ευτυχισμένη ζωή και να θυμούνται τι είπε η Mia Couto: «Όσοι μιλούν για τον χρόνο μιλούν για την ελπίδα και τη δίδυμη αδερφή της, την προσδοκία».

Βιβλιογραφία

Couto, M. 2012. *E se Obama fosse africano* (Τι θα συνέβαινε αν ο Ομπάμα ήταν Αφρικανός;). Rio de Janeiro: Rocco.

Santos, Boaventura de Sousa. 2012. *Democratizar, desmercantilizar e descolonizar* (Εκδημοκρατισμός, αποεμπορευματοποίηση και κατάργηση αποικιοκρατίας), σελ. 12. Buenos Aires.

Η Maria Carmen Silveira Barbosa είναι καθηγήτρια στην Παιδαγωγική Σχολή του Ομοσπονδιακού Πανεπιστημίου του Rio Grande do Sul , αρχισυντάκτρια του περιοδικού *Infancia Latinoamericana* για τη Βραζιλία. licbarbosa@ufrgs.br

© Luciane Pandini

Η μαμά θα έρθει να σε πάρει μετά τον υπνάκο

Marta Korintus

Σύμφωνα με την έρευνα που παρουσιάζει η συγγραφέας, η προσωπική γνώση του χρόνου καθορίζει την προοδευτική απόκτηση της συμβατικής γνώσης του χρόνου: τις μονάδες του χρόνου (λεπτά, ώρες), τις γλωσσικές εκφράσεις για τον χρόνο (κλίση των ρημάτων), τα όργανα για τον χρόνο (ρολόι, ημερολόγιο).

«Περίμενε ένα λεπτό!»

«Θα επισκεφθούμε τη γιαγιά αύριο.»

«Το μεσημεριανό είναι στις δώδεκα.»

«Πρώτα θα πάμε στο πάρκο και μετά θα αγοράσουμε κάτι να φάμε.»

Ακόμη και τα πολύ μικρά παιδιά ακούν δι-αρκώς πολλές τέτοιες και παρόμοιες εκφράσεις. Πόσες από αυτές καταλαβαίνουν; Πόσα ξέρουν; Πώς αποκτούν την κατανόηση του χρόνου; Πώς αναπτύσσονται οι έννοιες του χρόνου;

Οι ερευνητές έχουν εξετάσει το ζήτημα του χρόνου από διάφορες πλευρές. Ο Piaget μελέτησε την ανάπτυξη των εννοιών του χρόνου, εστιάζοντας στην κατανόηση της διάρκειας και των λογικών σχέσεων μεταξύ χρόνου, απόστασης και ταχύτητας. Ένα μεγάλο μέρος της έρευνας διεξήχθη ακολουθώντας το παιζετιανό πλαίσιο. Άλλα είδη μελετών της ανάπτυξης -που ακολουθούν την κοινωνικοπολιτισμική παράδοση- ασχολήθηκαν με τη δομή και τη φύση του τομέα του χρόνου και την ανάπτυξη των εννοιών του χρόνου, καθώς και με την εκμάθηση και κατανόηση των χρονικών λεκτικών όρων.

Η θεωρία της παράστασης των γεγονότων

Η θεωρία της παράστασης των γεγονότων διατυπώθηκε από την Katherine Nelson -η οποία εξέτασε την ανάπτυξη της γνώσης και των εννοιών του χρόνου ως αναπόσπαστο μέρος της παράστασης του κόσμου που σχηματίζουν τα παιδιά (Nelson, 1989).

Σύμφωνα με τη Nelson, οι έννοιες του χρόνου των παιδιών αναπτύσσονται καθώς οι προσωπικές τους εμπειρίες (προσωπική γνώση του χρόνου) συντονίζονται με το συμβατικό σύστημα χρόνου της συγκεκριμένης κουλτούρας μέσα στην οποία μεγαλώνουν. Τα παιδιά σιγά σιγά κατακτούν τον τρόπο με τον οποίο παριστάνεται και μετριέται ο χρόνος και στη διάρκεια αυτής

της διεργασίας η νέα γνώση οικοδομείται πάνω σε προηγούμενες εμπειρίες. Τα μικρά παιδιά γνωρίζουν την αλληλουχία γνωστών σ' αυτά γεγονότων και βασίζονται πάνω στη γνώση αυτή. Ακόμη και τα βρέφη δείχνουν (συχνά εκδηλώνοντας αναστάτωση) ότι έχουν αντιληφθεί κάποια αλλαγή στις καθημερινές τους ρουτίνες. Τα γεγονότα βρίσκονται πάντα ενταγμένα μέσα σε ένα κοινωνικό πλαίσιο, μέσα σε μια χρονικά και χωρικά συγκεκριμένη κατάσταση. Μέσα στη δομή των γεγονότων τα αντικείμενα αποτελούν μέρος μιας δεδομένης κατάστασης, χρησιμεύουν ως πράγματα που μπορούν να καλύψουν μια συγκεκριμένη θέση μέσα σε ένα γεγονός (π.χ., διαφορετικά τρόφιμα που μπορούν να φαγωθούν για πρωινό). Η αλληλουχία των διαφόρων ενεργειών είναι αρκετά σταθερή. Οι παραστάσεις των γεγονότων παρέχουν το περιβάλλον των εννοιών αντικειμένων, προσώπων, ρόλων των προσώπων και της αλληλουχίας των ενεργειών σε μια συγκεκριμένη κατάσταση. Η χρονική-αιτιακή αλληλουχία των ενεργειών οργανώνεται γύρω από έναν στόχο.

Η θεωρία της παράστασης των γεγονότων υποστηρίζει ότι το παιδί συγκροτεί παραστάσεις γνωστών, καλά δομημένων γεγονότων που έχουν χρονική διάρκεια, ότι αυτά οργανώνονται στη βάση διαδοχικών ενεργειών

© VBJK - Caroline Boudry

που περιλαμβάνουν τόσο το ίδιο το παιδί όσο και άλλους, ότι συμπεριλαμβάνουν ορισμένες παραστάσεις συχνότητας της εμφάνισης των γεγονότων, και ότι έχουν αρχή και τέλος. Αυτά αποτελούν μια καλή βάση για την ερμηνεία των χρονικών αναφορών που ακούει το παιδί.

Η ανάπτυξη των εννοιών του χρόνου

Η συναίσθηση του χρόνου συνδέεται με τη συναίσθηση της αλλαγής. Οι βιολογικοί ρυθμοί, όπως ξύπνημα - φαγητό - ύπνος, έχουν μια αξιόπιστη σταθερότητα και ως εκ τούτου παρέχουν τις πρώτες εμπειρίες χρονικής διαδοχής και διάρκειας, από τις οποίες τα παιδιά πιθανώς αρχίζουν να αναπτύσσουν την έννοια του χρόνου. Τα γεγονότα έχουν λειτουργική θέση στη ζωή των παιδιών, είναι σημαντικό γι' αυτά να γνωρίζουν τι συμβαίνει, τι πρόκειται να συμβεί κατά τη διάρκεια της ημέρας. Βασικά γεγονότα, όπως το φαγητό ή το μπάνιο, παρέχουν μια δομή, η οποία τελικά τα βοηθά να κατανοήσουν τον κόσμο.

Αλληλουχία, διάρκεια, χρονικός εντοπισμός, όρια, ταχύτητα και συχνότητα είναι έννοιες οι οποίες εμφανίζονται σε όλα τα γεγονότα της εμπειρίας των μικρών παιδιών. Οι δύο πιο συχνά χρησιμοποιούμενες διαστάσεις στην περιγραφή του χρόνου είναι η *ακολουθία* και η *διάρκεια*. Για παράδειγμα, η αλλαγή πάνας και το φαγητό, το ξύπνημα και το ντύσιμο κτλ. συνήθως ακολουθούν το ένα το άλλο και έχουν διαφορετική χρονική διάρκεια. Η διάρκεια μπορεί επίσης να γίνει αντιληπτή ως το διάστημα που μεσολαβεί μεταξύ γεγονότων. Διάρκεια και αλληλουχία χρησιμεύουν ως βάση σχηματισμού μιας αντίληψης παρόντος, παρελθόντος και μέλλοντος.

Ο *χρονικός εντοπισμός*, δηλαδή ο εντοπισμός των γεγονότων σε μια συγκεκριμένη χρονική στιγμή, φαίνεται να αποκτάται εντελώς φυσικά από τα παιδιά. Όπως φαίνεται, αποκτούν κάποια κατανόηση της σχετικής χρονικής θέσης (π.χ., πρώτα ... μετά ...), η οποία προέρχεται από τη σειρά των γεγονότων. Χρησιμοποιούν συχνά γεγονότα ως σημεία αναφοράς όταν μιλούν για τον χρόνο κάποιων περιστατικών (π.χ., συνηθισμένες απαντήσεις στο ερώτημα «Πότε είναι τα επόμενα γενέθλιά σου;» είναι: «Μετά τα Χριστούγεννα», «Το καλοκαίρι», «Μαζί με της μαμάς μου.»). Είναι πιο δύσκολο για τα παιδιά να κατανοήσουν και να μάθουν χρονικούς εντοπισμούς που είναι πιο αφηρημένοι και δεν συνδέονται με συγκεκριμένες εμπειρίες. Το «χθες» και το «αύριο» είναι καλά τέτοια παραδείγματα, καθώς τα παιδιά τα ακούν από πολύ μικρά, αλλά τα χειρίζονται σωστά μόνο σε μεγαλύτερη ηλικία. Ακόμα και όταν φαίνεται να τα χρησιμοποιούν σωστά, πολύ συχνά το «χθες» σημαίνει οποιοδήποτε παρελθόντα χρόνο και το «αύριο» οποιοδήποτε μελλοντικό. Τα *όρια* των γεγονότων σημειώνονται επίσης χρονικά (π.χ., «Είναι ώρα να πας στο κρεβάτι», «Όταν ξυπνήσεις»). Η *ταχύτητα* και η *συχνότητα* τις περισσότερες φορές συσχετίζονται επίσης με γεγονότα (π.χ., γρήγορα, πάλι, την επόμενη φορά).

Επειδή τα γεγονότα απεικονίζονται στις βιωματικά αναπτυσσόμενες γνώσεις των παιδιών, δείχνουν να αποτελούν τη βάση για την κατανόηση

του χρόνου και την εκμάθηση των γλωσσικών εκφράσεών του. Οι χρονικές έννοιες συλλαμβάνονται αρχικά μέσα στο πλαίσιο αυτό, είναι ενσωματωμένες σε γεγονότα. Έτσι, θεωρείται ότι η προσωπική γνώση του χρόνου προηγείται, εξελικτικά, της πρόσκτησης των συμβατικών χρονικών συστημάτων. Τα συμβατικά χρονικά συστήματα περιλαμβάνουν *μονάδες χρόνου*, όπως οι ημερολογιακές ή τα λεπτά και οι ώρες, καθώς και *γλωσσικές εκφράσεις του χρόνου*, όπως ο ρηματικός χρόνος και η διάρκεια, και *εργαλεία*, όπως ρολόγια και ημερολόγια. Το συμβατικό χρονικό σύστημα είναι αντικειμενικό, με την έννοια ότι μπορεί να τηρηθεί από όλους, και πρόκειται για ένα συμφωνημένο σύστημα αναφοράς, αλλά οι μονάδες και οι αναφορές σε αυτές είναι αυθαίρετες, στον βαθμό που η σημασία τους μπορεί να είναι διαφορετική σε διαφορετικές κουλτούρες. Η «ώρα γεύματος» και η «ώρα ύπνου» μπορεί να διαφέρουν από οικογένεια σε οικογένεια ή από κουλτούρα σε κουλτούρα.

Η χρονική γλώσσα

Τα παιδιά κάνουν πρώτα τη διάκριση ανάμεσα σε παρόν και μη παρόν (τώρα και μη τώρα) και αρχίζουν να μαθαίνουν και να χρησιμοποιούν το παρελθόν και το μέλλον περίπου στην ηλικία των δύο ετών. Η γλώσσα παίζει σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη των εννοιών σχετικά με το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον. Οι άνθρωποι μπορούν να μοιραστούν το παρόν χωρίς γλώσσα, όχι όμως το παρελθόν και το μέλλον. Οι ενήλικες αρχίζουν να μοιράζονται με το παιδί το «μη παρόν», κάνοντας αναφορές σε παρελθόντα ή μελλοντικά γεγονότα.

Τα αποτελέσματα της ουγγρικής μελέτης

Στη Βουδαπέστη πραγματοποιήθηκε μια μελέτη που ήταν επανάληψη της μελέτης των Harner & Nelson (1989) και αφορούσε παιδιά ηλικίας 2,5-6 ετών. Τα αποτελέσματα υποδεικνύουν ότι υπάρχουν διακριτοί τύποι ανάπτυξης ή απόκτησης της γνώσης του χρόνου κατά τα πρώτα χρόνια. Ωστόσο υπάρχουν επίσης εμφανείς διαφορές, οι οποίες υποδηλώνουν πολιτιστική ή/και εκπαιδευτική πολυμορφία. Τα αποτελέσματα υποστηρίζουν την ιδέα ότι η γενική κατεύθυνση της ανάπτυξης κινείται από την προσωπικά βιωμένη γνώση του χρόνου προς τη βαθμιαία συσσώρευση συμβατικής γνώσης του χρόνου. Όλα τα παιδιά βασίστηκαν σε πολύ μεγάλο βαθμό στην προσωπική εμπειρία και τα

© VBJK - Caroline Boudry

μικρότερα παιδιά έδωσαν για τα καθημερινά γεγονότα απαντήσεις συσχέτισης με γεγονότα. Η γνώση του ημερολογιακού και ωρολογιακού χρόνου ήταν ελάχιστη, υπήρχε όμως σημαντική διαφορά μεταξύ των παιδιών που φοιτούσαν σε παιδικό σταθμό (0-3 ετών) και εκείνων που φοιτούσαν σε νηπιαγωγείο (3-6 ετών). Το αποτέλεσμα αυτό πιθανότατα έχει να κάνει με την επίδραση του εκπαιδευτικού προγράμματος του νηπιαγωγείου, βάσει του οποίου εισάγονται σταδιακά οι ημέρες της εβδομάδας, ο μήνας, η ημερομηνία κτλ. και οι συμβατικές μονάδες μέτρησης του χρόνου χρησιμοποιούνται σε σύνδεση με τις καθημερινές δραστηριότητες.

Βιβλιογραφία

Harner, L. & Nelson, K. 1989. *Conventional time knowledge in early childhood*, Ανακοίνωση στο ετήσιο συνέδριο της Αμερικανικής Ψυχολογικής Εταιρείας, Αλεξάνδρεια, Βιρτζίνια.

Nelson, K. 1986. *Event Knowledge, Structure and Function in Development*. Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum.

Η Marta Korintus έχει εργαστεί πάνω από τριάντα χρόνια ως ερευνήτρια και εμπειρογνώμων στον τομέα παιδικής εκπαίδευσης και φροντίδας (ΠΕΦ) τόσο στην Ουγγαρία όσο και διεθνώς, εστιάζοντας στην ηλικία 0-3 ετών. Είναι συντάκτρια του *Gyermekes Európa*, της ουγγρικής έκδοσης του *Παιδιά στην Ευρώπη*.
mkorintus@hotmail.com

Τα λόγια του χρόνου

Από το Θεατρικό Εργαστήρι *A Caval teatro*,
Πολιτιστικό Κέντρο για τις Τέχνες και τη Δημιουργικότητα, ITER - Πόλη του Τορίνου

Ποια ιδέα σχηματίζουν τα παιδιά για τον χρόνο; Τι σκέπτονται γι' αυτόν, τι διηγούνται, πώς φαντάζονται το πέρασμα του χρόνου, τον χρόνο στο σχολείο, στο σπίτι και το μέλλον τους; Πώς καταφέρνουν να συλλάβουν την έννοια του χρόνου, πώς προσπαθούν να τον μετρήσουν ή να τον απεικονίσουν; Ποιοι είναι οι τύποι και οι ποσότητες συμβόλων και μεταφορών που μπορούν να επινοήσουν, να αντιγράψουν και να μεταμορφώσουν προκειμένου να παραστήσουν τον χρόνο;

Η συνεισφορά αυτή αποτελεί σύνθεση μιας μακρόχρονης εργασίας που πραγματοποιήσε το Θεατρικό Εργαστήρι με παιδιά τριών, τεσσάρων και πέντε ετών και με τις δασκάλες τους. Θέλαμε να διερευνήσουμε το θέμα του χρόνου μέσα από τα μάτια των παιδιών και, στη συνέχεια, να προσπαθήσουμε να το μετατρέψουμε σε θεατρική πράξη. Από την έρευνα μέχρι τη δράση δημιουργήθηκε πολύ υλικό, το οποίο συγκεντρώθηκε στο τετράδιο *Τα λόγια του χρόνου* και αποτελεί τη μαρτυρία για τον χώρο.

Ποια ιδέα έχουν τα παιδιά για τον χρόνο; Τι σκέπτονται, τι λένε, πώς φαντάζονται το πέρασμα του χρόνου, τον χρόνο στο σχολείο, τον χρόνο στο σπίτι, το μέλλον τους; Πώς κατορθώνουν να συλλάβουν την έννοια του χρόνου, πώς προσπαθούν να τον μετρήσουν και να τον παραστήσουν; Ποια και πόσα σύμβολα και μεταφορές μπορούν να εφεύρουν, να αντιγράψουν, να μετατρέψουν για να παραστήσουν τον χρόνο;

Στα παιδιά αρέσει να δίνουν μορφή στις σκέψεις τους και να τις κοινοποιούν στους άλλους και ακριβώς αυτή η σχέση μεταξύ των παιδιών είναι που τους επιτρέπει να οικοδομούν γνώσεις και να ερμηνεύουν την πραγματικότητα. Η έρευνα που πρότεινε το Εργαστήριο μάς επέτρεψε να διερευνήσουμε και να συλλέξουμε τις σκέψεις των παιδιών, παρακολουθώντας τα, καθώς εργαζόταν αφοσιωμένα στο πρόγραμμα.

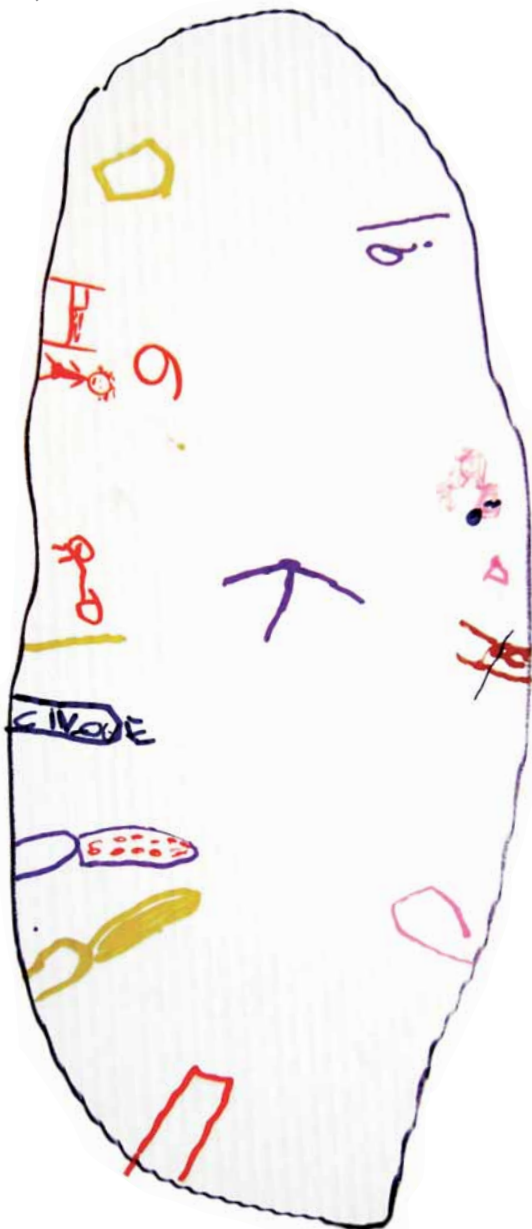
Το πρόγραμμα

Αφορά τη συζήτηση του χρόνου, την αναζήτηση ενός ορισμού, τη μέτρησή του, τις αναμνήσεις, τη φαντασία, τη διατύπωση υποθέσεων, τον σχεδιασμό του μέλλοντος, την αναμονή, το

ανέμελο κύλισμα του χρόνου, το τρέξιμο και το σταμάτημα. Αφορά την απόκτηση συγκριμένης εμπειρίας του χρόνου, των εναλλαγών, των ρυθμών του. Και, τέλος, αφορά τη θεατρική του απόδοση με μάσκες, κοστούμια και αντικείμενα που μπορούν να παραστήσουν τις ιδέες, τις σκέψεις, τα συναισθήματα των παιδιών και των ενηλίκων που συμμετέχουν. Πώς διατηρείται η εμπειρία μέσα στον χρόνο; Ποιες είναι οι σχέσεις που συμφωνούν με την ύπαρξή μας; Ποιες εμπειρίες είναι κοινές σε ολόκληρη την ομάδα; Αυτά είναι μερικά από τα ερωτήματα μέσω των οποίων μελετήσαμε την έννοια του χρόνου. Έτσι άρχισε η έρευνα. Η μέθοδός μας είναι η εξέταση και η αξιοποίηση των ιδεών του καθενός, του τρόπου ύπαρξης και συνείδησης που έδωσε σε όλους, μικρούς και μεγάλους, την ευκαιρία να παραστήσουν τους εαυτούς τους, να κάνουν υποθέσεις και να τις δοκιμάσουν, να παρατηρήσουν και να σκεφτούν, αλλά και να κάνουν νέες υποθέσεις. Τα παιδιά σκέπτονται και πειραματίζονται σε πορείες ανεξάρτητες και πρωτότυπες και αναπτύσσουν συναρπαστικά και συγκινητικά επίπεδα στοχασμού και αφαίρεσης. Συζητούν και φαντάζονται.

Τι είναι ο χρόνος

Δίνουμε εδώ μερικούς ορισμούς που αντλήσαμε από τις συζητήσεις με τα παιδιά. Πολύ συχνά αυτές οι συνομιλίες, που γίνονταν σε κύκλο στον χώρο του εργαστηρίου, εκτείονταν σε ένα μεγάλο μέρος του πρωινού, επειδή υπήρχε συνεχής και πλούσια διατύπωση υποθέσεων, με συχνή και άμεση επαλήθευση. Για παράδειγμα, στη διάρκεια της συζήτησης κατασκευάζονταν αυτοσχέδια όργανα μέτρησης. Κλεψύδρες, εκατοστόμετρα, ρυθμοί χρησιμο-

ποιήθηκαν για να ανακαλυφθούν απροσδόκητα μακρές ή βραχείες διάρκειες.

- Δεν υπάρχει χρόνος, όταν η μαμά δουλεύει πολύ και έρχεται αργά να με πάρει από το σχολείο.
- Ο χρόνος είναι επίπεδος και γρήγορος και τον σχεδιάζω με ένα κύκλο και δείκτες.
- Ο χρόνος είναι ένα αυτοκίνητο που έρχεται γρήγορα, γίνεται μικρό και τότε πρέπει να σταματήσει.
- Ο χρόνος είναι όταν κάνει ζέστη, περνά η ώρα και έρχεται ο άνεμος.
- Ο χρόνος είναι ένα σπαθί που τρέχει γρήγορα και πηγαίνει να κυνηγήσει τίγρεις και λιοντάρια.
- Ο χρόνος είναι όταν δεν αργείς... αν χάσεις το ρολόι, αργείς και δεν υπάρχει πια χρόνος.
- Τρέχεις, τρέχεις, γιατί δεν υπάρχει χρόνος: η μαμά έχει λίγο χρόνο... εγώ έχω πιο πολύ.
- Όταν κάποιος δεν κάνει τίποτα και περιμένει κάποιον να έρθει να παίξει μαζί του.
- Είναι κάτι που περνά.
- Υπάρχει και ένα τραγούδι που λέει για τον χρόνο.
- Είναι ένα ρολόι που γυρίζει.
- Είναι κάτι που δεν μπορούμε να το κάνουμε τίποτα.
- Ο χρόνος περνάει πάντα, δεν κοιμάται ποτέ.
- Ο χρόνος πάει πάντα μπροστά, δεν γυρνάει ποτέ πίσω.
- Ο χρόνος υπάρχει πάντα.
- Κάτι που περνάει... και έρχεται η μέρα και η νύχτα με τα αστέρια, το απόγευμα... που υπάρχει ο ήλιος και το φεγγάρι, υπάρχει ο άνεμος και η βροχή.
- Είναι αυτό που βρίσκεται στον ουρανό, γιατί υπάρχει ο αέρας.
- Ο ήλιος βγαίνει στον ουρανό και ξεκινά η μέρα, όταν είναι νύχτα, καταλαβαίνουμε ότι τελείωσε.
- Είναι ένα πράγμα που δείχνει την ώρα.
- Το ρολόι και η κλεψύδρα μάς κάνουν να καταλάβουμε ότι ο χρόνος περνά, το ίδιο και ο ήλιος και το φεγγάρι.
- Τον χρόνο τον σταματά μόνο ένας μάγος από τα παραμύθια.

Παρελθόν, παρόν, μέλλον

Το παρελθόν είναι η κοιλιά της μητέρας, το παρόν είναι η καλύτερη ώρα, το μέλλον είναι ένας αστροναύτης.

Αυτό είναι ένα παράδειγμα της διαίρεσης του χρόνου κατά τα παιδιά. Δεν υπάρχει αμφιβολία: κάθε υπόθεση που διευκρινίζεται με παθιασμένα επιχειρήματα και αποδείξεις την εγκαταλείπουν χωρίς δεύτερη σκέψη για να ασπαστούν με σιγουριά μια νέα που παρουσιάζουν οι σύγχρονοι ή τα στοιχεία μιας απόδειξης. Ρωτήσαμε τα παιδιά ποια είναι η πιο παλιά ανάμνησή τους, τι είναι το παρόν και τι το μέλλον.

Παρελθόν

- Όταν ήταν ο παππούς μου και ο ξάδελφός μου που ζωγράφιζε μαζί του και ακόμα υπάρχουν τα σχέδιά.
- Η φωτογραφία της μαμάς μου, που ήταν είκοσι χρονών.
- Όταν γεννήθηκε ο αδερφός, ο Mattia, πριν από έναν χρόνο.

... έχει ένα πληκτρολόγιο, ένα τιμόνι, έχει φτερά, αλλά δεν πετά, είναι σαν αυτοκίνητο, έχει και πόρτες, μια για να μπαίνεις, άλλη για να βγαίνεις είναι σαν κουτί, μπορεί να χωρέσει τρεις, είναι σαν ασανσέρ χρησιμεύει για να ταξιδεύουμε στο παρελθόν.

Eleonora, 5 ετών

- Όταν δεν είχα σκυλί και ακούσαμε ένα κλάμα και βρήκαμε ένα σκυλί που το ονομάσαμε Pippo και ήταν διασταύρωση λύκου με κυνηγικό σκυλί.
 - Ο Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος, που μου τον διηγήθηκε ο παππούς μου.
- Το νηπιαγωγείο.

Παρόν

- Το παρόν είναι η στιγμή που υπάρχει τώρα.
- Το παρόν είναι τα πράγματα που υπάρχουν.
- Εσείς κάνατε θέατρο το παρελθόν, αυτή τη στιγμήταν κι εσείς κάνατε τις κινήσεις.

Μέλλον

- Όταν παίρνεις το αεροπλάνο ή το υδροπλάνο, (το μέλλον) ζει στον ουρανό, πρέπει να περιμένεις μέχρι το Πάσχα.
- Ίσως αρχίζει από τη στιγμή που γεννιέσαι και όταν μεγαλώσεις, παίρνεις το αεροπλάνο και πας εκεί.
- Ναι, ο χρόνος, τα σύννεφα, το φεγγάρι, ο ουρανός, τα αστέρια είναι ζωντανά.
- Το φαντάζομαι χωρίς πράγματα και χωρίς ζώα.

Το συμπέρασμα αυτής της εργασίας βρίσκεται στο μέλλον. Δεν είναι ένα παιχνίδι λέξεων. Ο στοχασμός πάνω στον χρόνο συνέχισε να επηρεάζει τα προγράμματα τα οποία το Εργαστήριο ανέπτυξε στη συνέχεια. Άλλες ομάδες παιδιών, εκπαιδευτικών και γονέων συνέχισαν, με την πάροδο του χρόνου, να αναρωτιούνται σχετικά με τον χρόνο και να πειραματίζονται,

ξεκινώντας από τις θεατρικές προτάσεις του Εργαστηρίου. Αυτό το πρόγραμμα έχει μια μαγική ουρά που ξεφύτρωσε απροσδόκητα και συνεχίζει να σχεδιάζει κομήτες, να παράγει σκέψη, να συνενώνει υποθέσεις. Πολλές ανακαλύψεις περιέχονται στο τετράδιο *Τα λόγια του χρόνου*, το οποίο προσπαθεί να συμπυκνώσει και να αναβιώσει τον γνωστικό και συναισθηματικό πλούτο του προγράμματος, τον γόνιμο αντίκτυπο που είχε σε καθένα από τους συμμετέχοντες, ξεκινώντας από την ευχάριστη έκπληξη των ίδιων των συγγραφέων. Ωστόσο, την πλήρη εμπειρία μπορεί να τη δει κανείς στο βίντεο «Η σκηνή του χρόνου».

1 Θεατρικό εργαστήριο A Caval Teatro - ITER. (επιμ.). 2006. *La scena del tempo*, Città di Torino - Centro di Cultura per l'Espressività e la Comunicazione 0-6.

Όσοι επιθυμούν να έχουν ένα αντίγραφο της έκδοσης *Τα λόγια του χρόνου* μπορούν να απευθυνθούν στη διεύθυνση: Città di Torino - ITER, Centro di Cultura per l'Arte e la Creatività, Via Manin 20, 10153, Torino, Italia.

Συνεργάστηκαν στο άρθρο: Valeria Anfossi, επικεφαλής του Πολιτιστικού Κέντρου για την Τέχνη και τη Δημιουργικότητα του ITER, Sonia Bellucci, Carla Massimetti, Stella Picello και Gina Sverko, εκπαιδευτικοί του Θεατρικού Εργαστηρίου A Caval Teatro, και Manuela Ravessa, Γραφείο του Κέντρου Προώθησης Υπηρεσιών του ITER.

Για περισσότερες πληροφορίες:
labinfan@comune.torino.it - www.comune.torino.it/iter

Εγκώμιο του αργού σχολείου

Penny Ritscher

Η αίσθηση του χρόνου που έχει το φυτό μπορεί με κάποιον τρόπο να εφαρμοστεί και στα παιδιά.

«Προς το τέλος του χειμώνα δεν βλέπουμε την ώρα να ανθίσει η αμυγδαλιά... Είναι ανώφελο να την πιέζουμε και να τη συνεριζόμαστε: η αμυγδαλιά ανθίζει όταν έρθει η ώρα της, λίγο πριν ή λίγο μετά, ανάλογα με το αν ο χειμώνας ήταν περισσότερος ή λιγότερος κρύος. Ο χρόνος των φυτών ακολουθεί τη δική του λογική. Κατά μία έννοια, ο χρόνος των φυτών ισχύει και για τα παιδιά. Η ανάπτυξη του παιδιού παραμένει, κατά βάθος, πολύ μυστηριώδης, παρά τις προτάσεις, τα προγράμματα, τις έρευνες... Αυτή την ανάπτυξη πρέπει να ακολουθούμε με σεβασμό και εμπιστοσύνη. Δεν πρέπει να πέσουμε στην παγίδα να θέλουμε να δημιουργήσουμε παιδιά «πρώιμα» και «ώριμα» πριν από την ώρα τους, πηδώντας τις εποχές εις βάρος της γένεσης» (*Slow school*, σελ. 54.). Το άγχος των επιδόσεων, τουλάχιστον στον χώρο της εκπαίδευσης, είναι αντιπαραγωγικό. Παραδόξως, η αξία της «παραγωγικής» ηρεμίας επιβεβαιώνεται από τον κόσμο των επιχειρήσεων, ο οποίος είναι παράδειγμα αποτελεσματικότητας. Πρόκειται για μια νέα τάση, που στις Ηνωμένες Πολιτείες από όπου προέρχεται αποκαλείται «αργή εργασία». Υποστηρίζει ότι, όσον αφορά την ευφυΐα, την καινοτομία, τη δημιουργικότητα, οι άνθρωποι δίνουν τον καλύτερο εαυτό τους όταν εργάζονται ήρεμα. Τι σημαίνει στην πράξη μια «αργή» προσέγγιση των εκπαιδευτικών υπηρεσιών; Πρώτα απ' όλα, περιλαμβάνει μια επανεξέταση της ιδέας της παραγωγικότητας στο σχολείο, τη διάθεση χρόνου και προσοχής στην καθημερινή φροντίδα (άφιξη στον σταθμό, χρήση του μπάνιου, γεύμα, ξεκούραση, αποχώρηση) και τη δυνατότητα να ζούμε τις στιγμές της καθημερινότητας με τρόπο φιλικό και στοχαστικό («Μα γιατί το μήλο μαυρίζει εκεί που είναι κομμένο;», ρωτά ο Daniele την ώρα του κολατσιού. «Επειδή το μήλο απορροφά τον αέρα», υποθέτει ο Pietro. Ο δάσκαλος βρίσκει την ευκαιρία και προτείνει να αφήσουν το μήλο σε ένα ράφι για λίγες ημέρες για να δουν τι θα συμβεί...). Μια προσέγγιση «αργή» παρέχει τον απαραίτητο χρόνο για «εκπαίδευση στην υπαίθρο», προσεκτικά σχεδιασμένη και οργανωμένη. Προσφέρεται έτσι ένα εξωτερικό περιβάλλον που ενθαρρύνει αμέτρητα εφήμερα μικρά

έργα, ατέλειωτα ανοιχτά παιχνίδια που δεν αποσκοπούν σε ένα προκαθορισμένο αποτέλεσμα. Ευκαιρίες για φιλοκαβγάδες, για κουβεντούλα, ευκαιρίες για τα παιδιά να φτιάξουν, να χαλάσουν, να ξαναφτιάξουν (Ο Marco ανακατεύει νερό με άμμο. «Τώρα έχει σφίξει καλά. Μοιάζει με λάσπη για χτίσιμο»). Ευκαιρίες για να έρθουν τα παιδιά σε άμεση επαφή με τους ρυθμούς της φύσης: ο χρόνος που παίρνει για να λιώσει ο πάγος, ο χρόνος που παίρνει για να στεγνώσει η δροσιά, η σκιά του τούικου που μετατοπίζεται, ο χρόνος των ξερών φύλλων που αποσυντίθενται και γίνονται χώμα...

Σήμερα, τα περισσότερα από τα παιδιά μας, ακόμη και τα μικρά, περνούν ένα μέρος της μέρας τους βυθισμένα στους χρόνους των μέσων μαζικής ενημέρωσης. Είναι χρόνοι συναρπαστικοί, εξωπραγματικοί, με γρήγορες εικόνες, ενισχυμένες με βασανιστικούς ήχους. Εκτός από τον ρυθμό των μέσων ενημέρωσης, το ίδιο το περιεχόμενό τους μεταδίδει μια διαστρεβλωμένη ιδέα του χρόνου - τα πράγματα

συμβαίνουν αστραπιαία, με το άγγιγμα ενός μαγικού ραβδίου, το καμένο δάσος ξαναπρασινίζει αμέσως. Όμως στον πραγματικό κόσμο τα πράγματα δεν αλλάζουν με ένα μαγικό ραβδί ή με ένα κλικ. Πρέπει να έχουμε χρόνο, κάθε πράγμα θέλει τον χρόνο του, ο οποίος κάποιες φορές μπορεί να είναι πολύ μακρύς. Αν φυτέψουμε ένα μικρό ελιόδεντρο, θα χρειαστούν χρόνια ώσπου να μαζέψουμε τις πρώτες ελιές. Ένα αργό σχολείο είναι, κατά κάποιον τρόπο, μια όαση κοινής λογικής.

Η Penny Ritscher έχει γράψει πολλά βιβλία για την «αργή» παιδαγωγική, τα οποία έχουν δημοσιευτεί στην Ιταλία: *Slow School. Pedagogia del quotidiano* (Αργό σχολείο. Η παιδαγωγική της καθημερινότητας), Firenze: Giunti, 2011 *Il giardino dei segreti* (Ο κήπος των μυστικών), Bergamo: Edizioni Junior, 2002. P. Ritscher, G. Staccioli, 2005. *Vivere a scuola* (Η ζωή στο σχολείο). Roma: Carocci. giasta@centroin.it

Ποιος θα πρέπει να είναι ο ρυθμός της προόδου;

Simone Beller

Ο Kuno Beller είναι αντίθετος στην τάση μέτρησης της ανάπτυξης των παιδιών με βάση προκαθορισμένα χρονικά ορόσημα. Η δική του κλίμακα, η οποία αναπροσαρμόζοταν κατά διαστήματα αφότου παρουσιάστηκε στη Δυτική Γερμανία στις αρχές της δεκαετίας του 1980, είναι ευρέως γνωστή στους παιδαγωγούς της προσχολικής ηλικίας, αλλά η χρήση της απαιτεί να θέλουν να εργαστούν σε αντίθετη κατεύθυνση με την επικρατούσα άποψη. Αποδεικνύεται, επίσης, πολύ χρήσιμη στο πλαίσιο της συνεργασίας με τους γονείς.

Η κλίμακα ανάπτυξης του Kuno Beller σχεδιάστηκε ειδικά για παιδαγωγική χρήση σε βρεφικούς και παιδικούς σταθμούς. Απεικονίζει τις προόδους που γίνονται, μέσω της εφαρμοζόμενης πρακτικής, στην ανάπτυξη του παιδιού κατά το πρώτο έτος της ζωής του και ταυτόχρονα βοηθά στην εκτίμηση των αναπτυξιακών αναγκών και των ατομικών ικανοτήτων του κάθε παιδιού μέσα στην ομάδα. Η αξιολόγηση αυτή χρησιμεύει ως βάση για να προσφερθεί σε όλα τα παιδιά, ανεξάρτητα από την ηλικία τους, ένα περιβάλλον ικανό να διεγείρει την ανάπτυξή τους. Η κλίμακα βασίζεται σε παρατηρήσεις σε οκτώ τομείς της ανάπτυξης: *Αυτονομία στην προσωπική φροντίδα, κατανόηση του περιβάλλοντος, κοινωνικο-συναισθηματική ανάπτυξη, παιχνίδι, γλώσσα, κατανόηση, βασικές κινητικές δεξιότητες, λεπτές κινητικές δεξιότητες.*

Οι τομείς αυτοί απεικονίζονται με έναν εύληπτο τρόπο, κατανοητό στους γονείς. Όλα τα αναπτυξιακά χαρακτηριστικά παρατηρούνται σε όλη τη διάρκεια της καθημερινής ζωής και των «κανονικών» δραστηριοτήτων του παιδιού. Η ανάπτυξη του παιδιού κατά τα πρώτα έξι χρόνια της ζωής του περιγράφεται σε δεκατέσσερα στάδια ως συνδυασμένο αποτέλεσμα των μορφωτικών ενδιαφερόντων, δράσεων και δεξιοτήτων κλιμακούμενης πολυπλοκότητας. Αυτό δεν αφορά μόνο τις δεξιότητες που έχει ήδη αποκτήσει το παιδί, αλλά και τη γνώση του τομέα στον οποίο βρίσκονται οι διαδικασίες αυτές σε μια δεδομένη στιγμή. Επίσης, δίνει τη δυνα-

τότητα να συμπεράνουμε ποια θα είναι τα πιθανά επόμενα βήματα στην ανάπτυξη του παιδιού. Το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό αυτής της κλίμακας είναι ότι, σε αντίθεση με τη συνήθη διαδικασία, δεν δίνει προτεραιότητα στη σύγκριση της ανάπτυξης του παιδιού με τα πρότυπα για την ηλικία του. Από την παιδαγωγική σκοπιά, το κατά πόσο ένα παιδί αποκτά μια δεξιότητα στη «σωστή» στιγμή δεν έχει σημασία. Περισσότερη σημασία έχει η ανάδειξη και υποστήριξη της ατομικότητας του παιδιού και των αναπτυξιακών και εκπαιδευτικών του διεργασιών. Ο στόχος και η παιδαγωγική λειτουργία της κλίμακας είναι να βοηθήσει τον εκπαιδευτικό να κινητοποιήσει το παιδί, ανάλογα με το ατομικό του αναπτυξιακό στάδιο και, προκειμένου να το επιτύχει αυτό, να λάβει υπόψη τις δεξιότητες και τα παρατηρήσιμα ενδιαφέροντά του σε διάφορους τομείς της ανάπτυξης. Η παροχή παιδαγωγικών ερεθισμάτων που αντιστοιχούν στις πραγματικές ικανότητες του παιδιού από την άποψη της ανάπτυξης θα γίνει πηγή επιτυχημένων εμπειριών. Τα παιδιά, βιώνοντας την ικανότητά τους να ξεπερνούν τις προκλήσεις του περιβάλλοντός τους, αποκτούν κίνητρο για μάθηση, αυτοπεποίθηση και κοινωνική εμπιστοσύνη. Αν όμως τα ερεθίσματα του περιβάλλοντος δεν αντιστοιχούν στην ανάπτυξη του παιδιού, υπάρχει ο κίνδυνος να απαιτούμε από αυτό πάρα πολλά ή πολύ λίγα.

Όπως όλοι γνωρίζουμε, ανάμεσα στα παιδιά της ίδιας ηλικίας υπάρχουν σημαντικές διαφορές ως προς την ανάπτυξή τους σε διάφορους τομείς. Οι προσεκτικοί παρατηρητές, όμως, θα διαπιστώσουν ότι ακόμη και στο ίδιο παιδί συνυπάρχουν διαφορετικά στάδια ανάπτυξης δεξιοτήτων και ενδιαφερόντων σε καθέναν από τους αναπτυξιακούς τομείς. Αν οι παιδαγωγοί και οι γονείς θέλουν να ενθαρρύνουν το παιδί, πρέπει να κατανοήσουν το στάδιο της ανάπτυξής του και να προσαρμοστούν στα ιδιαίτερα

Ο Kuno Beller (1919-2010) δημιούργησε τους πίνακες του για την ανάπτυξη στις ΗΠΑ τη δεκαετία του '30. Αργότερα έγινε ο πρώτος καθηγητής της παιδαγωγικής της προσχολικής ηλικίας στη Δυτική Γερμανία, όπου βελτίωσε τους πίνακες στις αρχές του '80. Στη συνέχεια –μαζί με τη σύζυγό του Simone– συνέχισε να αναθεωρεί τους πίνακες και τους επέκτεινε μέχρι την ηλικία των 6 ετών. Η Simone Beller επεξεργάζεται την επέκταση από τα 6 στα 10 χρόνια.

ενδιαφέροντα του παιδιού και στις πραγματικές δυνατότητες ανάπτυξής του. Συνεπώς, η αναπτυξιακή κλίμακα αποσκοπεί στο να βοηθήσει τον παιδαγωγό να προσφέρει διαφοροποιημένη παιδαγωγική υποστήριξη, προσαρμοσμένη στις δεξιότητες και στα ενδιαφέροντα των παιδιών. Ο προσανατολισμός σε ασχολίες προκαθορισμένες ανάλογα με την ηλικία, όπως αυτές ορίζονται στις παραδοσιακές κλίμακες, θα ήταν μάλλον επιζήμιος. Οι κατά ηλικία κανόνες δεν λαμβάνουν υπόψη ή δεν εκτιμούν άλλες δεξιότητες –στον βαθμό που αυτές υπάρχουν– οι οποίες βρίσκονται έξω από το πλαίσιο αυτών των κανόνων. Η παροχή ερεθισμάτων με βάση την ηλικία του παιδιού μπορεί εύκολα να οδηγήσει σε μια κατάσταση στην οποία να απαιτούνται από το παιδί εργασίες που δεν είναι ακόμη σε θέση να εκτελέσει. Τότε σύντομα η προσοχή στρέφεται στις ανεπάρκειες παρά στις δεξιότητές του και το παιδί, παρά τις μεγάλες προσπάθειές του, γνωρίζει την αποτυχία, αντί να βιώνει επιτυχίες και ευχάριστες εκπαιδευτικές διαδικασίες. Είναι, επομένως, σημαντικό οι αναπτυξιακές και εκπαιδευτικές διαδικασίες να εντοπίζονται και να στηρίζονται κατά την εργασία με το παιδί, αντί να ελέγχονται ή ακόμα και να καθορίζονται από τον χρόνο κατά τον οποίο ένα παιδί υποτίθεται ότι αποκτά τη μία ή την άλλη δεξιότητα.

Η πρόοδος στην ανάπτυξη επέρχεται μόνο όταν το παιδί νιώθει αυτοπεποίθηση, λαχταρά να πετύχει και πιστεύει στην επιτυχία του. Η διαπίστωση της κατάλληλης στιγμής για τα επόμενα στάδια στην ανάπτυξη ενός παιδιού συναρτάται με την αυτοπεποίθησή του, καθώς και με το ενδιαφέρον του και με τα κίνητρα να μάθει. Θα ήταν σοβαρό λάθος να περιμένουμε από ένα παιδί να κατακτήσει ορισμένα στάδια της ανάπτυξής του, χωρίς να του δώσουμε τον απαραίτητο χρόνο να βιώσει τη διαδικασία.

Η δρ. Simone Beller είναι παιδαγωγός, ανεξάρτητη σύμβουλος διά βίου κατάρτισης και ερευνήτρια, κυρίως στους ακόλουθους τομείς: γλωσσική υποστήριξη, παροχή κινήτρων σύμφωνα με την ανάπτυξη και οργάνωση των μεταβάσεων.
s.beller@beller-kk.de

«Όλα τα ρολόγια μάς εξαπατούν»»

Eulàlia Bosch

Η νέα αντίληψη του χώρου του σχολείου έφερε μαζί της μια αλλαγή (που συχνά είναι δύσκολο να παρατηρηθεί) στην έννοια του χρόνου στο σχολείο - μια αίσθηση του χρόνου που δεν ανταποκρίνεται πάντα σε εκείνη του ρολογιού.

Δεν πάει πολύς καιρός που η συζήτηση για το σχολικό περιβάλλον περιστρεφόταν κυρίως γύρω από τον αριθμό των τάξεων, τον χώρο παιχνιδιού, το κυλικείο, τη βιβλιοθήκη. Αργότερα εμφανίστηκαν σταδιακά στα σχολεία νέοι χώροι, που δημιουργήθηκαν για να φιλοξενήσουν νέες τεχνολογίες: πρώτα απ' όλα, τον κινηματογράφο, στη συνέχεια, το βίντεο και τους πρώτους υπολογιστές.

Στο σχολείο αναγνωρίζονταν με την πρώτη ματιά και, εκτός από μερικές διαφορές, καθένας ήξερε από την αρχή πώς να έχει πρόσβαση σε αυτούς. Σήμερα οι σχολικοί χώροι δεν έχουν πλέον την εικόνα ενός κτιρίου στο οποίο οι χώροι μοιράζονται ανάλογα με τη ζήτηση των νέων τεχνολογιών. Το σχολείο έχει, ευτυχώς, χάσει την ακαμψία ενός εκπαιδευτικού μοντέλου του οποίου επιδίωξη είναι να επιτύχει τον ίδιο στόχο με πολύ παρόμοιες μεθοδολογίες.

Σήμερα, σε έναν σημαντικό αριθμό νηπιαγωγείων και δημοτικών σχολείων οργανώνονται πολυλειτουργικοί χώροι, οι οποίοι φαίνεται να σχεδιάζονται για να φιλοξενήσουν διαφορετικές συναισθηματικές καταστάσεις των αγοριών και των κοριτσιών και όχι να τυποποιήσουν τη συμπεριφορά αυτών των παιδιών στις αρχές της σχολικής τους εκπαίδευσης. Αυτή η αλλαγή αρχιτεκτονικού ύφους, η οποία προωθείται και υποστηρίζεται από ομάδες εκπαιδευτικών που επιθυμούν να δοκιμάσουν νέες μορφές παιδαγωγικής, ήταν αναγκαία για να καταλάβουμε ότι η εκπαιδευτική διαδικασία είναι καθαυτή ένα δίκτυο σχέσεων, οι οποίες κλείνουν και ανοίγουν με πολλούς τρόπους -σαν μια σύνθετη και συλλογική άσκηση origami¹- και η οποία χρειάζεται και πολυλειτουργικούς χώρους.

Για τα κορίτσια και τα αγόρια που εισέρχονται στον βρεφονηπιακό

σταθμό ο χρόνος δεν είναι παρά ο δικός τους ρυθμός ζωής, ο οποίος αναζητά να βρει ανταπόκριση σε ένα ακόμα άγνωστο περιβάλλον. Μου αρέσει να σκέφτομαι τα βρέφη σαν ενεργειακά σημεία που αντιδρούν με την κίνηση σε εσωτερικά και εξωτερικά ερεθίσματα, όπως κάνουν τα σύννεφα στον ουρανό, αλλάζοντας σχήμα και προσπαθώντας να προσαρμοστούν, για λίγα δευτερόλεπτα, στη δύναμη του ανέμου και την παρουσία του ήλιου. Αυτή η εικόνα, ωστόσο, απέχει πολύ από την ιδέα που έχουν οι ενήλικες για τον χρόνο. Αυτός ο χρόνος σηματοδοτεί ένα «εδώ» και ένα «μετά», καθορίζει κινήσεις και αποφασίζει ποιες είναι ή δεν είναι οι αρμόζουσες.

Ο χρόνος, μέτρο της κίνησης και της αλλαγής, δεν είναι εξωτερικό στοιχείο, ούτε όμοιος για όλα τα μέλη της προσχολικής εκπαίδευσης. Τα παιδιά που εισήχθησαν στο εκπαιδευτικό σύστημα από ηλικία μόλις λίγων μηνών μοιάζουν, όσον αφορά τις προσπάθειές τους να προσαρμοστούν, αλλά διαφέρουν ως προς τον προσωπικό τους ρυθμό. Και όλα αντιδρούν αντιλαμβανόμενα το περιβάλλον, καθώς απέχουν πολύ από την εσωτερικευση του καθιερωμένου ωραρίου που τηρεί η διδακτική ομάδα. Με το πέρασμα των μηνών μερικά κατορθώνουν να γνωριστούν μεταξύ τους και να πετυχαίνουν ως έναν βαθμό να αλληλοκατανοούνται.

Αν και δεν είναι το κατάλληλο εργαλείο για τη μέτρηση της ενσωμάτωσης των παιδιών στη ζωή της κοινότητας, τα ρολόγια ρυθμίζουν κάθε σχολική ημέρα χωρίς διακοπή και σηματοδοτούν τις στιγμές στις οποίες η διαισθητική αφύπνιση των παιδιών και των βρεφών είναι σύμφωνη με τις απαιτήσεις του συστήματος. Λίγο λίγο αυτός ο κοινωνικός χρόνος θα επιβληθεί ως το σχολικό ημερολόγιο, στο οποίο κάθε επίπεδο μάθησης φαίνεται να έχει έναν καθορισμένο χρόνο.

Ωστόσο έχει ενδιαφέρον να ακολουθήσουμε λίγο πιο επίμονα αυτό τον αρχικό διαισθητικό χρόνο, που τηρείται και είναι τόσο σεβαστός στον βρεφονηπιακό σταθμό. Σε αυτόν τον χρόνο εναλλάσσονται περίοδοι έντονης προσοχής με παρατεταμένες στιγμές χαλάρωσης, περίοδοι που τα μάτια είναι ανοιχτά με το σκοτάδι των κλειστών ματιών, στιγμές διαρκούς κινητικότητας με στιγμές απόλυτης ησυχίας, περίοδοι εγρήγορσης με περιόδους βαθιού ύπνου.

Αξίζει τον κόπο να ακολουθήσουμε αυτά τα σημάδια, γιατί πιστεύω ότι μας αποκαλύπτουν κάποια τμήματα των βασικών μοντέλων μάθησης.

© Marta Guzman

Η πίεση του χρόνου είναι τόσο έντονη στη σχολική ζωή, που οι εκπαιδευτικοί εργάζονται πολλές ώρες, με αποτέλεσμα αυτά που θέλουν να μεταδώσουν να συνδέονται μεταξύ τους με τρόπο που τα κάνει να φαίνονται ως μια αδιάσπαστη αλυσίδα γνώσεων. Οι εκπαιδευτικοί θέλουν επίσης να εξοικονομήσουν χρόνο για τα παιδιά και να διευκολύνουν τη δουλειά τους. Με τον τρόπο αυτό, όμως, συχνά ξεχνούν την απαραίτητη διαδικασία της προετοιμασίας, καθώς διακόπτονται από αμφιβολίες και από όλες τις πιθανές αλλαγές.

Αυτός ο συνδυασμός από στιγμές φωτός και σκότους, ο οποίος συνθέτει την προπαρασκευή ενός μαθήματος, είναι εξίσου απαραίτητος για τα παιδιά που το δέχονται. Για να είναι σε θέση να εσωτερικεύσουν αυτό που τους προσφέρεται, πρέπει να τηρείται μια ασυνεχής χρονική πορεία, παρόμοια με αυτή που ακολουθούν οι δάσκαλοί τους κατά την προετοιμασία του μαθήματος.

Αυτό σημαίνει ότι, προκειμένου τα παιδιά να μάθουν, είναι αναγκαίο να δημιουργηθεί μια καλή γέφυρα επικοινωνίας μεταξύ του περιεχομένου που έρχεται απέξω και της εσωτερικής ετοιμότητας του κάθε μαθητή. Και για να δημιουργηθεί αυτή η σύνδεση, πρέπει να παραμείνει ενεργή η ασυνεχής χρονική ευελιξία την οποία παρατηρούμε στα μικρά παιδιά και εφαρμόζεται από τους δασκάλους: μια ασυνέχεια στην ανθρώπινη αντίληψη της πραγματικότητας.

Σκεφτείτε, για παράδειγμα, την ασυνέχεια που μπορεί να εμφανίσει ένα κοριτσάκι του νηπιαγωγείου, όταν βρεθεί πρόσωπο με πρόσωπο με την ανακάλυψη της καμηλοπάρδαλης, του ελέφαντα, του λιονταριού κατά την επίσκεψη στον ζωολογικό κήπο με το σχολείο. Από πόσες ψυχικές διαθέσεις θα περάσει, πόσες ερωτήσεις θα περάσουν από το μυαλό του, χωρίς να μπορεί να τις εξηγήσει, με ποιον τρόπο θα εκφράσει αυτή την εμπειρία, όταν πάει στο σπίτι;

Ή ας σκεφτούμε τις πολλαπλές χρονικές γκάμες που πρέπει να ενεργοποιηθούν μέσα σε ένα παιδί του δημοτικού, όταν επισκέπτεται ένα μουσείο τέχνης και εντυπωσιάζεται από

έναν πίνακα ή ένα γλυπτό που δεν το ήξερε και το συναρπάζει - κάτι που συμβαίνει και σε μας τους ενήλικες.

Ή, τέλος, ας φανταστούμε μια ομάδα μαθητών σε ένα μουσείο επιστημών, όπου παρακολουθούν τον τρόπο με τον οποίο η έρευνα μετατρέπεται συνηθισμένα αντικείμενα σε εκπληκτικά φαινόμενα. Για παράδειγμα, ο τρόπος με τον οποίο οι αστρονόμοι χρησιμοποιούν τα πιο εξελιγμένα τηλεσκόπια στη διερεύνηση του μέλλοντος ή και του παρελθόντος του σύμπαντος. Προχωρώντας και οπισθοχωρώντας, αφήνοντας διάφορα στοιχεία του παιχνιδιού να βρουν τη θέση τους, διατηρώντας ανοικτά ερωτήματα μέχρι να βρεθεί το ενδιαφέρον τους... Όλα αυτά σημαίνουν ότι μια μοναδική έννοια του χρόνου, προκαθορισμένη μέσω του προγραμματισμού και ίδια για όλους, αποδεικνύεται ότι είναι ακατάλληλη για τη γνωστική διαδικασία που υποτίθεται ότι κινητοποιεί.

Για να προχωρήσουμε ταχύτερα, πρέπει - στο μέτρο του δυνατού - να προχωρήσουμε με πιο αργό τρόπο για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα που ορίζεται από το ρολόι. Όλες οι χρονικές πορείες μας, οι οποίες διαφέρουν ανάλογα με τις δυνατότητές μας - διαίσθηση, στοχασμός, ευαισθησία με την ευρύτερη έννοια του όρου, εμπειρία που έχουμε αποκτήσει μέχρι στιγμής - πρέπει να συνδυαστούν για να δημιουργήσουν μια πλούσια και ευέλικτη έννοια του χρόνου, η οποία μας επιτρέπει να αντιμετωπίσουμε διαφορετικές καταστάσεις μάθησης.

Η ευελιξία, και όχι η ακαμψία, είναι αυτό που δίνει στη μάθηση την ανθεκτικότητά της. Με τον ίδιο τρόπο, η ευελιξία των σχολικών χώρων προσφέρει ένα πολύ μεγαλύτερο πλούτο στις εκπαιδευτικές σχέσεις - ευελιξία που επιτράπηκε στα σχολεία πριν από λίγα χρόνια, αλλά τώρα είναι παραμερισμένη.

Τέλος, ας υπενθυμίσουμε στους εαυτούς μας ότι ο εκπαιδευτικός χώρος και χρόνος μπορεί να είναι οι καλύτεροι φίλοι μας, αλλά και οι χειρότεροι εχθροί μας. Αξίζει, επομένως, να σκεφτούμε για λίγο τις επιπτώσεις τους στην εκπαίδευση, πριν τους θεωρήσουμε απλώς αναπόφευκτους όρους, διότι σε αυτόν τον τομέα μπορεί πράγματι να είχε δίκιο ο Federico Garcia Lorca, όταν είπε: *Nos engañan todos los relojes* (Όλα τα ρολόγια μάς εξαπατούν).

1 Origami: Ιαπωνική τέχνη διπλώματος του χαρτιού (ΣΤΜ).

Η Eulàlia Bosch είναι καθηγήτρια φιλοσοφίας. Από το 1999 υπήρξε υπεύθυνη εκπαιδευτικών προγραμμάτων που συνδυάζουν τη φιλοσοφία και τη σύγχρονη τέχνη. Το 2012 ήταν η επιμελήτρια της έκθεσης «Χρόνια φωτός» της αρχιτέκτονα Eugenia Balcells στη Μαδρίτη. lalibosch@telefonica.net

Ο χρονικός κόσμος των μικρών παιδιών και το χρονικό σύμπαν της σημερινής κοινωνίας

Lotta De Coster, Caroline Blanchard

Ποιες επιπτώσεις έχει το κυνήγι του χρόνου πάνω στον χρονικό κόσμο των μικρών παιδιών; Το κοινωνικό κίνημα της «αργής κίνησης» μπορεί να εφαρμοστεί και στην εκμάθηση του ίδιου του χρόνου.

Βρυξέλλες, ώρα 19.50.

Ο Lucas, σχεδόν τεσσάρων ετών, έχει επιλέξει το βραδινό του παραμύθι και είναι καθισμένος στο κρεβάτι, δίπλα στον πατέρα του. Ο πατέρας αρχίζει να διαβάσει το παραμύθι, αλλά λίγα δευτερόλεπτα αργότερα ακούει το κινητό του τηλέφωνο να χτυπά στο σαλόνι. Συνεχίζει την αφήγηση του παραμυθιού, πηδώντας κάποιες προτάσεις εδώ και εκεί. Αυτή τη φορά ακούει τον χαρακτηριστικό ήχο του ηλεκτρονικού ταχυδρομείου από τον υπολογιστή του. Επιταχύνει την ανάγνωσή του, παραλείποντας μικρά τμήματα του παραμυθιού που τα θεωρεί λιγότερο σημαντικά. Ο Lucas διαμαρτύρεται. Λέει στον πατέρα του: «Δεν πάει έτσι το παραμύθι! Εδώ συμβαίνει αυτό... εδώ συμβαίνει εκείνο». Ο πατέρας χάνει την υπομονή του με τον γιο του και του λέει ότι είναι αργά, είναι ώρα για ύπνο, και το βασικό είναι ότι είναι τόσο ώρα μαζί. Ο Lucas ρωτάει τον πατέρα του: «Μπορείς μια άλλη μέρα να μου πεις ένα παραμύθι για χίλια λεπτά;». Ο μπαμπάς του του απαντά: «Ναι, σου υπόσχομαι ότι αύριο θα σου διαβάσω περισσότερο». Με αυτή τη συμφωνία, δίνει ένα πεταχτό φιλί στον γιο του και τρέχει να δει τα εισερχόμενα μηνύματα.

Έχει το παιδί επίγνωση της παρέλευσης και της διάρκειας του χρόνου; Πώς μαθαίνει το μικρό παιδί να βρίσκει τη θέση του μέσα στον χρόνο, να μεταφέρεται στο μέλλον, να οργανώνει το παρελθόν, να αντιμετωπίζει την αναμονή; Πάνω σε ποια βάση εγγράφεται η γνωστική κατάκτηση των χρονικών εννοιών; Τι ρόλο παίζει η διάδραση του παιδιού με το περιβάλλον του στην ανάπτυξη της χρονικής του αντίληψης; Στη σημερινή κοινωνία αυτά τα ερωτήματα προκαλούν άλλα. Για παράδειγμα, σε ποιον βαθμό η επιτάχυνση του ρυθμού της σύγχρονης ζωής και η αύξηση των χρονικών περιορισμών επηρεάζουν την κοινωνική ανάπτυξη στα μικρά παιδιά των χρονικών εννοιών,

συμπεριλαμβανομένης της εμπειρίας του χρόνου; Σύμφωνα με το παράδειγμα της ιστορίας του Lucas και του μπαμπά του την ώρα του ύπνου, οι διαφορετικές αντιλήψεις των παιδιών, των ενηλίκων και της κοινωνίας για τον χρόνο μπορεί πράγματι μερικές φορές να έρχονται σε σύγκρουση. Όπως και το χρήμα, ο χρόνος μετριέται και αποταμιεύεται. Όσον αφορά τα μικρά παιδιά, η είσοδός τους σε μια θεσμική δομή, όπως είναι ο παιδικός σταθμός ή το νηπιαγωγείο, σημαίνει την επαφή τους με τον συμβατικό χρόνο ή ακόμα και την «υποταγή τους στο κοινωνικό ρολόι». Στην πράξη, η φροντίδα και η εκπαίδευση των μικρών παιδιών πραγματοποιούνται με κεντρικό άξονα τον χρόνο, γύρω από τον οποίο διαρθρώνονται εμπειρίες και εκπαιδευτικές δραστηριότητες. Αρκετή απόδειξη γι' αυτό είναι το αυστηρό χρονοδιάγραμμα, τα παιδαγωγικά προγράμματα, οι προθεσμίες, τα κουδούνια και τα χρονομετρημένα διαλείμματα στον παιδικό σταθμό. Κάποιο παιδί μπορεί να δυσκολεύεται να προσαρμοστεί σε χωροχρονικά ορόσημα και στην κατανόηση της παρέλευσης του χρόνου, έστω κι αν φαίνεται ότι είναι πολύ νωρίς για να αισθάνεται τη σημασία του «κοινού κοινωνικού χρόνου».

Ο χρονικός κόσμος των μικρών παιδιών

Όπως ο χώρος, η αιτιότητα, ο αριθμός, το αντικείμενο, ο χρόνος μπορεί και αυτός να θεωρηθεί ως μία από τις θεμελιώδεις κατηγορίες γνώσης που οργανώνουν την πραγματικότητα. Ακόμα κι αν τα βρέφη και τα μικρά παιδιά δεν έχουν την ίδια σαφή παράσταση ή αντίληψη του χρόνου με έναν μεγαλύτερο παιδί ή έναν ενήλικα, έχουν ωστόσο μια ορισμένη συνείδηση του χρόνου, την οποία μπορούμε να φανταστούμε κάπως σαν «πουαντιστικό μωσαϊκό». Το μωσαϊκό αυτό αποτελείται από εμπειρίες, αισθήσεις, συμπεριφορές, νοοτροπίες και διαφορετικές χρονικές δομές: φυσική,

ρυθμική, λεκτική, ατομική, οικογενειακή και κοινωνική. Η κύρια διαφορά από τα μεγαλύτερα παιδιά, τους εφήβους και τους ενήλικες έγκειται στο γεγονός ότι στα μικρά παιδιά η γνώση του χρόνου είναι κατακερματισμένη και ασυγκρότητη.

Η έρευνα σχετικά με τους ρυθμούς των πρώτων φάσεων της ζωής μάς δείχνει ότι πολύ νωρίς, ακόμη και πριν από τη γέννηση, υπάρχει μια χρονική δομή, γύρω από την οποία οργανώνονται αλληλεπιδράσεις και εμπειρίες. Τα βρέφη φαίνονται να είναι «προετοιμασμένα» να ρυθμίσουν τις ανταποκρίσεις τους στον χρόνο, προκειμένου να αλληλεπιδράσουν με το περιβάλλον τους, και είναι ιδιαίτερα ευαίσθητα σε ρυθμούς. Πολύ σύντομα αντιλαμβάνονται κυκλικές αλλαγές στο περιβάλλον και προσαρμόζονται σε αυτές (π.χ., ένα παιδί θα ενταχθεί βαθμιαία στον κερκάρδιο κύκλο), καθώς και διαδραστικούς ρυθμούς της διάδας και τριάδας γονείς-παιδί (π.χ., ο ρυθμός των αλληλεπιδράσεων, η διαφορά ρυθμών ανάμεσα στη μαμά και στον μπαμπά). Αυτές οι πρώτες εμπειρίες οδηγούν το βρέφος σε μια χρονική προσαρμογή προς τον έξω κόσμο -έναν συντονισμό ή ακόμα και έναν συγχρονισμό με τους ρυθμούς της φροντίδας, του παιχνιδιού και των λεκτικών διαδράσεων με τους γονείς και την οικογένεια.

Σε αντίθεση με τη γραμμική και λογική παράσταση του χρόνου που έχουν τα μεγαλύτερα παιδιά και οι ενήλικες, η παράσταση που έχουν τα βρέφη αποτελείται από χρόνο πολλαπλών δράσεων. Πιστεύουμε ότι πρόκειται για έναν χρόνο βασισμένο στο σώμα, βιωμένο με ενέργειες, συγκεκριμένο, χρωματισμένο από συναισθήματα και σχετικά διασπασμένο. Αυτός ο χρόνος βιώνεται και γίνεται σταδιακά κατανοητός με την εμπειρία της καθημερινότητας και των διαφορετικών περιβαλλόντων των παιδιών και των οικογενειών τους (για παράδειγμα, συχνές επισκέψεις του παιδιού σε διάφορα κέντρα

© Manuela Cecotti

καθώς και στους χώρους εργασίας των γονιών τους). Με τη σταδιακή εκμάθηση του ρυθμού των πραγμάτων αρχίζει και η αίσθηση του χρόνου μορφοποιείται μέσα από τη *διαπροσωπική* σχέση, μέσα από τη διάδραση με τη μητέρα, τον πατέρα, τα αδέρφια, τους συγγενείς, τη λειτουργό στον παιδικό σταθμό. Η συνείδηση του χρόνου δημιουργείται τόσο από τη *συνοχή* της ακολουθίας των εμπειριών και των διαδράσεων όσο και από την αντίληψη της *ασυνέχειας* και της *αλλαγής*. Η αντίληψη των εννοιών της τάξης και της διάρκειας απαιτεί την αλλαγή και τη διαδοχή διαφορετικών δραστηριοτήτων. Η αφομοίωση αυτών των εννοιών και η αντίληψη κύκλων απαιτούν επίσης την επανάληψη των ίδιων δραστηριοτήτων, η οποία σημαίνει σταθερότητα και προβλεψιμότητα στις διαδράσεις και στη φροντίδα. Με τον τρόπο αυτό, μια μορφή ισορροπίας μεταξύ της ασυνέχειας και της συνέχειας επιτρέπει στο παιδί να καταγράψει τα γεγονότα και να τα εγγράψει μέσα σε μια χρονικότητα.

Οι *λεκτικές διατυπώσεις* που υιοθετούν οι ενήλικες παίζουν επίσης σημαντικό ρόλο στις διαδραστικές προσαρμογές, καθώς και στην εξέλιξη της χρονικής συνείδησης του μικρού παιδιού. Με την εξήγηση της αλληλουχίας των γεγονότων (π.χ., όταν ένας γονέας εξηγεί στο παιδί τι πρόκειται να ακολουθήσει από τη στιγμή που το ξεντύνει), την εξήγηση της ανάγκης το παιδί να περιμένει (π.χ., όταν ένας γονέας διατυπώνει με λέξεις γιατί το παιδί θα πρέπει να περιμένει λιγάκι) και την προειδοποίηση για τους κινδύνους και τις απογοητεύσεις (π.χ., όταν ο γονέας λέει στο παιδί ότι αναγνωρίζει πως ενδεχομένως να μην του αρέσει αυτό που είναι απαραίτητο να κάνει), οι ενήλικες προβάλλουν «τρόπους σκέψης για τον χρόνο»: την ανάκλησή του, την πρόβλεψή του, την οργάνωσή του και την κίνησή μας σε σχέση με αυτόν.

Τέλος, αξίζει να υπογραμμιστεί το ζήτημα της σημασίας που έχει για το παιδί η ύπαρξη χρόνου για *ονειροπόληση*, αλλά και χρόνου για να βαρεθεί. Αυτοί οι χρόνοι είναι συχνά ασυμβίβαστοι με τον σημερινό πολιτισμό. Εδώ και αρκετά χρόνια το κοινωνικό κίνημα «αργή κίνηση» έχει αποκτήσει μμητές στον δυτικό κόσμο και ο κόσμος της παιδικής ηλικίας δεν αποτελεί εξαίρεση, με τη γέννηση κινήματων όπως η «αργή παιδική ηλικία», η «αργή εκπαίδευση» και η «αργή ανατροφή των παιδιών». Η κύρια ιδέα πίσω από αυτά τα κινήματα είναι να δοθεί χρόνος στα παιδιά και στη μάθηση -με δυο λόγια, να δοθεί χρόνος στον χρόνο. Πιστεύουμε ότι αυτή η ιδέα μπορεί να εφαρμοστεί και στην εκμάθηση του ίδιου του χρόνου, η οποία, όπως έχουμε αναφέρει, περνά μέσα από την αντίληψη του ρυθμού, τις διαδράσεις με το περιβάλλον και τις λεκτικές διατυπώσεις. Ένα σταθερό σχήμα συνοχής, επανάληψης και συντονισμού με τους ρυθμούς των καθημερινών

εμπειριών είναι απαραίτητο, προκειμένου να στηριχτεί μέσα στο παιδί την ανάπτυξη και την αναγνώριση των χρονικών σχέσεων ανάμεσα στα εξωτερικά γεγονότα (σειρά διαδοχής και κύκλοι) καθώς και τη συνειδητοποίηση των χρονικών διαστημάτων που πρέπει να διανυθούν (διάρκεια). Η εξέλιξη αυτής της πρώτης χρονικής συνείδησης, σε σύνδεση με την εμπέπτιση στη γλώσσα ενηλίκων που είναι σημαντική για το παιδί, του δημιουργεί τη δυνατότητα να βάλει σε λέξεις τις βιωμένες του εμπειρίες, παρέχοντας έτσι τη δυνατότητα στο παιδί να τοποθετήσει τη συμπεριφορά του και την καθημερινή του εμπειρία μέσα σε μια χρονική προοπτική. Και έτσι είναι σε θέση να δημιουργήσει τον δικό του χρονικό κόσμο, να ανακαλέσει το παρελθόν, να προβλέψει το μέλλον, να αποδεχθεί την αναμονή και να αναβάλει την ικανοποίηση.

Την επόμενη μέρα ο Lucas ανεβαίνει στο κρεβάτι και υπενθυμίζει στον πατέρα του ότι του έχει υποσχεθεί να του διαβάσει ένα πολύ μεγάλο παραμύθι για χίλια λεπτά. Ο μπαμπάς του κάθεται δίπλα του, χαλαρός. Διαβάζει ένα σύντομο παραμύθι, αλλά προσθέτει λεπτομέρειες που κάνουν τα μάτια του Lucas να λάμψουν. Εκείνο το βράδυ ο χρόνος που πέρασαν μαζί δεν ήταν, στην πραγματικότητα, περισσότερος από το προηγούμενο βράδυ, αλλά έκαναν τον Lucas να κοιμηθεί ευχαριστημένος με το «παραμύθι των χιλίων λεπτών».

Η Lotta De Costar είναι καθηγήτρια κλινικής ψυχολογίας και ανάπτυξης είναι εκπαιδευτική και κλινική ψυχολόγος και υποψήφια διδάκτωρ. Και οι δύο είναι μέλη της Μονάδας Αναπτυξιακής και Οικογενειακής Ψυχολογίας, στο Ελεύθερο Πανεπιστήμιο των Βρυξελλών (Βέλγιο). lodcost@ulb.ac.be

Η Caroline Blanchard είναι εκπαιδευτικός, κλινική ψυχολόγος και ερευνήτρια, μέλος της Μονάδας Ψυχολογίας της Ανάπτυξης και της Οικογένειας στο Ελεύθερο Πανεπιστήμιο των Βρυξελλών (Βέλγιο). cblancha@ulb.ac.be

© Claus Jensen

Σταματήστε τον χρόνο, αφήστε τα ρολόγια σας...

Christine Schuhl

Τα ρολόγια είναι παρόντα σε όλες τις πτυχές της ζωής και σηματοδοτούν τα κυριότερα γεγονότα της ημέρας. Προκειμένου να αμφισβητήσουν αυτούς τους χρόνους που μας λένε τι να κάνουμε, μία ομάδα από ένα γαλλικό κέντρο προσχολικής ηλικίας συμφώνησε να αφαιρέσουν τα ρολόγια και να αφεθούν να εμπνευστούν από την καθημερινότητα.

Η περιπέτεια ξεκίνησε σε μία από τις συναντήσεις κατά την οποία αναλύθηκε η παιδαγωγική πρακτική που εφαρμόστηκε κατά τη στενή παρακολούθηση μιας μικρής ομάδας δώδεκα παιδιών ηλικίας μεταξύ 13 και 24 μηνών για περισσότερο από μία ώρα. Αυτή η παρατήρηση πραγματοποιήθηκε στη διάρκεια της ώρας του γεύματος και της διαδικασίας αλλαγής πάνας που ακολούθησε. Οι παροτρύνσεις του προσωπικού στα παιδιά, όπως «γρήγορα», ή «έλα, δεν θα περιμένουμε εσένα», αποδείκνυαν ότι τα παιδιά είχαν πρόβλημα να προσαρμοστούν στην ταχύτητα που απαιτούνταν... από τους ενήλικες. Στη διάρκεια των συζητήσεων, το προσωπικό εξήγησε σαφώς ότι πάντα ένωθε την πίεση του χρόνου, αφού ο προγραμματισμός προέβλεπε το πέρασμα από τη μία δραστηριότητα (φαγητό) στην άλλη (αλλαγή πάνας).

«Είμαστε συνεχώς στο τρέξιμο», μου είπε ένα μέλος του προσωπικού, «δεν υπάρχει άλλος τρόπος να λειτουργήσουμε, το ρολδί μας υπενθυμίζει διαρκώς τη σειρά των πραγμάτων».

Και τι θα γινόταν αν είχαμε μια μέρα χωρίς ρολόι;

Με απρόσμενο ενθουσιασμό από την ομάδα, το προσωπικό ενέκρινε αμέσως αυτή την έξοδο από τη συνηθισμένη κατάσταση. Με μια αυτοσχέδια, αλλά πλήρως ελεγχόμενη μεθοδολογία, όλοι πήραν μέρος στην οργάνωση αυτής της ημέρας, η οποία ήταν προγραμματισμένη να ξεκινήσει στις 8 π.μ. και να τελειώσει στις 4 το απόγευμα. Η παρασκευή και η οργάνωση των γευμάτων δεν συμπεριλήφθηκαν στον σχεδιασμό, πράγμα που έδωσε στο προσωπικό δύο χρονικά ορόσημα της ημέρας (το μεσημεριανό γεύμα και το απογευματινό κολατσιό).

Ήταν σημαντικό να τηρηθεί ένα πλαίσιο κατά τη διαμόρφωση του σχεδίου, με συγκεκριμένες ερωτήσεις, όπως: Θα πρέπει να ενημερώνουμε τους γονείς; Πώς θα μπορούσαμε να αντιλη-

© VBJK - Caroline Boudry

φθούμε την εξέλιξη αυτής της ημέρας, σε σύγκριση με μια πιο «συνθισμένη» μέρα, χωρίς να έχουμε κάποιο είδος μετρητή του χρόνου; Ήταν σημαντικό να έχουμε αρκετές συναντήσεις, ώστε η ομάδα να μπορέσει να κατανοήσει αυτή την εμπειρία και να θέσει όρια.

Δεν θεωρήσαμε απαραίτητο να ενημερώσουμε τους γονείς και προτιμήσαμε να παρουσιάσουμε αυτή την πρωτοβουλία στη διάρκεια ενός ημερήσιου φόρουμ στο τέλος του έτους, ώστε με λεπτότητα να τους πληροφορήσουμε για τους ρυθμούς της ημέρας του παιδιού τους. Το σχέδιο αυτό, στην πραγματικότητα, δεν είχε καμία συνέπεια στην οργάνωση και την καθημερινή ζωή του παιδιού τους. Ήταν κυρίως ζήτημα του προσωπικού, προκειμένου να προβάλει τη δική του διαδοχή σημαντικών χρονικών

διαστημάτων και τη θέση του παιδιού μέσα στα χρονοδιαγράμματα.

Μια σχολαστική προετοιμασία

Αυτή η μέρα προετοιμάστηκε με ιδιαίτερη προσοχή. Όλα τα ρολόγια αφαιρέθηκαν από τους τοίχους. Όλοι έβγαλαν τα ρολόγια από τα χέρια τους (αυτό δεν ήταν εύκολο για μερικούς!). Τα κινητά τηλέφωνα έκλεισαν (ως συνήθως!), ενώ τα ρολόγια στους φούρνους μικροκυμάτων και σε άλλες συσκευές τέθηκαν εκτός λειτουργίας. Μας πήρε πάνω από μισή ώρα να γυρίσουμε ολόκληρο τον βρεφονηπιακό σταθμό και να βεβαιωθούμε ότι όλοι οι μετρητές χρόνου είχαν τεθεί εκτός λειτουργίας.

Σε κάθε μονάδα, ένας εργαζόμενος που είχε

κρατήσει το ρολόι του ανέλαβε να κρατά σημειώσεις για τον χρόνο άφιξης των παιδιών και των γονέων, τα διαλείμματα των εργαζομένων, τους χρόνους που σχετιζόνταν με τα παιδιά. Φυσικά, οι ομάδες μπορούσαν να μάθουν τι ώρα είναι σε περίπτωση που κάποιος έπρεπε να πάρει ένα φάρμακο. Δομημένη και οργανωμένη με αυτόν τον τρόπο η ημέρα χωρίς χρόνο μπορούσε να αρχίσει.

Όταν ήρθε η μεγάλη μέρα, υπήρχε πολύς ενθουσιασμός και χαρά από το προσωπικό για τη συμμετοχή τους σε αυτό το μοναδικό πείραμα. Τα παιδιά, στο μεταξύ, βλέποντας τους ενήλικες να έχουν αυτή τη διάθεση, συμμετείχαν και αυτά περισσότερο και συμμερίστηκαν αυτή τη διάθεση, όπου η έννοια του «γρήγορα» δεν βρισκόταν πια στην ημερήσια διάταξη.

Όταν μπορείς να τοποθετηθείς αυτόβουλα στον χρόνο

Έτσι η μέρα χωρίς ρολόγια ξεκίνησε στις 8:00 με την υποδοχή των οικογενειών. Ένωθα ότι οι εργαζόμενοι ήταν πολύ ήρεμοι και άνετοι αυτή την ώρα του πρωινού, αφοσιωμένοι στα παιδιά, χωρίς να σπεύδουν να πάνε στα τμήματά τους.

Αρκετοί εργαζόμενοι αφέθηκαν να οδηγηθούν από την έμπνευση. Έδωσαν στα παιδιά περισσότερο χρόνο από τον συνηθισμένο για να παίξουν ήρεμα, ενώ αργότερα πρότειναν και δραστηριότητες, αλλά με λιγότερο κατηγορηματικό τρόπο. Γενικά, κατά τη διάρκεια των κύριων τμημάτων της ημέρας, οι ομάδες είχαν με «φυσικό» τρόπο μείνει περίπου 20 λεπτά πίσω από τα κανονικά χρονοδιαγράμματα. Αυτή η χαλάρωση ήταν ιδιαίτερα σημαντική στη διάρκεια του γεύματος. Ορισμένες ομάδες δεν είχαν ακόμη διάθεση να πάνε στο τραπέζι και συνέχισαν να παίζουν μέχρι που σερβιρίστηκε το φαγητό.

Στο βρεφικό τμήμα ορισμένα βρέφη τα είχαν βάσει, ως συνήθως, για πρωινό ύπνο. Κάθε βρέφος τοποθετήθηκε στο κρεβάτι χωρίς καμία αναφορά στην ώρα, ούτε και στο πότε είχε έρθει, ούτε τι νύχτα είχε περάσει. Για να πάει ένα βρέφος για ύπνο, αρκούσε η παρατήρηση από τον εργαζόμενο και το συμπέρασμά του, χωρίς αιτιολόγηση, απλώς από μια αποκαλυπτική στιγμή που έδειχνε ότι υπήρχε πραγματικά ανάγκη για ύπνο.

Κατά τις συναντήσεις που ακολούθησαν, συζητήθηκαν πολλές κατευθύνσεις ανάλυσης. Η πιο σημαντική ήταν οι αναφορές. Χωρίς ρολόι πώς θα ήταν δυνατό να δώσουμε ακριβή αναφορά στους γονείς για τα γεύματα, τη συχνότητα ύπνου και τις αλλαγές πάνας; Οι εργαζόμενοι αισθάνθηκαν μάλλον ανίσχυροι μπροστά στις αλλαγές που θα μπορούσαν να προκύψουν στις αναφορές. Για παράδειγμα, δεν μπορούσαν να πουν στους γονείς ότι το παιδί τους είχε κοιμηθεί από τις 13:30 ως τις 15:00 ή μιάμιση ώρα, αλλά θα έπρεπε να πουν ότι «κοιμήθηκε λιγάκι» ή ότι «πήρε έναν καλό ύπνο», χωρίς να δώσουν ακριβή διάρκεια.

Εξαιτίας αυτού του συμπεράσματος, οι ομάδες επεξεργάστηκαν το θέμα των αναφορών και προβληματίστηκαν στο κατά πόσο ήταν δικαιολογημένη ή όχι η καταγραφή στο βιβλίο αναφορών της ακριβούς διάρκειας των διαφόρων

γεγονότων μέσα στην ημέρα του παιδιού. Η εμπειρία αυτή άνοιξε επίσης συζητήσεις σχετικά με την οργάνωση της ημέρας και για τις υποχρεωτικές δραστηριότητες, όπως τα γεύματα και ο ύπνος. Το θέμα του ξυπνήματος των παιδιών επαναπροσδιορίστηκε, ώστε να μην υποχρεώνονται τόσο να μπουν σε ρυθμούς που συχνά είναι πολύ άκαμπτοι.

Οι ομάδες εργάστηκαν επίσης πάνω στην ιδέα της βίωσης του παρόντος χρόνου μαζί με το παιδί. Για παράδειγμα, κατά τη διάρκεια της δραστηριότητας της ζωγραφικής στα παλαιότερα τμήματα, παρατήρησαν ότι οι ίδιοι είχαν το μυαλό τους στο πώς θα συμμαζέψουν την αίθουσα, πριν καλά καλά ετοιμάσουν τη δραστηριότητα. Ήταν πολύ εμφανής ο φόβος μήπως καθυστερήσουν το διάλειμμα ή την εναλλαγή με τους συναδέλφους τους. Η σχέση με τον χρόνο συζητήθηκε, αναλύθηκε μέσα στην ομάδα και πραγματικά άλλαξε τον ρυθμό της καθημερινής ζωής των ίδιων και των παιδιών. Προσανατολισμένοι περισσότερο στις πραγματικές ανάγκες των παιδιού και έχοντας συνείδηση της πολύ νεαρής ηλικίας τους, επανεξέτασαν τις θέσεις και την επαγγελματική τους στάση, ώστε οι πρακτικές τους να έχουν περισσότερη ευελιξία.

Σήμερα υπάρχει λιγότερη βιασύνη και περισσότερος χρόνος, ενώ ακόμα και η ονειροπόληση έχει τη θέση της. Αφηγούνται παραμύθια, παρατηρούν μαζί με τα παιδιά και απολαμβάνουν τα μικρά πράγματα... Αυτά τα μικρά πράγματα που είναι τόσο πολύτιμα για την ανάπτυξη.

Τελειώνοντας αυτό το άρθρο, σας παραθέτω την ιστορία του Raphael, ενός αγοριού δεκαπέντε μηνών, το οποίο βρίσκεται στον βρεφονηπιακό σταθμό από την ηλικία των έξι μηνών. Ο Raphael είναι πολύ περίεργος... για τα πάντα. Του αρέσει να παρατηρεί, να κοιτάζει και να τραβά την προσοχή των μεγάλων. Εξετάζει, κοιτάζει επίμονα, καρφώνει το βλέμμα του, σαν να θέλει να απορροφήσει καλύτερα το περιβάλλον του. Ακούει με προσοχή όλα όσα του λένε, είτε πρόκειται για παραμύθι είτε

για συζήτηση μεταξύ παιδιών ή παιδιών με έναν ενήλικα. Μια μέρα ο Raphael δεν ήθελε να πάει για ύπνο με τα άλλα παιδιά. Έκλαιγε πολύ μετά το μεσημεριανό γεύμα και δεν άφηνε να του αλλάξουν πάνα. Οι βρεφοκόμοι τον φώναζαν αρκετές φορές και προσπαθούσαν από μακριά να τον πείσουν, χωρίς επιτυχία. Η Juliette, βοηθός στον παιδικό σταθμό, παρακολουθούσε προσεκτικά το μικρό αγόρι να τρέχει σε όλο τον χώρο. Της φαινόταν σαν χαμένο ανάμεσα σε μια μικρή ομάδα παιδιών που ήταν ενθουσιασμένα με την ιδέα να πάνε για ύπνο. Πολύ ήρεμα, χωρίς να του δώσει κάποια εντολή, κάθεται σταυροπόδι στο μεγάλο πράσινο χαλί, ακριβώς δίπλα στο παράθυρο, και περιμένει. Περιμένει μόνο λίγα λεπτά και ο Raphael βρίσκεται κουλουριασμένος ανάμεσα στα σταυρωμένα πόδια της. Μέσα σε αυτή την αυτοσχέδια φωλιά, το παιδί χαλαρώνει. Για ένα μεγάλο διάστημα κοιτάζει το πρόσωπό της. Η γυναίκα μένει ακίνητη. Δεν μιλούν, δεν κοιτάζονται. Ωστόσο, μέσα από αυτή τη σωματική συνάντηση, βρίσκουν τον χρόνο να συναισθανθούν και να αναζωογονηθούν. Όλα τα πλεονεκτήματα της μη λεκτικής επικοινωνίας αναδεικνύονται πιο δυνατά, επειδή ο χρόνος έχει ανασταλεί και η συναισθηματική ταύτιση γίνεται ισχυρότερη απ' ό,τι οι απαιτήσεις ταχύτητας και αποτελεσματικότητας στην εφαρμογή της ώρας του ύπνου...

Η φωτογραφία αυτής της σελίδας παραχωρήθηκε ευγενικά από τον πολυπολιτισμικό σταθμό "La souris verte" του Villé (Γαλλία).

Η Christine Schuhl είναι παιδαγωγική σύμβουλος και εκπαιδύτρια στη Γαλλία, αρχισυντάκτρια της επιθεώρησης για επαγγελματίες της προσχολικής ηλικίας *Elsevier Masson France* και συγγραφέας πολλών βιβλίων: *Living in Crèche*, *Chronique sociale*, Lyon 2003, *Resolving mild violence. Tools and experiences*, Lyon 2010. christine.schuhl@free.fr

Ελεύθερος χρόνος και απελευθερωμένος χρόνος

Gaëlle Amerijckx

Η Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού αναγνωρίζει το δικαίωμα των παιδιών πρόσβασης σε ψυχαγωγικές δραστηριότητες και ελεύθερο χρόνο. Συχνά αυτές οι συνήθειες διαφέρουν ανάλογα με το κοινωνικό υπόβαθρο των παιδιών.

Σε ένα από τα έργα του, ο Γάλλος κοινωνιολόγος Daniel Mercure¹ υπενθυμίζει τη βαθιά υποκειμενική φύση του χρόνου για τα άτομα και για τις κοινότητες. Οι έννοιες του χρόνου ποικίλλουν στην αντίληψη διαφορετικών κοινωνιών και κοινωνικών ομάδων. Με την εκβιομηχάνιση η σχέση μας με τους διαφορετικούς χρόνους στη ζωή μας (οικογενειακή ζωή, ελεύθερος χρόνος κτλ.) έχει σταδιακά μορφοποιηθεί με βάση τον χρόνο της εργασίας. Σύμφωνα με τον συγγραφέα, η έννοια αυτή, που κυριαρχεί σήμερα, χαρακτηρίζεται από την εμμονή στην οργάνωση, στα χρονοδιαγράμματα και στις δραστηριότητες, καθώς και στη συσσώρευση οικονομικού, κοινωνικού ή πολιτισμικού πλούτου, την ανάγκη να αποκομίσουμε κέρδος από την κάθε στιγμή της ζωής μας. Μπορούμε να αναρωτηθούμε για τις επιπτώσεις αυτής της ιδέας πάνω στην καθημερινή και πρακτική οργάνωση του ελεύθερου χρόνου των παιδιών. Στο άρθρο 31 η Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού αναγνωρίζει το δικαίωμα των παιδιών να έχουν πρόσβαση σε κατάλληλες ψυχαγωγικές δραστηριότητες και να έχουν χρόνο ελεύθερο από υποχρεώσεις ή εξωτερικούς περιορισμούς. Αρκετοί συγγραφείς έχουν παρουσιάσει θεωρίες σχετικά με αυτές τις δύο διαστάσεις που αφορούν το παιχνίδι, επισημαίνοντας ότι έχει μια εργαλειακή λειτουργία -προσανατολισμένη στη μάθηση- και μια εσωτερική λειτουργία -το παιχνίδι για το παιχνίδι-. Στο γαλλόφωνο Βέλγιο οι υπηρεσίες που προσφέρουν ψυχαγωγικές δραστηριότητες καθορίζονται στη νομοθεσία από το διάταγμα Διάταξη για τον ελεύθερο χρόνο, το οποίο καλύπτει το σύνολο των συλλογικών υπηρεσιών που προσφέρουν δραστηριότητες εκτός του σχολικού χρόνου για παιδιά ηλικίας μεταξύ τριών και δώδεκα ετών. Η παροχή αυτών των υπηρεσιών, που είναι πιο γνωστές ως εξωσχολικές δραστηριότητες, είναι εγγυημένη από τις τοπικές αρχές και κοινωνίες. Την τελευταία δεκαετία έχουν αναπτυχθεί και επαγγελμα-

τοποιηθεί πολύ, αλλά εξακολουθούν να αφήνουν πολλά κενά: είναι λίγες οι υπηρεσίες για παιδιά ηλικίας τριών έως έξι ετών, καθώς η προσφορά απευθύνεται κυρίως σε παιδιά άνω των έξι ετών, ενώ απουσιάζουν δραστηριότητες και μορφές αθλητισμού που παραδοσιακά θεωρούνται «γυναικεία». Γενικά, η κατανομή τους στις περιοχές είναι κακή, ενώ οι μισές οικογένειες θεωρούν τις τιμές για την εγγραφή πολύ υψηλές ή και απαγορευτικές. Σε μια έρευνα που πραγματοποιήθηκε στην περιοχή των Βρυξελλών σχετικά με την ευημερία των παιδιών, το ζήτημα του ελεύθερου χρόνου εξετάστηκε σε επαγγελματίες της εκπαίδευσης με αναφορά γονείς από διάφορες περιοχές της πόλης. Η σημασία και το ενδιαφέρον των εξωσχολικών υπηρεσιών για παιδιά τονίστηκαν σε μεγάλο βαθμό από την πλευρά των επαγγελματιών της εκπαίδευσης. Οι εκπαιδευτικοί της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης αναγνώρισαν τα εκπαιδευτικά, κοινωνικά και πολιτισμικά οφέλη από τις υπηρεσίες αυτές, οι οποίες συμπληρώνουν τα οφέλη του σχολείου και της οικογένειας. Οι εκπαιδευτικοί θεωρούν την πρόσβαση σε αυτές τις υπηρεσίες απαραίτητη για τα παιδιά που προέρχονται από μειονεκτικά περιβάλλοντα, επισημαίνοντας ότι δεν έχουν όλα τα παιδιά τις ίδιες ευκαιρίες, πολλά από τα οποία είναι «παρκρισμένα» μπροστά στην τηλεόραση, κλεισμένα ολόκληρα Σαββατοκύριακα μέσα σε ένα μικρό σπίτι. Όσον αφορά το άλλο άκρο, υπάρχουν τα παιδιά από πιο εύπορο περιβάλλον, οι εκπαιδευτικοί αποδοκμαίζουν την «υπερκινητικότητα» τους, τουλάχιστον ορισμένων παιδιών, τα οποία οι γονείς τα τρέχουν από δραστηριότητα σε δραστηριότητα όλη την εβδομάδα, εξαντλώντας τα. Για τον λόγο αυτό, οι εκπαιδευτικοί μάς υπενθυμίζουν ότι όλα τα παιδιά πρέπει να έχουν πραγματικό ελεύθερο χρόνο, ο οποίος συχνά τους λείπει. Από την οπτική των οικογενειών, η ιδέα του ελεύθερου χρόνου των παιδιών δεν είναι ίδια

με εκείνη των εκπαιδευτικών, ταυτόχρονα όμως ποικίλλει ανάλογα και με την κοινωνική προέλευση. Υπάρχουν γονείς οι οποίοι δίνουν προτεραιότητα στην οικογένεια, για αυτούς όλες οι εξωσχολικές δραστηριότητες πρέπει να γίνονται οικογενειακά, και δεν ενδιαφέρονται για τις εξωσχολικές υπηρεσίες. Για τις πιο προνομιούχες οικογένειες, οι οποίες είναι και οι μεγαλύτεροι καταναλωτές εξωσχολικών υπηρεσιών, τα παιδιά πρέπει να έχουν αυτές τις ευκαιρίες για ελεύθερο χρόνο, ανακάλυψη και μάθηση, συμπληρωματικά προς το σχολείο και την οικογένεια. Συνεπώς, ο χρόνος με την οικογένεια, ο οποίος είναι εξίσου σημαντικός, είναι οργανωμένος με στόχο την επίτευξη του διπλού στόχου της προσφοράς στα παιδιά ατομικού χρόνου και της διατήρησης του χρόνου με την οικογένεια.

Αυτό δείχνει μια τάση βασικά ευνοϊκή για την παροχή εξωσχολικών δραστηριοτήτων, ως χώρου για κοινωνικές και εκπαιδευτικές εμπειρίες μέσα από το παιχνίδι. Η τάση αυτή θα μπορούσε να βαθύνει την ανισότητα μεταξύ των παιδιών, με την έννοια ότι ένας αριθμός από αυτά δεν έχει πρόσβαση σε αυτές τις υπηρεσίες, είτε από επιλογή των γονέων είτε λόγω έλλειψης οικονομικών μέσων της οικογένειας. Και όμως, η αυξανόμενη χρήση των υπηρεσιών αυτών, που έχουν δημιουργηθεί και συσταθεί από τους ενήλικες, θα μπορούσε να ενισχύσει την εργαλειακή λειτουργία του ελεύθερου χρόνου των παιδιών. Τι θα λέγατε, λοιπόν, για πρόσβαση των παιδιών σε χρόνο που θα διαχειρίζονται τα ίδια;

¹ Mercure, D. 1995. *Social Temporalities*. Paris: L'Harmattan.

Η Gaëlle Amerijckx είναι ερευνήτρια στο Κέντρο Ερευνών Κοινωνικής Προσέγγισης της Υγείας, στο Ελεύθερο Πανεπιστήμιο των Βρυξελλών. gaamerij@ulb.ac.be

Η βιασύνη μας δεν αντέχει

Till Bastien

Το κείμενο αυτό είναι μια έκκληση κατά της συνεχούς επιτάχυνσης του ρυθμού της ζωής, πράγμα που επηρεάζει από την πρώτη στιγμή τον τρόπο με τον οποίο τα παιδιά αντιμετωπίζουν τη ζωή. Ο Till Bastien πιστεύει ότι οι παππούδες θα μπορούσαν να έχουν ρόλο στην αντίσταση κατά του φαινομένου αυτού.

Η μεταμοντέρνα κοινωνία μας έχει γίνει κοινωνία υψηλής ταχύτητας. Η συνεχής επιτάχυνση όλων των κοινωνικών διαδράσεων μας έχει περάσει στο αίμα της: η κινητικότητα είναι ο σκοπός της ύπαρξής της - όλες οι άλλες αξίες πρέπει να υποτάσσονται σε αυτόν και μόνο τον σκοπό. Το ψυχολογικό κόστος αυτής της εξέλιξης είναι καλά κρυμμένο - και εδώ, όπως και παντού, οι ιθύνοντες ενεργούν κάτω από το έμβλημα: ιδιωτικοποίηση των ωφελημάτων, κοινωνικοποίηση των ζημιών. Ποιος ενδιαφέρεται να εξετάσει τον αυξανόμενο αριθμό των ανθρώπων που δεν μπορούν να συνεχίσουν έτσι, που έχουν αναλωθεί, ταλαιπωρηθεί και εξαντληθεί; Στη Γερμανία τα έξοδα ιατρικής περίθαλψης καταβάλλονται κατά το μεγαλύτερο μέρος τους από τον ίδιο τον ασθενή!

Οι ανυπολόγιστες συνέπειες αυτής της αυξανόμενης κινητικότητας είναι ιδιαίτερα ορατές στη διάχυτη τάση των συμβάσεων ορισμένου χρόνου. Αυτή η δομική ανασφάλεια έχει επιπτώσεις στον σχεδιασμό της ζωής των νέων, γιατί τους αποκλείει αυστηρά κάθε έννοια μακροπρόθεσμου προγραμματισμού. Έτσι δημιουργείται ένας πληθυσμός νομάδων νέου τύπου, με την έννοια της συνεχούς αναζήτησης σε μια αυξανόμενη προσφορά εργασίας για όλο και μικρότερα διαστήματα. Οι υποκειμενικές συνέπειες αυτής της κατάστασης είναι το άγχος, η νευρική κατάσταση και η βιασύνη, που μακροπρόθεσμα γίνονται εμφανείς. Είμαστε μάρτυρες μιας άεσης αύξησης των «επιδόσεων συγχρονισμού» που είναι απαραίτητες για να διαχειριστεί κανείς τη ζωή του - απλώς σκεφτείτε τον αριθμό των κωδικών πρόσβασης, των μυστικών κωδικών και των άλλων αριθμών PIN που πρέπει να θυμόμαστε! Και όλη αυτή η ψυχική επένδυση, η οποία δημιουργεί μεγάλη πίεση στο νευρικό μας σύστημα, δεν δημιουργεί καμία αξία, δεν φέρνει έστω και ένα ευρώ - όλη αυτή η υποχρεωτική προσπάθεια δεν εξυπηρετεί παρά μόνο έναν στόχο: να συνεχίσουμε να επιπλέουμε και να μη βυθιστούμε.

Μία από τις ψυχολογικές επιπτώσεις της σύγχρονης ζωής είναι μια συνεχής πίεση να πρέπει να κάνουμε επιλογές, χωρίς να βρίσκουμε την απαραίτητη ηρεμία για να τις υλοποιήσουμε. Κάθε απόφαση υπέρ ενός πράγματος είναι ταυτόχρονα παραίτηση από κάποιο άλλο. Σε αυτό πρέπει να προσθέσουμε τον φόβο και την ανησυχία ότι έχουμε κάνει λάθος επιλογή και αφήσαμε να μας ξεφύγει το σωστό...

Αυτός είναι ο λόγος που τα παιδιά έχουν συχνά, ήδη από το νηπιαγωγείο ή το δημοτικό σχολείο, μια ατζέντα γεμάτη από προθεσμίες, που μοιάζει με ατζέντα μάντζερ. Εδώ και πολύ καιρό η φράση «Κάτσε φρόνιμα!», έχει αντικατασταθεί από τις φράσεις «Βιάσου! Κάνε γρήγορα!». Στην πραγματικότητα, τα παιδιά είναι αυτά που υποφέρουν περισσότερο από αυτές τις αλλαγές - το γεγονός ότι δεν διαμαρτύρονται, επειδή δεν γνωρίζουν κάτι άλλο, δεν είναι αντεπιχείρημα. Σε συνδυασμό με την έντονη παρουσία των σύγχρονων πολυμέσων, η διαρκής επιτάχυνση του ρυθμού ζωής οδηγεί στην απώλεια πολλών δεξιοτήτων (απόκτηση ισορροπίας, ικανότητα να περπατήσουν προς τα πίσω με τα μάτια κλειστά κλπ.). Η ακτίνα της κίνησης των παιδιών γύρω από το σπίτι τους στον «ελεύθερο χρόνο» τους έχει μειωθεί κατά 50% τα τελευταία είκοσι χρόνια. Επιπλέον, η βολική «ηλεκτρονική μπίμπι σίτερ» -όπως ονομάζω την οθόνη- έχει θριαμβεύσει στην καθημερινή ζωή του παιδιού. Ψυχίατροι και νευρολόγοι ανησυχούν έντονα για τις μοιραίες συνέπειες.

Δεν υπάρχει καμία αμφιβολία ότι ζούμε σημαντικά περισσότερο από τους προγόνους μας, αλλά ακόμα και αν αυτή η αύξηση της μακροζωίας είναι καθαυτή μια καλή είδηση, ελάχιστο ελεύθερο χρόνο και ηρεμία έχει επιφέρει. Σε μεγάλο βαθμό φθείρεται από την υπερβολή των δραστηριοτήτων, οι οποίες υπόκεινται, και αυτές, σε όλο και μεγαλύτερη επιτάχυνση. Είναι στο χέρι μας να καταλάβουμε αν θέλουμε να ακολουθήσουμε αυτή την τρελή πορεία με-

© Sofia Karrer

χρι να φθαρούμε ή αν θέλουμε να ξεφύγουμε από τις παγίδες της κινητικότητας. Επειδή είμαστε οι μόνοι που μπορούν να αποφασίσουν ελεύθερα να δώσουν ένα τέλος σε αυτό.

Τα συμπεράσματα από όλα τα παραπάνω είναι ότι η βιασύνη και η ανησυχία είναι δηλητηριώδεις για την ανάπτυξη του παιδιού και επηρεάζουν τον τρόπο της ζωής του από την πρώτη στιγμή. Με βάση αυτή την αντίληψη, οι γιαγιάδες και οι παππούδες κληρονομούν ένα σημαντικό καθήκον: δεν είναι ό,τι καλύτερο για να αντιστραφεί αυτή η τάση και να προσφέρουν έναν ελεύθερο χώρο, όπου τα παιδιά μπορούν να απολαύσουν την ηρεμία και τη δημιουργικότητα, χωρίς να υπόκεινται σε ρύθμιση της συμπεριφοράς τους; Οι παππούδες και οι γιαγιάδες μπορούν επίσης να αποδείξουν, και πρέπει να δείξουν, στα εγγόνια τους ότι είναι δυνατός και ένας άλλος τρόπος ζωής, απαλλαγμένος από την εντολή «Ταχύτερα! Ψηλότερα! Μακρύτερα! Περισσότερα!», κάνοντας τη ζωή περισσότερο ελκυστική.

Βιβλιογραφική αναφορά

Bastien, T. 2012. *Die seelenlose Gesellschaft* (Η άψυχη κοινωνία). *Wie Unser Ich verloren geht* (Πώς χάνουμε την αίσθηση του εαυτού μας). Munich: Koesel-Verlag.

Ο Till Bastien είναι ψυχοθεραπευτής και γιατρός στο Isny (Γερμανία). Διετέλεσε γενικός γραμματέας του γερμανικού τομέα της Διεθνούς Ένωσης Ιατρών για την Πρόληψη του Πυρηνικού Πολέμου.

Φυσαλίδες χρόνου

Paul O'Grady

Μπορούν οι σύγχρονοι γονείς να κερδίσουν τον αγώνα ενάντια στον χρόνο, αν προσπαθήσουν να επηρεάσουν τον χρόνο που περνούν με τα παιδιά τους; Μπορούμε να παραδεχτούμε ότι μερικές φορές απλώς δεν είμαστε πραγματικά παρόντες, αν και ως φυσικές παρουσίες είμαστε «εδώ»; Πόσο σκληρή δουλειά έχει καταστήσει τον γονικό ρόλο η «τελειοποίηση» των κοινωνιών μας, που επιβάλλεται από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης.

Πριν από λίγο καιρό μια δημοσιογράφος μού έκανε μια πολύ καλή ερώτηση σε σχέση με τον γιο μου. Με ρώτησε τι είχα μάθει από αυτόν. Ήταν μια ερώτηση απλή και όμως εκπληκτικά προκλητική για τη σκέψη και την εκτίμησα. Αυτό στο οποίο κατέληξα, ύστερα από κάποια παύση, ήταν ότι ο γιος μου μού δίδασκε πάρα πολλά για τον χρόνο - πώς ο ίδιος σχετίζεται με αυτόν, πώς σχετίζομαι εγώ με αυτόν και πώς σχετιζόμαστε μεταξύ μας μέσω της αρμονίας ή της δυσαρμονίας των ατομικών μας φυσαλίδων χρόνου. Καθώς είμαι λίγο φανατικός του Star Trek (αν μπορεί κανείς να είναι «λίγο» φανατικός), μου ήρθε στο μυαλό ένα επεισόδιο όπου ο χρόνος έχει θρυμματιστεί, αφήνοντας φυσαλίδες χρόνου που κινούνται με διαφορετικές ταχύτητες. Αυτό με έκανε να αναρωτιέμαι μήπως αυτή ήταν ουσιαστικά η αλήθεια για τις δικές μας, μη εξωγήινες, πραγματικότητες. Πριν από περίπου δέκα χρόνια μετακόμισα από την Ιρλανδία στην Κροατία. Το έκανα γιατί ήθελα μια καλύτερη ποιότητα ζωής. Το επιπλέον κέρδος ήταν και μια καλή ποιότητα χρόνου. Όταν βρέθηκα οριστικά στο Ζάγκρεμπ, είχα λίγα χρήματα, δεν ήξερα την κροατική γλώ-

σα, δεν είχα πού να μείνω, δεν είχα δουλειά, ούτε φίλους, και είχα μόλις παρατήσει μια δουλειά αρχιτέκτονα με υψηλές αποδοχές, καθώς και το σύνολο της προηγούμενης ζωής μου. Πολλοί άνθρωποι νόμιζαν ότι ήμουν τρελός και μερικοί το πιστεύουν ακόμη, αλλά η πιο σημαντική υποστήριξη ήρθε από τους γονείς μου, οι οποίοι μου είπαν απλώς ότι, αν αυτό είχα αποφασίσει να κάνω, τότε καλύτερα να προχωρήσω και να το κάνω!

Δέκα χρόνια μετά, παρατηρώ τον γιο μου Liam, καθώς παίζει με τα παιχνίδια του. Παίζει αδιάκοπα για ώρες, συχνά απλώς γιατί έτσι θέλει, και το κάνει με βαθιά συγκέντρωση και ικανοποίηση. Ένας λόγος γι' αυτό είναι ότι δεν έχουμε τηλεόραση στο σπίτι - είναι μια επιλογή ζωής και γονικού ρόλου. Ωστόσο νομίζω ότι η ικανοποίησή του προέρχεται περισσότερο από την ειρηνική ύπαρξή του μέσα στον χρόνο. Είναι μόλις τριών ετών και, επομένως, θα μπορούσε κανείς εύλογα να θεωρεί ότι ο ίδιος δεν έχει καμιά συνείδηση της θνητότητάς του και, ως εκ τούτου, ο χρόνος, γι' αυτόν, είναι ίσως άπειρος και άρα δεν έχει κανένα λόγο να βιάζεται.

Γενικά, ένα άτομο μεγαλύτερης ηλικίας μπορεί

ορθά να πιστεύει ότι έχει λιγότερο χρόνο στη διάθεσή του. Αραγε αυτός είναι ο λόγος που βρίσκομαι σε αυτό τον συνεχή αγώνα δρόμου με τον χρόνο και εναντίον του; Ως επιχειρηματίας νιώθω διαρκώς την πίεση να εμφανίζεται πάντα ως κάτι καινούργιο, το οποίο μάς επιτρέπει να ζούμε και, ενδεχομένως, να ευημερούμε - το μόνο πρόβλημα είναι ότι αυτή η στρατηγική της εμπροσθοβαρούς σκέψης μετατοπίζει διαρκώς τη λειτουργία της σκέψης μου προς το μέλλον, μακριά από το παρόν. Πόσο πολλά πράγματα πρέπει να γίνουν πριν αυτό το μέλλον ξεδιπλωθεί - ένα είδος πανικού να στερεώσω τις ράγες στη σωστή θέση, ώστε το τρένο, οικογενειακό και οικονομικό, να μην εκτροχιαστεί όταν φτάσει εδώ. Αλλά πού είναι το «εδώ», ή μάλλον καλύτερα, πότε είναι το «εδώ»; Το «εδώ» θα μπορούσε να είναι τώρα - και για τον γιο μου είναι σαφώς τώρα - αλλά τα δικά μου «εδώ» και «τώρα» έχουν μετατοπιστεί στο μέλλον, και έτσι βρίσκω ότι αποτελεί τεράστια πρόκληση για μένα η πλήρης παρουσία μου για τον γιο μου, όπως είναι αυτός παρών για εμένα. Νομίζω ότι κάποιες μέρες ο γιος μου το εκφράζει αυτό χωρίς

όλους αυτούς τους στοχασμούς περί χρόνου. Είναι μερικές φορές θυμωμένος μαζί μου γιατί δεν βρίσκομαι εκεί -δεν ξέρει πώς ακριβώς να μου το μεταφέρει, ειδικά όταν σωματικά είμαι εκεί, και μάλιστα παίζω μαζί του- αλλά καταλαβαίνει ότι βρίσκομαι μέσα στη φυσαλίδα μου και αυτός στη δική του. Μερικές φορές απλώς λέει: «Ο μπαμπάς δεν έπαιξε μαζί μου σήμερα» - η σύζυγός μου σπεύδει να με υπερασπιστεί, αλλά η ευθυμηγορία του είναι σωστή.

Αυτές τις στιγμές, τις οποίες είμαι βέβαιος ότι όλοι μας ως γονείς έχουμε βιώσει, δεν είμαι παρών. Αυτό που είναι χειρότερο από το να μην είμαι εκεί είναι ότι, όσο περισσότερο μετατοπίζω τη σκέψη μου στο μέλλον, τόσο πιο γρήγορα σέρνω μαζί της και τον χρόνο μου. Μπορούμε, λοιπόν, να αλλάξουμε αυτή την εμπειρία τού να βρίσκομαστε μέσα σε μια διαφορετική φυσαλίδα χρόνου; Μπορούμε να επιβραδύνουμε τον χρόνο μας, ώστε να συντονιστούμε με έναν άλλο και, συνεπώς, να συνδεθούμε σε ένα ουσιαστικό επίπεδο;

Νομίζω ότι και οι τόποι υπάρχουν μέσα σε φυσαλίδες χρόνου - όταν πηγαίνετε διακοπές και σάς παίρνει μια ημέρα ή δύο για να προσαρμοστείτε. Μου συμβαίνει αυτό όταν επιστρέφω στο σπίτι ύστερα από απουσία περισσότερων από μια δυο μέρες. Όσο βρίσκομαι μακριά, σκέπτομαι το σπίτι και αυτή η έντονη συναισθηματική φορά προς το μέλλον συχνά με εκτοξεύει πέρα από την οικογένειά μου, όταν επιστρέφω, καθώς εξακολουθώ να λειτουργώ στο αίριο - τον τόπο από όπου έχω μόλις έρθει. Πιστεύω ότι, στην πραγματικότητα, αυτές είναι εμπειρίες που όλοι αντιλαμβανόμαστε ότι έχουν μια εγγενή αλήθεια - ο χρόνος είναι το πώς τον χρησιμοποιείς και το πώς επιλέγεις να τον αντιληφθείς.

Για μένα μία από τις μεγάλες ειρωνείες της μετατόπισής μου στο μέλλον είναι ότι αυτή γίνεται προκειμένου να είμαι σε θέση να προσφέρω τα αναγκαία στην οικογένειά μου. Ωστόσο αυτό είναι ακριβώς και το κακό που τους κάνω με το να βρίσκομαι «εκεί» και όχι «εδώ», στο «τότε» και όχι στο «τώρα». Πώς θα έμοιαζε ο κόσμος αν απλώς όλοι αφήναμε τα πράγματα να κυλήσουν; Και είναι αυτό το ίδιο σαν να αφήνουμε την ευθύνη σε ένα ανώτερο όν, στο σύμπαν ή στην τύχη; Νομίζω ότι όλα είναι κατά κάποιο τρόπο μια εκδοχή του ίδιου πράγματος - ίσως θα πρέπει να σταματήσουμε να *προσπαθούμε να είμαστε* και να δεχτούμε αυτό που *πραγματικά είμαστε*. Ξέρω ότι τα παιδιά μας δεν θα τα

πείραζε αυτό. Θα τους έδινε ίσως περισσότερο χώρο για να είναι αυτό που τα *ίδια* πραγματικά είναι, αν εμείς ως γονείς δεν νιώθαμε την ανάγκη να είμαστε παντοδύναμοι. Γίνεται σαφές στη σύγχρονη ψυχολογία της οικογένειας ότι μία από τις σημαντικότερες γενεσιουργές αιτίες του άγχους είναι η επιθυμία των γονέων να είναι ένα είδος *υπεργονέων*. Είναι τόσο δύσκολο να αποδεχθούμε το να είμαστε «απλώς αρκετά καλοί»; Μπορούμε να ζήσουμε με την αλήθεια ότι είμαστε απλώς *εντάξει* γονείς, αντί να επιδιώκουμε -και να μη φτάνουμε- τέτοιους υψηλούς στόχους; Μάλλον δεν αποτελεί έκπληξη το ότι έχουμε φτάσει σε αυτή την κρίσιμη στιγμή.

Η «τελειοποίηση» της κοινωνίας μας βρίσκεται παντού γύρω μας και μας στοχεύει αδιάκοπα μέσα από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης. Η Elizabeth Gilbert στο Βιβλίο της *Committed* αναφέρεται στις προσδοκίες που κυριαρχούν στις δυτικές κοινωνίες να ανταποκρινόμαστε στο πρότυπο του τέλειου συντρόφου στον γάμο: άριστος φίλος, αδελφή ψυχή, υπέροχος εραστής, οικονομικός εμπειρογνώμονας, σύμβουλος, μασέρ, κωμικός, επιπονητικός, δημιουργικός ... και ο κατάλογος συνεχίζεται. Θα κάνατε ποτέ αίτηση για μια δουλειά, όπου όλα θα απαιτούνταν στον ανώτατο βαθμό; Και όμως, στη δυτική κοινωνία συχνά αυτό είναι που περιμένουμε από τον άλλο και από τον εαυτό μας για τον ρόλο του συντρόφου. Και θέλουμε να ανταποκρινόμαστε στα ίδια παράλογα υψηλά πρότυπα και ως γονείς. Αυτό στο οποίο καταλήγουμε είναι η ψευδαίσθηση ότι μπορούμε να είμαστε αυτό που κάποιες φορές δεν είμαστε, και γι' αυτό ψάχνουμε να βρούμε τη ζωή μας στο μέλλον, αναζητώντας αυτό που δεν υπάρχει.

Αλλά εδώ βρίσκεται και η ωραία ειρωνεία: Αν απλώς σταματήσετε, περιμένετε λίγο και χα-

λαρώσετε, όπως κάνει η κέλτικη ψυχή, όλα θα ευθυγραμμιστούν, συμπεριλαμβανομένου του χρόνου. Και εκεί, μέσα στην ψυχή και στη χρονική φυσαλίδα σας, βρίσκεται το παιδί σας, σε αρμονία πλέον, και οι κόσμοι σας μπορούν να αγκαλιαστούν και να κυλήσουν μέσα στον χρόνο και χωρίς χρόνο.

Βιβλιογραφική αναφορά
Gilbert, E. 2010. *Committed: A Sceptic Makes Peace with Marriage*. Viking Penguin.

Ο Paul O'Grady είναι executive business coach και συγγραφέας του Βιβλίου *Ja, tata iz Irske* (Ποιος είναι ο μπαμπάς σου). Είναι ιδρυτής της Irish Maiden, της πρώτης σχολής ιρλανδικού χορού της Κροατίας, και συνιδρυτής της MKO: Dječja udruga hrabrost - DUH, για παιδιά με ειδικές ανάγκες.
irskistudio@gmail.com

Χρόνος

Susanna Mantovani

Η συμβολή αυτή θέτει έναν προβληματισμό για τη σχέση χρόνου και εκπαίδευσης στην πρώιμη παιδική ηλικία, προβληματισμό που χρειάζεται χρόνο, στοχασμό, αμφιβολία. Σήμερα ο κατακερματισμός του χρόνου μειώνει τη διάρκειά του στην αντίληψή μας και επηρεάζει τις επιλογές και τις δράσεις των ενηλίκων, αλλά και τις εμπειρίες των παιδιών. Ο χρόνος που τα παιδιά περνούν στους βρεφονηπιακούς σταθμούς και στα νηπιαγωγεία θα πρέπει να είναι συντονισμένος τόσο με τον χρόνο των υπηρεσιών όσο και με τον χρόνο των ενηλίκων που χρησιμοποιούν τις υπηρεσίες ή συνοδεύουν τα παιδιά τους ή εργάζονται εκεί.

Τι κάνουμε εμείς οι ενήλικες, τι κάνει το σχολείο, ώστε τα παιδιά να νιώθουν πλήξη, να μη θέλουν να κάνουν τίποτα μόνα τους, να είναι εκνευρισμένα, να αισθάνονται περιορισμένα και παραγκωνισμένα, να μη βρίσκουν έναν χώρο για να σκεφτούν, να πουν ιστορίες μόνα τους, να βγάλουν ένα βιβλίο ή ένα παιχνίδι ή να κοιτάξουν γύρω τους και να σκεφτούν για όσα βλέπουν;

Οι γονείς -όλοι μας σήμερα- βασανίζομαστε και από την καθημερινή έλλειψη χρόνου (στην πραγματικότητα, από τον κατακερματισμό που μειώνει τον χρόνο και από τη δυσκολία της ρεαλιστικής και αυτόνομης οργάνωσης της μέρας μας), καθώς και από την έλλειψη χρόνου σε εβδομαδιαία και ετήσια βάση, με τις ατζέντες και τις μέρες να ξεχειλίζουν από υποχρεώσεις κάθε στιγμή, με συναντήσεις να έχουν ήδη προγραμματιστεί για την άνοιξη του επόμενου έτους και μάλιστα σε μια συγκεκριμένη ώρα. Αυτός ο κατακερματισμός μειώνει στην αντίληψή μας τη διάρκεια του χρόνου, δημιουργεί άγχος όταν οι προθεσμίες πλησιάζουν απειλητικά και, κατά ένα βασανιστικό παράδοξο, μας κάνει να νιώθουμε αμήχανοι και εξίσου ανήσυχοι όταν δεν υπάρχει, όταν είναι απών, «άδειος» (όπως κατά την άδεια), και μας οδηγεί σε ένα είδος εθισμού, στην ανάγκη να γεμίσουμε ακόμα περισσότερο κάθε κενό χώρο, ή μας κάνει να νιώθουμε αποπροσανατολισμένοι, σχεδόν ένοχοι, αν στο ερώτημα «Τι κάνεις;» απαντήσουμε «Τίποτα», χωρίς να νιώσουμε ντροπή ή να πάρουμε απολογητικό τόνο.

Οι γονείς και τα παιδιά ζουν στον κόσμο, ζούμε μέσα σε αυτόν. Δουλεύουμε και σχεδόν ποτέ δεν έχουμε το δικαίωμα να αποφασίσουμε για το ωράριο της δουλειάς μας ή για την απόσταση από τον χώρο εργασίας ή για την ταχύτητα των μέσων μεταφοράς που μας πάνε εκεί ή για τις ώρες λειτουργίας των βρεφονηπιακών σταθμών και των σχολείων των παιδιών μας. Είναι ένα περίπλοκο παιχνίδι οργάνωσης, ισορροπίας, ελαστικότητας, αναζήτησης των κατάλληλων χρόνων για τα παιδιά μας, αλλά

και για τον εαυτό μας, να πάρουμε μια ανάσα, να νιώσετε καλά και στον χώρο εργασίας, να προκαλούμε το ενδιαφέρον και να είμαστε διαθέσιμοι στην οικογένεια, να μπορούμε να απολαμβάνουμε «ποιοτικό χρόνο όλοι μαζί». Ο αναγκαίος ψυχικός χρόνος που οι γονείς, οι μητέρες, διαθέτουν -θα μπορούσαμε να πούμε «δωρίζουν»- κάθε μέρα στην οργάνωση, σπάνια αναγνωρίζεται ή εκτιμάται. Και παράδοξως, τρέχοντας από τη μία υποχρέωση στην άλλη, γινόμαστε λιγότερο ευαίσθητοι στον

© Manuela Cecotti

χρόνο των παιδιών, περισσότερο απαιτητικό ως προς τον χρόνο των άλλων, πολύ απαιτητικό με τις υπηρεσίες πρώτης παιδικής ηλικίας, ξεχνώντας ότι αυτές έχουν να εξυπηρετήσουν μια ολόκληρη κοινότητα.

Οι ηλεκτρονικοί υπολογιστές και τα κινητά τηλέφωνα μάς επιτρέπουν να «εξοικονομήσουμε» κάποιο χρόνο, αλλά στην πραγματικότητα όχι για να τον απελευθερώσουμε. Η κοινωνία μας βρίσκεται ακόμη στα μισά του δρόμου, δεν είναι σε θέση να ελέγξει το άγχος που προέρχεται από την επαφή και την άμεση ανταπόκριση, τις ατέλειωτες αλυσίδες απαιτήσεων, τα άπειρα «επείγοντα» που μας εμποδίζουν να σκεφτούμε καθαρά το πώς να ανταποκριθούμε και ποια πράγματα έχουν γίνει δυνατά/υποχρεωτικά από τα υπέροχα -σχεδόν θαυματουργά- εργαλεία, τα οποία είναι απαραίτητα στα παιδιά μας, αλλά έχουν τόση δύναμη, ώστε να απαιτούν ανθρώπους που είναι δυνατοί, ώριμοι και διαθέτουν αυτοέλεγχο.

Ανησυχώ λιγότερο για τις «τερατώδεις» τεχνολογίες στην πρώτη παιδική ηλικία από όσο για ορισμένα μηνύματα που έρχονται από τον κόσμο της πληροφορίας, των έντυπων μέσων ενημέρωσης και της τηλεόρασης. Δίνουν την εντύπωση ότι τα προβλήματα της ανατροφής των παιδιών μπορούν να λυθούν εύκολα, χωρίς μεσολάβηση και προβληματισμό, με απαντήσεις και συμβουλές που λειτουργούν γρήγορα, άμεσα. Πώς να βάλουμε τα παιδιά μας στο κρεβάτι, πώς να τα κάνουμε να δεχθούν τους κανόνες της καθημερινής ζωής, πώς να τα «διορθώσουμε» αν κάτι δεν λειτουργεί σωστά, με έναν μαγικό κανόνα, μέσα σε μόλις μία ή δύο εβδομάδες. Σαφείς και ξεκάθαρες απαντήσεις, οι οποίες ισχυρίζονται ότι βασίζονται σε «έρευνα». Όμως, ποια έρευνα; Τι είδους μελέτες; Η καλή έρευνα, τουλάχιστον στην ψυχολογία και την εκπαίδευση, προσφέρει μικρές απαντήσεις -μάλλον, νέα ερωτήματα- σε πολύ καθορισμένες μεταβλητές και θέτει νέα ερωτήματα, αντί να δίνει απαντήσεις. Η απλούστευση των μεγάλων θεμάτων της ανθρώπινης ανάπτυξης, η έμφαση σε ζητήματα μόδας, η αναζήτηση γρήγορων, απλών, ξεκάθαρων απαντήσεων που έχουν άμεσο αποτέλεσμα, είναι ένας πραγματικός κίνδυνος.

Η εκπαίδευση χρειάζεται χρόνο, στοχασμό, αμφιβολία, βρίσκει λύσεις που είναι πάντα διαφορετικές και σύνθετες. Απαιτεί από τους ενήλικες να έχουν αντοχή, και αυτό είναι το απολύτως απαραίτητο γνώρισμα (σχεδόν αδύνατο να ελεγχθεί εκ των προτέρων) ενός καλού εκπαιδευτικού. Τα λουλούδια δεν ανθίζουν σε δέκα δευτερόλεπτα, όπως στα επιστημονικά ντοκιμαντέρ. Για να δείτε ένα πουλί ή ένα έντομο ή έναν σκαντζόχοιρο στον κήπο, χρειάζεται χρόνος, υπομονή, τύχη...

Οι εκπαιδευτικοί διαθέτουν αυτή τη γνώση. Παρατηρούν την ανάπτυξη και με τον καιρό συσσωρεύουν πλούσια εμπειρία των διαφορετικών τρόπων και ρυθμών της. Αυτή η γνώση πρέπει να μοιράζεται με τους γονείς, ώστε να τους βοηθήσει να «αντέχουν» και να συνειδητοποιήσουν ότι η εκπαίδευση είναι ακριβώς η αντοχή στο άγχος της αναμονής και στην προσπάθεια να είμαστε συνεπείς. Είναι επίσης ζήτημα ισορροπίας, ώστε τα παιδιά να «έχουν

© Manuela Cecotti

χρόνο» για να αναπυκθούν, να εξασκηθούν στο να βρίσκονται στον κόσμο τους, αλλά και στην περιρρέουσα κουλτούρα, να σκεφτούν, να μάθουν. Για να μάθεις, στην πραγματικότητα, χρειάζεται να σκεφτείς.

Σήμερα, στην αναζήτηση ισορροπίας, θα πρέπει να σκεφτούμε σοβαρά για τον χρόνο. Ενήλικες και δάσκαλοι έχουν την ευθύνη να εξασφαλίσουν στα παιδιά χρόνο για παιχνίδι και σκέψη, καθώς και να δημιουργήσουν χώρους και περιβάλλοντα που να είμαστε συνεπείς. Τα προστατεύουν από τις υπερβολές του κόσμου, αλλά ταυτόχρονα τα κρατούν σε επαφή με την πραγματικότητα και με τα νέα εργαλεία της και τα εκπαιδεύουν να βρίσκονται στον πραγματικό κόσμο.

Τι μπορούν να κάνουν γι' αυτό οι υπηρεσίες ΠΕΦ;

Πώς μπορούμε να οργανώσουμε τον χρόνο αυτών των υπηρεσιών, ώστε τα παιδιά να μπορούν να βιώσουν αυτή την ισορροπία και να μαθαίνουν σε μια γαλήνια ατμόσφαιρα, αλλά και με αφοσίωση; Ο χρόνος που τα παιδιά περνούν στους βρεφονηπιακούς σταθμούς και στα νηπιαγωγεία θα πρέπει να είναι συντονισμένος τόσο με τον χρόνο των υπηρεσιών όσο και με τον χρόνο των ενηλίκων που χρησιμοποιούν τις υπηρεσίες, συνοδεύουν τα παιδιά τους ή που εργάζονται εκεί.

Είναι θέμα αμοιβαίας αναγνώρισης. Οι γονείς σκέφτονται επίπονα για την ημέρα τους, για το πώς να εξισορροπήσουν εργασία, παιδιά, μετακινήσεις μέσα στην πόλη, πώς να καταναείμουν τις ευθύνες, να βρουν χρόνο να κάνουν και κάτι άλλο, μαζί με τα παιδιά ή χωρίς αυτά. Οι εκπαιδευτικοί σκέφτονται επίπονα για την οργάνωση αυτής της κοινότητας που περιλαμβάνει τόσο πολλά παιδιά, τα οποία είναι ταυτόχρονα όμοια και διαφορετικά. Σκέφτονται πόσο σημαντικό είναι για τα παιδιά και τις οικογένειες να βιώσουν λογικούς κανόνες κοινότητας, και ταυτόχρονα σκέφτονται για τις βάρδιες, για τη συμβατότητα των ωραρίων, ώστε να μπορούν να πραγματοποιούν τις δρα-

στηριότητες, να εξασφαλίζουν τις βασικές λειτουργίες, να υπάρχει η μέγιστη ταυτόχρονη παρουσία των εκπαιδευτικών, να είναι σε θέση να προσφέρουν τις καλύτερες προτάσεις. Πρέπει επίσης να σκεφτούν για την επαγγελματική τους εξέλιξη και για τη δική τους ζωή, πέρα από τις υπηρεσίες, ως γυναίκες ή άνδρες και ως μητέρες ή γονείς. Οι διαχειριστές των υπηρεσιών, πιεσμένοι από την εξάντληση των πόρων, προσπαθούν να προσδώσουν μια λογική και ομαλή δομή σε πολύ διαφορετικές ανάγκες -που είναι επίσης άλλες για τους γονείς και άλλες για τους εκπαιδευτικούς- να πειραματιστούν με νέες και βιώσιμες λύσεις, χωρίς να παραβλέπουν το κεφάλαιο της εμπειρίας του παρελθόντος.

Οι οπτικές αυτές είναι όλες λογικές, όλες θεμιτές, αλλά το άγχος όλων των εμπλεκόμενων κάνει τον κόσμο των παιδιών λιγότερο γαλήνιο και στερεί από όλους μας την εποικοδομητική χαρά και την πηγή της σοφίας να μπορούμε να σταθούμε και να απολαύσουμε τα πιο όμορφα χρόνια των παιδιών μας.

Η ζωή των γονέων σήμερα είναι ιδιαίτερα περίπλοκη. Η *συμφιλίωση εργασίας και ανατροφής των παιδιών* είναι μια όμορφη κουβέντα που υποσχεται γαλήνη, όμως η πραγματοποίησή της δεν είναι καθόλου γαλήνια. Γι' αυτό εμείς οι ενήλικες που ασχολούμαστε με την εκπαίδευση πρέπει να βρούμε τον χρόνο να συνομιλήσουμε για τα παιδιά μας και να ακούσουμε ο ένας τον άλλο. Είμαι σίγουρη ότι, αν αντιμετωπίζουμε τα παιδιά με ευχαρίστηση, περιέργεια και σοβαρότητα, όλοι μαζί θα βρούμε σε αυτά την αναγκαία καθοδήγηση για να απαλλαγούμε από την ιδέα ότι υπάρχει μία μόνο λύση -η δική μας- και να καταλήξουμε σε νέες ιδέες, νέες λύσεις, που θα έχουμε διαπραγματευτεί όλοι μαζί.

Φυσικά, για να γίνει αυτό, πρέπει να βρούμε τον χρόνο...

Η Susanna Mantovani εργάζεται στο Πανεπιστήμιο του Μιλάνου-Bicocca.
susanna.mantovani@unimib.it

Η αξία και η πολυπλοκότητα... της απλότητας

Eva Jansà

Μία από τις εξαιρετικές αξίες που προσφέρει το νηπιαγωγείο είναι ο χρόνος. Χρόνος που δεν ρυθμίζεται από το ρολόι, αλλά που σταματά, όταν παρατηρήσουμε το παιδί σε σκηνές σχέσεων, διεργασιών που συμβαίνουν μέσα του και μεγάλων ανακαλύψεων, οι οποίες θα επιτρέψουν τη βελτίωση της εικόνας που έχουμε για το ικανό παιδί. Μια τέτοια περίπτωση μπορούμε να παρατηρήσουμε στη σχέση του Ivan και της Martina.

Σεπτέμβριος. Είναι η επιστροφή από τις διακοπές και η Martina συναντά τον Ivan στον κήπο. Ο τελευταίος, ο οποίος δεν είναι ακόμη δύο ετών, φαίνεται λυπημένος και η Martina, που είναι ήδη δύο ετών και επτά μηνών, αποφασίζει να αναλάβει τη φροντίδα του. Ο Ivan και η Martina δεν πήραν μέρος στις ομαδικές δραστηριότητες, έμειναν μαζί στο σπιτάκι του κήπου, όπου ο Ivan καθόταν, σαν σε καταφύγιο. Η Martina τον πλησιάζει, του μιλά, τον καίδεύει και τον κοιτάζει σαν να τον καταλαβαίνει. Μετά πηγαίνει μαζί του στον κήπο, σαν να θέλει να του δώσει την αίσθηση της ασφάλειας που χρειάζεται. Τα δύο παιδιά σταματούν σ' ένα παγκάκι, όπου η Martina, με φροντίδα και προσοχή, του σκουπίζει τη μύτη και, αφού τον καθαρίσει, πηγαίνουν χέρι χέρι στις κούνιες. Δεν μπορούμε να αρνηθούμε ότι η Martina αναγνώρισε, ίσως ακόμη και κατανόησε, την ψυχική κατάσταση του Ivan και τον διευκόλυμε με την ανταπόκρισή της. Αυτό δεν κάνουν και οι ενήλικες; Ίσως η Martina αναγνώρισε τα συναισθήματα του Ivan, επειδή τα είχε βιώσει και η ίδια, ήξερε πώς να βρει σιγουριά και του την πρόσφερε.

Όσοι εργαζόμαστε με παιδιά, έχουμε το προνόμιο να παρατηρούμε τις πολλές και διαφορετικές σχέσεις που αναπτύσσονται ανάμεσά τους. Ωστόσο, πρέπει να προχωρούμε παραπέρα και να εντείνουμε αυτή την προσοχή, προκειμένου να εντοπίσουμε μηχανισμούς και στρατηγικές για να ρυθμίσουμε τις διαδράσεις τους. Αυτός είναι ο τρόπος να μάθουμε να κατανοούμε τις αναπτυξιακές διαδικασίες των παιδιών και να

είμαστε καλύτερα εφοδιασμένοι για να τους παρέχουμε πολλές και ποικίλες ευκαιρίες. Κατά κάποιον τρόπο, είμαστε και εμείς ερευνητές. *Γιατί η Martina πλησίασε τον Ivan; Γιατί ο Ivan την άφησε να τον αγγίξει; Πώς κατανόησαν ο ένας τον άλλο και κατέληξαν σε συμφωνία; Και ποιες ήταν τελικά οι διαδικασίες της διάδρασης τους;*

Ασφαλώς δεν μπορούμε να κρίνουμε τι συνέβη, μπορούμε όμως να παρατηρήσουμε, να ερμηνεύσουμε και να μοιραστούμε με την υπόλοιπη ομάδα τα αποτελέσματα αυτής της παρατήρησης, προκειμένου να αναλύσουμε, να διατυπώσουμε μια υπόθεση και να καταλήξουμε σε μια κοινή ερμηνεία, η οποία να δίνει μια απάντηση.

Προκειμένου οι ανθρώπινες σχέσεις να μπορέσουν να λειτουργήσουν, προϋποθέτουν την ύπαρξη ορισμένων σωπηρών συμφωνιών. Σε αυτές τις σχέσεις, ο καθένας μας αναλαμβάνει έναν συγκεκριμένο ρόλο, ο οποίος προσαρμόζεται ανάλογα με την ανταπόκριση του άλλου και αντίστροφα. Έτσι, ένα άτομο δεν μπορεί να είναι ηγέτης, αν ο άλλος δεν τον αποδέχεται ως τέτοιο: η συγκατάθεση του άλλου είναι αυτό που του επιτρέπει να είναι ηγέτης. Συνεπώς, δεν υπάρχει ενεργητικός ή παθητικός ρόλος, και οι δύο έχουν να παίξουν τον ρόλο τους.

Με τις ενέργειες αυτές το παιδί καλεί το άλλο να βρεθούν μαζί και να φέρουν σε πέρας ένα έργο που απαιτεί συμμετοχή. Εάν ο άλλος το δεχτεί, τότε γινόμαστε μάρτυρες μιας ανταλλαγής, όπου οι ενέργειες του ενός γίνονται συμπληρωματικές προς εκείνες του άλλου, δη-

μιουργώντας σκηνές που περιλαμβάνουν ματιές, μιμήσεις, χειρονομίες, πράξεις και λόγια. «Καθημερινά γεγονότα προκαλούν έκπληξη με τις θεατρικές τους πλευρές: όπως ακριβώς σε ένα θεατρικό έργο πλέκεται ένα 'δράμα' ανάμεσα στους συμμετέχοντες, το οποίο εξελίσσεται με την άμπωτη και την πλημμυρίδα των στιγμών έντασης και χαλάρωσης» (Stamback, Among Babies). Το ένα παιδί «εκφράζει» κάτι με τρόπο περισσότερο ή λιγότερο σαφή και η ανταπόκριση του άλλου αποσαφηνίζει το νόημα του αρχικού μηνύματος. Με τον τρόπο αυτό, αιτήματα και ανταποκρίσεις λειτουργούν συμπληρωματικά και κάθε νέα ανταπόκριση γίνεται ένα νέο αίτημα, επιτρέποντας -ή αποκλείοντας- τη συνέχιση της ανταλλαγής.

Θα μπορούσαμε να οδηγηθούμε να πιστέψουμε ότι η στάση του Ivan είναι παθητική, αλλά η αντίδρασή του είναι ακριβώς αυτό που καθορίζει τις μετέπειτα ενέργειες της Martina. Οι αντίστοιχες ενέργειες και συμπεριφορές είναι αυτές που ώθησαν τη Martina να προσαρμόσει τις ενέργειες και τη στάση της, οι οποίες της γεννούν και ιδέες. Στα δεκαπέντε λεπτά (τόσο κράτησε η ανταλλαγή), πραγματοποιήθηκαν κινήσεις που ενεργοποίησαν διάφορους μηχανισμούς και στρατηγικές, οι οποίες, με τη σειρά τους, ανέπτυξαν ικανότητες και δεξιότητες που ενεργοποιήθηκαν από ένα ενδιαφέρον και μια δράση ανάμεσα σε δύο παιδιά. Κάποια στιγμή το παιχνίδι διακόπτεται, είτε λόγω απώλειας ενδιαφέροντος είτε επειδή η άφιξη ενός τρίτου παιδιού διακόπτει ή τροποποιεί τη δυναμική που είχε δημιουργηθεί. Σε καμία

στιγμή η διακοπή του παιχνιδιού δεν ήταν αποτέλεσμα χρόνου που όρισε κάποιος ενήλικας. Όπως λέει η Magda Gerber, μια βρεφονηπιοκόμος από τη Βουδαπέστη, «όσο λιγότερο παρεμβαίνουμε στη φυσική διαδικασία της μάθησης, τόσο καλύτερα μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι η μάθηση των παιδιών πραγματοποιείται κάθε δευτερόλεπτο».

Το παιχνίδι με τα άλλα παιδιά τους επιτρέπει να αφομοιώσουν τη νοοτροπία των άλλων, όχι μόνο των συναισθημάτων τους, αλλά και των σκέψεών τους. Πρόκειται για κατανόηση του τι θέλει ο άλλος. Αυτό οδηγεί στα πρώτα βήματα του παιδιού προς την κατανόηση του νου, δηλαδή την κατανόηση των σκέψεων, των συναισθημάτων και των επιθυμιών των άλλων. Τα παιδιά θέτουν επίσης σε εφαρμογή τις γνώσεις τους για τον κόσμο και, μέσα από τις ενέργειές τους, μπορούν να ανακαλύψουν ορισμένες αξίες και κοινωνικούς κανόνες που προοδευτικά εσωτερικεύουν μέσω της βιωμένης εμπειρίας. Εμείς, οι ενήλικες, μπορούμε να δούμε ακόμα και τον αντικατοπτρισμό μας μέσα σε αυτό: στον τρόπο παιχνιδιού, ομιλίας, κοιτάγματος, σκουπίσματος της μύτης του άλλου, χαϊδέματος...

Ωστόσο, για να διασώσει αυτές τις στιγμές και να μην περάσουν απαρατήρητες, ο ενήλικας πρέπει να σταθεί, να κοιτάξει και να παρατηρήσει. Συχνά τα εκπαιδευτικά μοντέλα είναι κατάφορτα από προγραμματισμό και άκαμπτο περιεχόμενο, διαμορφωμένα με βάση τις προσδοκίες προόδου. Τα μοντέλα αυτά αγνοούν τις εκατοντάδες γλώσσες των παιδιών, για τις οποίες μιλά ο Malaguzzi. Τα στοιχεία που περιλαμβάνονται σε αυτά τα άκαμπτα προγράμματα και οι προσδοκίες αυτές εμποδίζουν τον ενήλικα να κατανοήσει, να παρατηρήσει και να δώσει μορφή σε όλα αυτά τα εκπληκτικά πράγματα που συμβαίνουν καθημερινά. Όταν σεβόμαστε τον χρόνο και τον ρυθμό του κάθε ατόμου, μπορούμε να συμμετέχουμε στις δράσεις των παιδιών, παρατηρώντας τις διαδικασίες τους και συντροφευόντάς τα. Αυτές

οι συμπεριφορές παρακινούν τα παιδιά να προχωρήσουν παραπέρα, να εξετάσουν και να εξακριβώσουν πράγματα, να διακινδυνεύσουν, να ανακαλύψουν τις ικανότητες και τα όριά τους και να αναπτύξουν σταδιακά στρατηγικές που συγκροτούν σκέψεις.

Αυτός ο χρόνος είναι μέρος της παιδαγωγικής της καθημερινής ζωής, η οποία δεν έχει να κάνει με εικονικές καταστάσεις, αλλά προσπαθεί

να αντλεί αξία από όσα συμβαίνουν καθημερινά για να προωθήσει την επίτευξη στόχων. Κατά συνέπεια, οι ενήλικες έχουν τεράστια ευθύνη στο να προσφέρουν χώρους, συνδυάζοντας τους διαφορετικούς χρόνους του παιδιού και του σχολείου, αφήνοντας χώρο για αυτοσχεδιασμό, καθώς και χώρο και χρόνο για την οικογένεια. Πρέπει επίσης να ελέγχουμε τον χρόνο μας ως επαγγελματίες της παιδικής φροντίδας και ως ομάδα, η οποία έχει την ευθύνη να ρυθμίζει την καθημερινή ζωή και τον τρόπο ζωής στον παιδικό σταθμό.

Με βάση την απλότητα αυτών των στιγμών το παιδί θα διαμορφωθεί ως προσωπικότητα. Αυτές οι στιγμές με εκπαιδευτική ποιότητα και, σχεσιακό, ανθρώπινο χαρακτήρα... όπως μαθαίνουμε από αυτά που βιώνουμε και τον τρόπο που τα βιώνουμε. Και με δεδομένο το τι έχει γίνει ο χρόνος στην κοινωνία και στην εκπαίδευση, είναι απαραίτητο να επανακαταβιωθεί η απλότητα της καθημερινής ζωής και να δώσουμε χρόνο σε στιγμές σχέσης πρόσωπο με πρόσωπο. Γιατί όπως είπε και ο Von Humboldt, ουσιαστικά, αυτό που δίνει νόημα στη ζωή είναι οι σχέσεις με τους άλλους.

Η Eva Jansà είναι νηπιαγωγός και μέλος της Ένωσης Δασκάλων Rosa Sensat. evijansa@gmail.com

Στην ώρα του παιχνιδιού οι εκπαιδευτικοί περιμένουν

Beatrice Vitali

Στον παιδικό σταθμό έχουμε δύο χώρους αφιερωμένους στο παιχνίδι: τον κήπο και το σκάμμα της άμμου. Είναι δύο χώροι μαγικοί, από όπου ο χρόνος απουσιάζει.

Στον κήπο και στην αμμοδόχο υπάρχουν παιχνίδια... κανονικά παιχνίδια εννοώ! Στον κήπο υπάρχουν ουσιαστικά φύλλα, χώμα, κούτσουρα, δέντρα, φρούτα, πέτρες, βέργες, κλαδιά. Στον χώρο της άμμου -εκτός από την άμμο, φυσικά- υπάρχουν αντικείμενα από μέταλλο ή ξύλο, κυρίως εργαλεία κουζίνας.

Αυτοί οι δύο χώροι αποτελούν ειδικά παρατηρητήρια του παιχνιδιού των παιδιών. Ένας ενήλικας θα μπορούσε να περάσει ώρες παρατηρώντας τα πιτσιρικά επί το έργον, σε μια κατάσταση διαρκούς έκπληξης. Εδώ τα παιδιά παίζουν πραγματικά, χωρίς κανέναν περιορισμό. Προσπαθούν, πειραματίζονται, συνδυάζουν, κατασκευάζουν, καταστρέφουν, επαναλαμβάνουν, σχεδιάζουν - όλα με την προσοχή, την ακρίβεια, την αφοσίωση που δείχνει κανείς σε σοβαρά και δύσκολα καθήκοντα, αλλά και με τη χαρά, τη

διασκέδαση, την ελαφρότητα που χαρακτηρίζει το παιχνίδι.

Έχουμε γυρίσει μερικά βίντεο παρακολουθώντας κάποια παιδιά στο παιχνίδι τους, με σκοπό να παρατηρήσουμε με πραγματική προσοχή και με κάθε λεπτομέρεια τι συνέβαινε μεταξύ τους. Παρακολουθώντας αυτές τις εικόνες, εντυπωσιαστήκαμε προπάντων από τον χρόνο που αφιερώνουν τα παιδιά σε αυτό που κάνουν, όταν παίζουν αυθόρμητα. Μάλιστα διαθέτουν τον χρόνο που απαιτείται όχι μόνο για να κάνουν, αλλά κυρίως για να ξανακάνουν πράγματα. Δεν τους αρκεί να εκτελέσουν μια ενέργεια μόνο μία φορά. Τους αρέσει να επαναλαμβάνουν.

Χρειάζεται πολύς χρόνος για να προσπαθήσουν να κρατήσουν στα χέρια τους περισσότερες πέτρες από όσες μπορεί να χωρέσει η παλάμη ενός χεριού. Χρειάζεται χρόνος για να

νιώσουν όλη την ευχαρίστηση που τους προκαλεί το μάζεμα της άμμου με ένα κουτάλι και το άδειασμά της. Χρειάζεται χρόνος για να συνδυάσουν μεταξύ τους κάποια αντικείμενα και ενέργειες, όπως να σπάσουν ένα κλαδάκι και να το περάσουν μέσα από τις τρύπες ενός δικτυού ή να ρίξουν άμμο μέσα σε έναν μύλο του καφέ και να γυρίσουν τη μανιβέλα, για να δουν την άμμο να βγαίνει από την άλλη άκρη. Αυτός ο χρόνος είναι έντονος και γι' αυτό εντυπώνεται βαθιά στη μνήμη και αποτελεί τη βάση ενεργειών και ακόμα βαθύτερης σκέψης.

Όταν τα παιδιά έχουν χρόνο, το παιχνίδι τους δεν αποτελείται μόνο από ενέργειες, αλλά περιλαμβάνει αισθήματα και συναισθήματα. Ο χρόνος που διατίθεται γίνεται πυκνός και αφήνει ένα βαθύ σημάδι στη μνήμη, αφήνει ένα ίχνος, μια βάση για πιο σύνθετους συλλογισμούς και ενέργειες.

Εμείς, ως ενήλικες, θα πρέπει να αποκαταστήσουμε όσο γίνεται περισσότερο αυτά τα χαρακτηριστικά και να δώσουμε στα παιδιά τον χρόνο να παίξουν. Όμως, «δίνω χρόνο» σημαίνει ταυτόχρονα ότι ξέρω να περιμένω και αυτό δεν είναι εύκολο.

Αν παρατηρήσουμε, ειδικότερα, τα παιδιά με μεγαλύτερες δυσκολίες ή, όπως στην περίπτωση μας, τις απαιτήσεις και τις ανάγκες των κωφών παιδιών, προκειμένου να προωθήσουμε τη σχέση και την επικοινωνία τους με τους άλλους, ο παράγοντας χρόνος ξεπηδά μπροστά μας τόσο έντονα, που αναπόφευκτα τίθεται στο επίκεντρο κάθε σκέψης και κάθε σχεδιασμού.

Η χρονική διάσταση που απαιτείται για ένα παιδί είναι διαφορετική από εκείνη που διαιρείται σε λεπτά, ώρες, μέρες..., είναι ένας χρόνος διεσταλμένος, που συχνά στα μάτια των μεγάλων φαίνεται βαρετός. Κατά συνέπεια, ο δάσκαλος αισθάνεται την ανάγκη να προτείνει, να προγραμματίσει, να καταλήξει σε ένα αποτέλεσμα βασισμένο στις δικές του προσδοκίες, επιβάλλοντας στο παιδί έναν χρόνο επιταχυμένο. Τι σημαίνει, λοιπόν, συγκεκριμένα να ξέρει ο εκπαιδευτικός να περιμένει; Αναμφίβολα, σημαίνει να δίνει βάρος στην παρατήρηση· να εγκαταλείπει κάποιες ιδέες που έχει σχηματίσει εκ των προτέρων και να μπορεί να προσαρμόζει τις προτάσεις του σύμφωνα με τα ενδιαφέροντα και τις ανάγκες των παιδιών· να αφιερώνει χρόνο για να κατανοήσει να ξεχωρίζει το σημαντικό που χρειάζεται εμπάθυση· να κρατά μια στάση μη επεμβατική, αλλά υποστηρικτική· να ξέρει να αρκείται στην απόλαυση της στιγμής· να προσφέρει μικρές παραλλαγές για να υποβοηθήσει τις ανακαλύψεις των παιδιών· να θέτει ερωτήσεις· να εξαλείφει σταδιακά ό,τι είναι περιττό· να έχει εμπιστοσύνη στα παιδιά και να πιστεύει στον πλούτο των απλών πραγμάτων.

Προσπαθήσαμε να υιοθετήσουμε αυτή την οπτική και, επιβάλλοντας στον εαυτό μας την αναμονή, είδαμε πόσο σημαντική ευκαιρία για όλους είναι αυτή η στάση, αν εφαρμοστεί στην πράξη. Αν τα παιδιά έχουν χρόνο να παίξουν, αυξάνεται το αυθόρμητο παιχνίδι. Τα παιδιά, πράγματι, προσηλώνονται περισσότερο στην αναζήτηση αυτών που τους προσφέρει ο απλός χώρος, εξερευνούν με μεγαλύτερη ακρίβεια, σταματούν για να παρατηρήσουν τις λεπτομέρειες και, για τον λόγο αυτό, πειραματίζονται με πολλούς συνδυασμούς, καταλήγοντας να χρησιμοποιούν με διαφορετικούς τρόπους και να μετατρέπουν αυτό που έχουν ή που βρίσκουν. Αν τα παιδιά έχουν χρόνο να παίξουν, επιβεβαιώνουν κάθε στιγμή ότι τα απλά και αυθεντικά πράγματα έχουν αξία.

Αν οι εκπαιδευτικοί καταφέρουν να ξεπεράσουν το αρχικό εμπόδιο της αναμονής, τότε δύσκολα θα ξαναγυρίσουν πίσω. Η αδημονία εξαφανίζεται, γιατί στόχος τους δεν είναι πλέον το αποτέλεσμα, αλλά η διαδικασία. Παρατηρούμε τα παιδιά και όχι το ημερολόγιο.

Η Beatrice Vitali διευθύνει τον παιδικό σταθμό 'Το κυνιστό αλογάκι' (Il cavallino a dondolo) στην Μπολόνια της Ιταλίας.

www.ilcavallinoadondolo.it

Οι προϋποθέσεις μιας σκέψης προσανατολισμένης στην ανακάλυψη

Claus Jensen

Είναι πολύ σημαντικό να έχουμε τον απαραίτητο χρόνο και διαθέσιμο χώρο για την ανάπτυξη παιδαγωγικής δραστηριότητας. Η παιδαγωγική αφορά ανθρώπους που βρίσκονται μαζί με τρόπο απτό. Για τον λόγο αυτό είναι καθοριστικό για τα παιδιά, τους γονείς και το προσωπικό να έχουν τη δυνατότητα να αφήσουν ένα αποτύπωμα στη ζωή τους.

Δεκαετίες τώρα έχουμε πειραματιστεί πολύ με τη δημιουργία ανοικτών περιβαλλόντων για τα παιδιά και τους ενήλικες, όπου οι γονείς θεωρούνται εξίσου αναπόσπαστο μέρος της καθημερινής ζωής.

Στη Δανία η δυνατότητα των παιδιών να έρχονται το πρωί στον παιδικό σταθμό σε διαφορετικές ώρες είναι μάλλον ο κανόνας παρά η εξαίρεση. Επιπλέον, θεωρείται απολύτως εύλογο κάποια παιδιά να φτάσουν αρκετές ώρες αργότερα από άλλα, με μοναδικό λόγο ότι τη συγκεκριμένη ημέρα υπήρχε η δυνατότητα να περάσουν λίγο περισσότερο χρόνο με την οικογένειά τους. Αυτό είναι ένα παράδειγμα μόνο, αλλά θα μπορούσαμε να αναφέρουμε

και άλλες περιπτώσεις, όπου ο παιδαγωγικός κόσμος έχει αναπτύξει μεγάλη ευελιξία. Υπάρχει η δυνατότητα να βλέπουμε το κάθε παιδί ως άτομο και να έχουμε πιο στενή επαφή με τους γονείς.

Πρακτικά, δεν είναι δυνατόν να καθιερωθεί η ανοικτή σχέση και η ευελιξία με μια απλή εντολή κάποιου υπουργού ή ενός δημάρχου. Είναι σημαντική η υιοθέτησή της σε πολιτικό επίπεδο, αλλά για να καθιερωθεί μια σταθερή πρακτική, πρέπει να γίνει δουλειά σε τοπικό επίπεδο, σε κάθε παιδικό σταθμό. Δεν χρειάζεται να είναι κανείς παιδαγωγός για να δει ότι τα παιδιά είναι διαφορετικά. Η πρόκληση είναι να δημιουργηθεί ένα περιβάλλον ικανό

να αποδεχθεί αυτή την ποικιλομορφία. Στην καθημερινή ζωή των παιδικών σταθμών τα παιδιά συμμετέχουν σε μια κοινότητα, αλλά είναι σημαντικό να μην παραβλέπεται το γεγονός ότι αυτές οι κοινότητες δεν απαιτούν κατ' ανάγκη άκαμπτους κανόνες, σαν στρατιωτικές επιχειρήσεις παλαιού τύπου. Η κοινοτική ζωή μπορεί να είναι ανοικτή, να έχει ποικιλία, εκπλήξεις και να χαρακτηρίζεται από πλήθος διασκεδαστικών, ερευνητικών και παιχνιδιάρικων ατόμων.

Ο πειραματισμός πρέπει να γίνεται σε τοπικό επίπεδο και είναι απαραίτητο κάθε παιδικός σταθμός να έχει μεγάλη ελευθερία λήψης αποφάσεων. Όλοι οι συμμετέχοντες, παιδιά,

γονείς και παιδαγωγοί, πρέπει να αισθάνονται ότι συμμετέχουν σε μια πραγματική δημοκρατία - μια καθημερινή δημοκρατία, στην οποία υπάρχει συνεχής διάλογος, προκειμένου να επιτευχθεί μια ισορροπία μεταξύ των διαφόρων αναγκών.

Το παρελθόν χαρακτηρίζεται από αντιλήψεις που αναπτύχθηκαν και εδραιώθηκαν τις δεκαετίες του 1980 και του 1990. Πρόκειται για μια περίοδο κατά την οποία άλλαξε σημαντικά και η ιδέα του παιδιού. Στην Ιταλία ο Loris Malaguzzi από το Reggio Emilia ήταν ένας από τους πολλούς ανθρώπους που συνέβαλαν σε αυτή την εξέλιξη. Αντί να βλέπουμε τα παιδιά σαν άδειο ποτήρι που πρέπει να το γεμίσουν οι δάσκαλοι και οι παιδαγωγοί, μπορούμε να τα δούμε σαν ένα μαγικό ποτήρι που γεμίζει μόνο του, με σχεδόν θαυματουργικό τρόπο. Αυτή η εικόνα του μαγικού ποτηριού κέντρισε σε ύψιστο βαθμό την περιέργεια για τις παιδαγωγικές μεθόδους και την επιθυμία για πειρατισμό.

Την ίδια περίοδο στη Δανία πολλοί ερευνητές συμμετείχαν με το έργο τους σε αυτή τη διεύρυνση μιας πολύ πιο σύνθετης κατανόησης της ανάπτυξης του παιδιού, μιας διαδικασίας κατά την οποία το παιδί συναντά πολλούς και διαφορετικούς παίκτες. Παίκτες που, με διαφορετικές οπτικές ο καθένας, επιθυμούν να το καθοδηγήσουν και το διαμορφώσουν, θεωρώντας το παράλληλα κύριο παράγοντα της δικής τους ανάπτυξης και όχι απλώς ένα παθητικό άτομο που περιμένει να του προσφερθεί το επόμενο μάθημα. Στο παιδαγωγικό περιβάλλον υπήρξε έντονη επιθυμία να δοκιμασθεί η καθημερινή δημοκρατία. Θα μπορούσαμε να καθιερώσουμε μια παιδαγωγική πρακτική η οποία να δίνει στα παιδιά ένα ευρύ πεδίο δράσης, με τρόπο που τα ίδια να επηρεάζουν την επιλογή των δραστηριοτήτων στις οποίες συμμετέχουν, την αυστηρότητα των κανόνων κτλ.; Ο κατάλογος των πειραμάτων που θα μπορούσαν να πραγματοποιηθούν, καθώς και εκείνων που έχουν πραγματοποιηθεί, είναι μεγάλος. Το παιχνίδι των παιδιών και η παραγωγή πολιτισμού από τα ίδια τοποθετήθηκαν στο επίκεντρο των προσπαθειών να βρεθεί περισσότερος χώρος για τη δημοκρατία στην καθημερινή ζωή.

Είναι σημαντικό να τονιστεί και πάλι ότι δεν μπορούμε να εγκαταστήσουμε τη δημοκρατία μέσω της κυβερνητικής νομοθεσίας. Για να επιτευχθεί κάτι τέτοιο, πρέπει να καθιερωθεί ένας διάλογος σε τοπικό επίπεδο μεταξύ του προσωπικού και των γονέων και με τη συμμετοχή των παιδιών. Για να τεθούν σε εφαρμογή τα αποτελέσματα των πολλών συζητήσεων, απαιτείται πολύς χρόνος. Πρέπει να πειραματιστούμε, να ασκήσουμε κριτική, να επαναξιολογήσουμε ξανά και ξανά, πριν εφαρμοστούν ικανοποιητικά και αξιόπιστα οι αλλαγές ως μέρος της καθημερινής πραγματικότητας. Μπορούμε να φροντίσουμε η ανάπτυξη του παιδαγωγικού έργου να είναι στενά συνδεδεμένη με συγκεκριμένους χώρους, πρακτικές και φορείς. Μεγάλο μέρος της έμπνευσης έρχεται από έξω, αλλά με τεράστιες διαφοροποιήσεις σε τοπική κλίμακα.

Όμως ποιες είναι οι προκλήσεις που αντιμετωπίζουμε σήμερα;

© Claus Jensen

Μπορεί να είναι δύσκολο να προσδιοριστεί με σαφήνεια πότε και πώς μια τέτοια αλλαγή θα συμβεί, αλλά, ως ενεργό άτομο στον τομέα της παιδαγωγικής, θυμάμαι την εποχή που άρχισαν να εμφανίζονται οι συζητήσεις σχετικά με την ποιότητα. Η πρώτη αντίδραση ήταν χαρά, καθώς δινόταν η δυνατότητα να συζητηθεί η ποιότητα, αλλά ο ενθουσιασμός πολύ γρήγορα κατέπεσε. Όπως φάνηκε, το πολιτικό και διοικητικό ενδιαφέρον για το φαινόμενο της ποιότητας αφορούσε, κατά μεγάλο μέρος, την ανάπτυξη εργαλείων διαχείρισης του δημόσιου τομέα. Μέρος της νέας ιδεολογίας ήταν ότι ο τομέας των υπηρεσιών για παιδιά θα πρέπει να αναπτυχθεί μέσω του ανταγωνισμού, όπως και άλλες περιοχές του δημόσιου τομέα.

Από τότε έχουν χρησιμοποιηθεί τεράστιοι πόροι για την υλοποίηση συστημάτων που επιτρέπουν τη σύγκριση των παιδικών σταθμών. Ένας στρατός από ψυχολόγους, κοινωνιολόγους, φορείς χάραξης πολιτικής και, ιδιαίτερα, οικονομολόγους έχουν χύσει πολύ ιδρώτα προκειμένου η καθημερινότητα των παιδικών σταθμών να ακολουθήσει μια κατεύθυνση που να επιτρέπει τις μετρήσεις και αξιολογήσεις τους. Αυτή η σειρά νέων εργαλείων που επιτρέπουν τη δημιουργία μιας λογικής της αγοράς στις υπηρεσίες για το παιδί προκαλεί έκπληξη και απαιτεί αυξανόμενη ενέργεια. Ένα μεγάλο μέρος των πόρων που προορίζονται για την καθημερινή εργασία με τα παιδιά χρησιμοποιείται κυρίως για τον έλεγχο και την ανάπτυξη των δυνάμεων της αγοράς.

Ένα σχετικό παράδειγμα είναι ότι ο δεικτής μάζας σώματος ενός παιδιού μπορεί να μετρηθεί και να χρησιμοποιηθεί ως δείκτης της αποτελεσματικότητας του σταθμού, πράγμα που μπορεί να οδηγήσει σε επιβράβευση ή τιμωρία από τις κεντρικές αρχές. Με την ίδια λογική, ένα μεγάλο μέρος του πολιτικού συστήματος προσπαθεί να υπονομεύσει τις συλλογικές συμβάσεις ανάμεσα σε παιδαγωγούς και εργαζομένους στον δημόσιο τομέα. Οι παιδαγωγοί πρέπει να χρησιμοποιήσουν τον ανταγωνισμό

και να κερδίσουν χαμηλές ατομικές αποδοχές, οι οποίες καταβάλλονται σύμφωνα με τη συμμόρφωσή τους στις οδηγίες που καθορίζονται σε κεντρικό επίπεδο.

Η έναρξη της επιβολής αυτής της νέας νοοτροπίας ήταν μια πρόσκληση για συζήτηση σχετικά με την ποιότητα, αλλά θα έβαζα ένα τεράστιο ερωτηματικό σε αυτό, από την άποψη του αποτελέσματος. Το πιο προφανές αποτέλεσμα είναι ένας σαφής συγκεντρωτισμός της εξουσίας, ο οποίος θυμίζει ολοκληρωτικά καθεστώτα του παρελθόντος. Είναι μια αδυσώπητη άποψη, που επιβάλλεται από πολλές νέες τεχνολογίες.

Και τώρα τι;

Όποια και αν είναι η βαρύτητα του συγκεντρωτισμού, εξακολουθεί να υπάρχει ένα τοπικό επίπεδο και πρέπει να βρεθεί κάποιος τρόπος να δημιουργηθεί χώρος για τα αιτήματα που προέρχονται από την άλλη κατεύθυνση. Μπορεί να φαίνεται δύσκολο να εξοικονομηθεί χρόνος και χώρος για να συζητηθούν αυτές οι συνθήκες. Μπορεί να φαίνεται αδύνατο να αγωνιστεί κανείς για να διατηρηθεί μια κάποια περιέργεια σχετικά με τις προοπτικές του παιδιού. Πρόκειται για ένα επίπονο έργο, αλλά παρ' όλα αυτά, είναι ακριβώς σε αυτό το είδος έρευνας που οι επαγγελματίες του τομέα βρίσκουν τη μεγαλύτερη ικανοποίηση.

Σε αυτό το άρθρο στόχος μου ήταν να δείξω ότι μέσα στον παιδαγωγικό τομέα επιβιώνουν σπουδαία δημοκρατικά ιδεώδη, τα οποία δεν έχουν εξαφανιστεί, παρά τις καταστροφικές συνέπειες της νεοφιλελεύθερης ιδεολογίας που βρίσκεται στην εξουσία. Ας εργαστούμε σε τοπικό επίπεδο και ας κάνουμε αισθητή την αντίθεσή μας, για να ακουστεί η φωνή μας και να βρούμε περισσότερη υποστήριξη από τον πολιτικό κόσμο.

O Claus Jensen είναι παιδαγωγός, πτυχιούχος παιδαγωγικής ανθρωπολογίας.
clausjensen@me.com

Ο χρόνος μέσα από τα μάτια των παιδιών

Η Anna Tardos απαντά στις ερωτήσεις του Roger Prott.

Η Anna Tardos,

παιδοψυχολόγος, υπήρξε για πολύ καιρό διευθύντρια του Ινστιτούτου Pikler της Βουδαπέστης. Συνέβαλε δραστήρια στη διάδοση (www.pikler.fr) και συνέχιση του έργου της μητέρας της Emmi Pikler (1902-1084), στην οποία η ουγγρική κυβέρνηση ανέθεσε το 1946 τη δημιουργία ενός ορφανοτροφείου για παιδιά 0-3 ετών. Στο ίδρυμα αυτό η Pikler είχε την ευκαιρία να

αναπτύξει μια καινοτόμο παιδαγωγική και ιατρική προσέγγιση, εστιασμένη στην ανάγκη δημιουργίας μιας ουσιαστικής σχέσης σεβασμού με το κάθε παιδί. Η προσέγγιση αυτή δίνει ιδιαίτερη σημασία στην αυτόνομη δραστηριότητα του παιδιού, τη σωματική ευεξία του, την ποιότητα της φροντίδας και την ιδιαίτερη σχέση με το ενήλικο άτομο που το φροντίζει. Η σχέση αυτού του είδους επιτρέπει στους ενήλικες να μη σπεύδουν και επιταχύνουν με οποιοδήποτε τρόπο το παιχνίδι. Το παιδί μπορεί να αφομοιώσει μόνο του δεξιότητες, χωρίς συμβουλές, όταν έχει όλο τον αναγκαίο χρόνο για να μάθει να κινείται και να παίζει σε ένα εντελώς ελεύθερο περιβάλλον.

Κα Tardos, πώς διαχειρίζεστε τον χρόνο σας;
Όπως πολλοί ενήλικες, έχω πάντα έλλειψη χρόνου, γιατί ασχολούμαι με πάρα πολλά ενδιαφέροντα έργα. Από την άλλη μεριά, δυσκολεύομαι να πω όχι. Είναι, βέβαια, ευχάριστο να κάνεις τόσα πολλά πράγματα, αλλά αυτό οδηγεί και σε απογοητεύσεις, όταν δεν μπορείς να τα ολοκληρώσεις όλα.

Είχατε αρκετό χρόνο όταν ήσασταν παιδί;
Τα παιδικά μου χρόνια δεν είχαν καθόλου ηρεμία, αλλά αυτό όχι επειδή ήταν ανάγκη να βιάζομαι, αλλά επειδή η ζωή της οικογένειάς μου ήταν μπλεγμένη με την ιστορία...

... ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος και όλα όσα ήρθαν πριν και μετά...
Πριν από τον πόλεμο η μητέρα μου εργαζόταν

ως παιδίατρος για πολύ καιρό και έτσι αυτή που με φρόντιζε ήταν η υπέροχη γιαγιά μου. Ποτέ δεν με πίεσε να βιαστώ. Περνούσα πολύ χρόνο παίζοντας στον κήπο και στον δρόμο με τα άλλα παιδιά.

Παιδί, παρόν, μέλλον: Πώς μπορούμε να συνδυάσουμε αυτές τις τρεις έννοιες;

Το παιδί ζει στο παρόν, αν και προβάλλει ταυτόχρονα τις επιθυμίες του στο μέλλον. Ανάμεσα σε αυτές τις σκέψεις είναι τα Χριστούγεννα ή τα γενέθλιά του, όχι κατά το πρώτο έτος της ηλικίας του, φυσικά, αλλά σχετικά σύντομα στη συνέχεια. Τα παιδιά σκέπτονται ξεχωριστές ημέρες που τις περιμένουν με αδημονία και ετοιμάζονται γι' αυτές, αλλά δεν είναι ακόμη έτοιμα για την κατάσταση του ενήλικα.

Ουσιαστικά, αυτό είναι ο δικός μας στόχος. Το παιδί ζει εδώ και τώρα. Όταν πηγαίνετε μια βόλτα με ένα παιδί δύο ετών, αυτό σταματά, κοιτάζει και δεν βιάζεται, για όσο χρόνο του αφήνετε ή του δίνετε.

Η βιασύνη είναι ξένη προς τη φύση του παιδιού;

Είναι αφύσικο για ένα παιδί να κάνει τα πράγματα γρήγορα. Στο παιδικό παιχνίδι κυριαρχεί η ηρεμία, ακόμα και αν το παιδί κινείται διαρκώς. Στην πραγματικότητα, ηρεμία δεν σημαίνει ότι το παιδί μένει σε ένα μέρος. Όταν ένα βρέφος αρχίζει να παίζει, όταν βλέπει και ανακαλύπτει τα χέρια του και μετά αρχίζει να παίζει με αντικείμενα, αυτό το κάνει χωρίς να βιάζεται. Η δική μας δουλειά, ως ενήλικες, είναι να του δώσουμε τον χρόνο να το κάνει.

Πώς μπορούμε να το κάνουμε αυτό στην πράξη;

Όταν πλένω και σκουπίζω ένα παιδί και του ζητώ να σηκώσει το χέρι του, πρέπει να περιμένω, διαφορετικά το παιδί δεν ενεργεί αυτόβουλα, αλλά αφήνεται να του πουν τι να κάνει. Αυτό θα μπορούσε να προκαλέσει προβλήματα, ειδικά αν θέλουμε το παιδί να συμμετέχει και να θεωρεί ότι είναι ενεργό μέλος.

Τι πρέπει να γνωρίζουν οι ενήλικες;

Οι ενήλικες σκέπτονται και δρουν γρήγορα. Τα παιδιά χρειάζονται χρόνο για να κατανοήσουν και να αντιδράσουν. Τα επείγοντα αιτήματα είναι περίπλοκα γι' αυτά. Όταν ο ενήλικας ζητά από το παιδί να κάνει κάτι, όπως «Δώσε μου αυτό που έχεις στο χέρι σου!», συχνά αναμένει άμεση αντίδραση. Όμως, το παιδί πρέπει να σκεφτεί: «Δώσε; Τι πρέπει να δώσω; Τι θέλουν από εμένα; Α, αυτό. Εντάξει, θα τους το δώσω». Οι αντιδράσεις των παιδιών δεν είναι γρήγορες. Πολλοί ενήλικες δεν καταλαβαίνουν ότι η άσκηση πίεσης στο παιδί είναι μια μορφή βίας.

Οι γονείς δεν έχουν απεριόριστο χρόνο στη διάθεσή τους, βρίσκονται και οι ίδιοι υπό πίεση. Μια μέρα μια μητέρα μου είπε: «Το πρωί, δεν

έχω πολύ χρόνο να του αφιερώσω». Το θέμα είναι να γνωρίζει το παιδί αν βιάζομαι μαζί του πάντα ή μόνο κάποιες φορές. Αλλά ο χρόνος που χρειάζεται το παιδί για να απαντήσει έχει επίσης σημασία. Όταν ρωτάμε, για παράδειγμα, «Πώς ήταν το φαγητό σήμερα;», το παιδί θέλει να απαντήσει, αλλά δεν πρέπει να ακολουθήσει μια ακόμα ερώτηση: «Τι έπαιξες;». Το παιδί εξακολουθεί να βρίσκεται στην πρώτη ερώτηση, θέλει να καταλάβει, να σκεφτεί, ενώ η σκέψη του ενήλικα έχει ήδη προχωρήσει παραπέρα.

Μήπως για πολλά παιδιά τα πράγματα πηγαίνουν πραγματικά πολύ γρήγορα;
Αυτό συμβαίνει κυρίως λόγω της γενικής ανάπτυξης...

...αλλά και στις καθημερινές σχέσεις, κάτι που μπορεί να δημιουργήσει δυσκολίες τόσο στους ενήλικες όσο και στα παιδιά.

Οι ενήλικες πρέπει όχι μόνο να δίνουν στα παιδιά τους χρόνο, αλλά και να αισθάνονται τότε το παιδί είναι έτοιμο. Δεν είναι εύκολο -τα παιδιά ζουν σε έναν διαφορετικό ρυθμό. Προσαρμογή κάποιου σε ένα παιδί δεν σημαίνει να φλυαρεί μαζί του, αλλά να προσαρμόζεται στον ρυθμό του. Ούτε και είναι απαραίτητο να αφιερώνει στα παιδιά άπειρο χρόνο. Οι ενήλικες μπορούν πάντα να πουν: «Τώρα έχω να κάνω τα ψώνια, μετά θα πάμε σπίτι» και ούτω καθεξής. Μπορούν επίσης να προετοιμάσουν το παιδί για μια επικείμενη αλλαγή, λέγοντάς του, για παράδειγμα: «Σε λίγο θα φάμε, μέχρι τότε μπορείς να τελειώσεις το παιχνίδι σου».

Το παιδί τότε θα είναι ευκολότερο να προσαρμοστεί στην αλλαγή.

Αναφέραμε ήδη τους διαφορετικούς ρυθμούς ανάπτυξης του παιδιού.

Στη φιλοσοφία της Pikler είναι πολύ σημαντικό να έχουμε κατά νου το γεγονός ότι τα παιδιά αναπτύσσονται με πολύ διαφορετικούς ρυθμούς.

Ωστόσο η άποψη ότι η πρόωρη εξέλιξη είναι καλύτερη από την αργή εξακολουθεί να είναι ευρέως διαδεδομένη. Αυτό που έχει σημασία δεν είναι η ηλικία στην οποία ένα παιδί επιτυγχάνει κάτι, αλλά πόσο έτοιμο είναι. Βλέπω συχνά τα παιδιά να γέρνουν προς τα πίσω, όταν θέλουν να γυρίσουν το κεφάλι τους. Τα περισσότερα από αυτά είχαν σταθεί όρθια

πολύ νωρίς, είτε γιατί τα βοήθησαν οι γονείς τους είτε γιατί βοηθήθηκαν «μόνα τους», επειδή έβλεπαν τους γύρω τους να χαίρονται βλέποντας ότι μπορούν να σταθούν όρθια από την ηλικία των δέκα μηνών. Αλλά αυτά τα παιδιά είναι ασαθή -πέφτουν, δεν ευχαριστούνται να παίζουν στο πάτωμα, αφοσιώνονται, πάνω απ' όλα, στην προσπάθεια να σταθούν όρθια γρήγορα, και μάλιστα το ταχύτερο δυνατό.

Η μεγάλη ανακάλυψη της Emmi Pikler ήταν ότι, μεταξύ των απόλυτα «φυσιολογικών» και υγιών παιδιών, μπορεί να υπάρξει διαφορά περίπου ενός εξαμήνου όσον αφορά την ανάπτυξη των βασικών κινητικών δεξιοτήτων. Πολύ περισσότερο στην ανάπτυξη της γλώσσας. Από την άλλη, η διαφορά είναι μικρότερη στη νοητική ανάπτυξη. Ένα παιδί που, στον

© Udoro Lange

έναν χρόνο ή, ακόμα, και στους δεκαπέντε μήνες δεν μπορεί να σταθεί όρθιο, μπορεί να είναι απολύτως φυσιολογικό και υγιές. Αυτή η βραδύτητα σίγουρα δεν πρέπει να αγνοηθεί, αλλά είναι ανεκτή. Και μπορούμε, παρά ταύτα, να δούμε αυτό το παιδί να αναπτύσσεται σιγά σιγά. Αυτά τα παιδιά είναι διστακτικά.

Οι ενήλικες δυσκολεύονται να αφήσουν αυτά τα παιδιά να ακολουθήσουν τον ρυθμό τους, έτσι δεν είναι;

Παίρνουμε μεγάλη χαρά όταν βλέπουμε ένα παιδί να μεγαλώνει και ανησυχούμε αν καθυστερεί κάπως. Οι βασικές κινητικές δεξιότητες και η γλώσσα είναι οι ικανότητες που θεωρούμε τις πιο σημαντικές. Παρ' όλα αυτά, ένα παιδί αναπτύσσεται, έστω και αν δεν μπορεί ακόμη να μιλήσει ή να σταθεί όρθιο. Σπάνια δίνουμε σημασία όταν ένα παιδί καταφέρνει να βάλει ένα αντικείμενο μέσα σε ένα άλλο. Λίγη προσοχή δίνουμε στη νοητική και λογική ανάπτυξη του, επειδή αυτή δεν είναι άμεσα ορατή. Πράγματι, αν στην ηλικία των δύο ετών το παιδί δεν μπορεί να μιλήσει, όλοι αναρωτιούνται «Έχει κάποιο πρόβλημα ή απλά αναπτύσσεται πιο αργά;».

Έχετε αναρωτηθεί ποτέ αν η αναμονή είναι λάθος;

Όχι. Φυσικά, πρόκειται για πολύ μεγάλη ευθύνη. Γι' αυτό πρέπει βέβαια να περιμένουμε, προσπαθώντας όμως να σκεφτούμε τι δεν πάει καλά. Οι αιτίες μπορεί να είναι σωματικές ή ψυχολογικές. Τα διστακτικά παιδιά δεν στέκονται όρθια πριν να είναι πολύ σίγουρα για τον εαυτό τους. Μερικά παιδιά, εκείνα που σηκώνονται πλήρως όρθια πολύ νωρίς, δεν μπορούν να αποδεσμευτούν από αυτό τον στόχο. Πάντως, όταν αρχίσουμε να φοβόμαστε για ψυχολογικά ζητήματα, πρέπει ένας γιατρός να βρει την αιτία τους. Αλλά οι οργανικές ασθένειες είναι πιο σπάνιες από όσο φανταζόμαστε.

Μερικά παιδιά είναι πολύ αργά και άλλα είναι διστακτικά, άλλα όμως είναι γεμάτα από ενέργεια και θέλουν να αναπτύσσονται συνεχώς. Διαφορετικοί παράγοντες θα ενθαρρύνουν ένα παιδί να προχωρήσει γρήγορα και ένα άλλο να δώσει στον εαυτό του λίγο περισσότερο χρόνο.

Τι πρέπει να προσέξουμε στους βρεφονηπιακούς σταθμούς, από την άποψη του «χρόνου»; Πρέπει να είμαστε πολύ διακριτικοί στο ζήτημα του χρόνου. Είναι σημαντικό να οργανώνουμε τη μέρα με σαφή, προβλέψιμο και ευέλικτο τρόπο. Το μεσημεριανό γεύμα και ο μεσημεριανός ύπνος έχουν κεντρική θέση στο πρόγραμμα της ημέρας. Από την άλλη, το πρόγευμα στον βρεφονηπιακό σταθμό είναι λιγότερο σημαντικό, καθώς κάποια παιδιά έχουν ήδη φάει στο σπίτι και άλλα έρχονται αργότερα. Υπάρχουν πολλά παιδιά και η σειρά με την οποία ταΐζονται πρέπει να προγραμματιστεί. Εάν ένα παιδί χρειάζεται ακόμα βοήθεια, μπορεί να ταϊστεί στην αγκαλιά κάποιου, τα άλλα είναι έτοιμα να καθίσουν στα παγκάκια ή στο τραπέζι.

Συχνά μένει λίγος χρόνος ανάμεσα στο πρόγευμα και το γεύμα.

Αυτό μπορεί να αποδειχθεί προβληματικό. Το πρόγευμα είναι διαθέσιμο για τα παιδιά που ήδη περπατούν. Μερικά τρώνε πρόγευμα, άλλα όχι. Τους δίνουμε χυμούς φρούτων και

μικρές μερίδες φαγητού. Τα παιδιά δεν πρέπει να είναι χορτάτα το μεσημέρι. Χρειαζόμαστε τουλάχιστον μισή ώρα, ώστε όλα τα παιδιά της ομάδας να έχουν φάει με τον δικό τους ρυθμό, ακόμα και αν όλα τους βρίσκονται ήδη στο τραπέζι. Αυτός είναι ο λόγος που δεν γίνεται να φάνε το γεύμα πολύ αργά, αλλιώς υπάρχει κίνδυνος να πάνε για ύπνο στη 1 μ.μ. και να κοιμηθούν μέχρι τις 3 μ.μ., πράγμα που σημαίνει ότι το απόγευμά τους θα είναι πολύ σύντομο. Τα παιδιά πρέπει να κοιμούνται στη μέση της ημέρας, για να μην υπάρχει πρόβλημα να πάνε στο κρεβάτι το βράδυ. Αν τα παιδιά δεν ξυπνήσουν μέχρι τις 3 ή και ακόμα αργότερα, οι γονείς τους ήδη έχουν έρθει και περιμένουν και, όταν φτάσουν στο σπίτι, είναι ήδη βράδυ.

Ποια είναι η μεγαλύτερη δυσκολία για τα παιδιά;

Το παιδί πρέπει να καταλαβαίνει τι συμβαίνει. Η σειρά των γεγονότων πρέπει να γίνεται σεβαστή. Όλοι οι ενήλικες πρέπει επίσης να τηρούν την ίδια οργάνωση, την ίδια «χορογραφία», κατά κάποιο τρόπο. Η δομή αυτή πρέπει να βασίζεται στην παιδαγωγική, ιδίως στην πρόβλεψη αρκετού χρόνου για το μεσημεριανό γεύμα. Όταν τελειώσει ο χρόνος που αφιερώσαμε για την προετοιμασία στην κουζίνα, πρέπει να φροντίσουμε τα λερωμένα πιάτα, που δεν μπορούν να μείνουν έτσι μέχρι το πρωί. Αρκεί να δώσουμε προσοχή σε αυτές τις λεπτομέρειες και να μην πιέζουμε τα παιδιά στον απλό στόχο να δώσουν πίσω τα πιάτα τους έγκαιρα.

Αλλά πάνω απ' όλα, αυτό που έχει σημασία είναι ο σεβασμός της τάξης των πραγμάτων, τόσο στον βρεφονηπιακό σταθμό όσο και στο σπίτι. Η Βεβαιότητα του σταθερού μοτίβου επιτρέπει στο παιδί να παίζει ήρεμο.

Οι εικόνες στη σελ. 31 προέρχονται από το βιβλίο της Monika Aly, *Mein Baby entdeckt sich und die Welt* (Kösel-Verlag, Μόναχο, 2011, σ. 92-93, 113).

